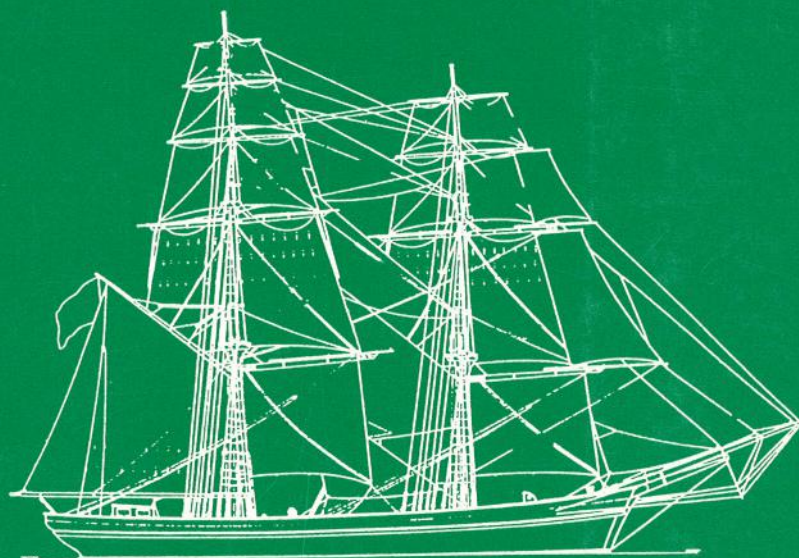

CARRER dels ARBRES

5

Museu de Badalona

Revista Anuari

Sumari

Editorial

La pollacra-goleta Maria Assumpta. Una mostra reeixida de la construcció naval catalana..... <i>Francesc Lleal i Galceran</i>	9
El llibre de comptes de Teresa (Arquer de) Soler de 1752. Comptabilitat de la pagesia badalonina a mitjan segle XVIII..... <i>Gemma Pujol-Busquets i Piñana</i>	27
L'establiment de la SA CROS a Badalona: les seves escoles..... <i>Mateu Rotger i Rosquellas</i>	33
Una àmfora itàlica amb el nom de NESTOR trobada a Badalona <i>Esther Gurri; Montserrat Comas</i>	41
Cristòfor Colom i Sant Jeroni de la Murtra..... <i>Jaume Aymar i Ragolta</i>	47
Restauració del refetor de Sant Jeroni de la Murtra <i>Reyes Jiménez de Garnica</i>	67
L'hemeroteca de l'Arxiu Històric de la Ciutat de Badalona <i>Margarida Abras; Montserrat Carreras</i>	73
L'esport a Badalona: inicis..... <i>Josep Gual i Lloveres</i>	83

EDITORIAL

Ara fa quaranta anys d'una troballa memorable per a Badalona i per a l'arqueologia: la setmana entre el 8 i el 15 de gener de 1955, a «les excavacions» iniciades l'octubre de l'any anterior, apareixien les Termes Romanes que motivaren la construcció de l'actual Museu. Aquell fet canvià de forma notable i significativa la trajectòria cultural de la ciutat, ja que amb l'«excusa» de la salvaguarda d'unes restes arqueològiques —d'altra banda, notables— naieria una nova institució: el Museu, una institució «de ciutat». La idea entusiasta dels que el varen impulsar i la ferma decisió de l'Ajuntament de l'època no els desenganyaria en el futur. El Museu va esdevenir un punt de referència per a tots els badalonins. Durant molts anys va ser la institució cultural per excel·lència de la ciutat a redós de la qual —i en temps difícils per a la cultura— s'aixoplugarien un munt d'activitats. I no tan sols això, sinó que amb el temps el Museu també ha esdevingut una fita més enllà de Badalona. El Museu, especialment les Termes Romanes aleshores salvades i musealitzades, avui és conegut a l'àmbit nacional i àdhuc —en menor grau— en els àmbits internacionals de l'arqueologia romana.

Però, com acostuma a passar, la seva construcció —per bé que constant— es féu lentament i a cops de voluntat dels seus responsables i de les autoritats municipals que, mandat rera mandat, avançaven la seva realització. Onze anys passarien des de la col·locació de la primera pedra el 12 d'agost de 1955 fins al 30 de gener de 1966, data en què s'inaugurà del tot l'edifici que avui coneixem. Ara, quaranta anys després d'aquella fase constituent, assistim silenciosament a un notable procés d'ampliació de la zona arqueològica salvada com a museu: ens referim als treballs de protecció i musealització del subsòl de la futura plaça de Joaquim Font i Cussó (entre la Torre Vella i el Museu) i als treballs de restauració i adequació de la Casa Romana del carrer Lladó.

Pel que fa a la plaça, s'està realitzant la seva cobertura, cosa que ha de permetre, pel que fa al subsòl arqueològic, disposar d'una teulada i uns tancaments necessaris a fi de poder-lo musealitzar. Actualment ja es treballa en la neteja de murs moderns i de terres sobreposades a les restes. Durant l'any 1995 també s'excavaran noves zones d'aquest subsòl i es realitzarà la proposta museològica que definirà els usos i concebrà el tractament museístic del conjunt d'espais visitables. La connexió, en el futur, d'aquestes restes amb les Termes Romanes suposarà una notable ampliació de la visita, que serà cinc vegades més gran, passant dels 600 metres quadrats que té actualment la de les Termes als prop de 3.000 metres quadrats que tindrà la visita de tot el conjunt.

D'altra banda, pel que fa a la Casa Romana, el 1994 s'han acabat de treure les terres sobreposades a les restes, s'ha practicat l'excavació que mancava d'alguns elements concrets, s'han consolidat les restes i s'han reconstruït els murs i les parets del conjunt de la casa fins a una certa alçada per fer-la comprensible en la seva visita. Durant el 1995, a més d'acabar el conjunt de projectes d'execució museogràfica, segons les disponibilitats pressupostàries, es portarà a terme, d'una banda, amb l'ajut de la Generalitat, l'acabament de l'estucat dels murs refets i, d'altra banda, amb l'ajut de la Diputació, es realitzaran les còpies d'alguns dels mosaics i paviments, entre els quals hi ha el més espectacular de tots, el de l'impluvi, i es col·locaran al seu lloc corresponent.

Ambdues realitzacions, la del subsòl de la plaça i la seva connexió amb les Termes i la de la Casa Romana —amb els prop de 350 metres quadrats d'espai visitable—, constituïran un conjunt patrimonial de primer ordre, ja no tan sols a nivell de Catalunya sinó de l'Estat, i faran de la visita a la ciutat romana de *Baetulo* un important actiu turístic i cultural de Badalona.

En aquesta línia també, cal fer esment que la Generalitat ha incoat expedient de declaració de zona arqueològica com a bé d'interès nacional a favor del jaciment del poblat ibèric del Turó d'en Boscà, cosa que ha estat recentment publicada al *Diari Oficial de Catalunya*. Aquest pas suposa la seva protecció de cara el futur.

Ja en un altre tipus de coses, pel que fa a les activitats públiques, volem assenyalar en aquest editorial la consolidació dels cursos d'història que anualment organitza el Museu i que ja arriben a la seva sisena edició, havent-se assolit una assistència de públic que els garanteix la viabilitat. A la vegada cal destacar l'enfortiment de la col·laboració amb el Conservatori de la ciutat en l'organització dels cursos d'història de la música (per tercer any consecutiu) i en la recentment iniciada programació de concerts de música de cambra al Museu, programació estable i continuada al llarg de l'any, que esperem que generi un hàbit de consum musical i cultural entre els ciutadans, i que constituirà, sens dubte, una fita en l'activitat de la nostra institució.

I, finalment, no podem deixar de ressenyar la recent donació —per gestió del nostre Ajuntament— del fons hemerogràfic que tenia la biblioteca de la Fundació «la Caixa». Aquest important i voluminós conjunt de publicacions i de premsa badalonina completa i amplia de forma molt substancial el que ja tenia l'Arxiu Històric de la ciutat, situat al Museu. És molt d'agrair als responsables d'aquella Fundació haver realitzat aquesta important donació a la ciutat, ja que en garanteix la salvaguarda «de per vida», i alhora possibilita que la unió dels dos fons formi l'hemeroteca més important de premsa badalonina que existeix arreu, esdevenint una font ineludible per a tots els treballs que sobre la història contemporània de la ciutat es vulguin realitzar en el futur.

LA POLLACRA-GOLETA MARIA ASSUMPTA:

Una mostra reeixida de la construcció naval catalana

FRANCESC LLEAL I GALCERAN

1. Introducció

El vaixell Maria Assumpta comença a popularitzar-se com un dels elements distintius de la nostra ciutat. De mica en mica, ha anat sortint dels cercles reduïts, només aptes per a iniciats, i avui dia són moltes les persones per a les quals el veler badaloní representa una cosa coneguda i real, fins i tot podríem afegir el qualificatiu de tangible, car a algunes llars s'hi pot trobar una maqueta d'aquesta nau, navegant a tot vent al bell mig de la prestatgeria del menjador...

Arribats a aquest punt, és oportú aclarir una sèrie de conceptes, i mostrar el seguit de coincidències afortunades, que han fet que el vaixell que està considerat el més antic del món encara en actiu, sigui català.

Malgrat que, evidentment, és el Maria Assumpta i no cap altre, el vaixell que ha arribat a liderar la relació de naus veteranes, cal afegir que això ha estat únicament fruit de la casualitat. Val a dir, però, que la saviesa amb què va ser construït, ha permès que tingués una vida tan dilatada.

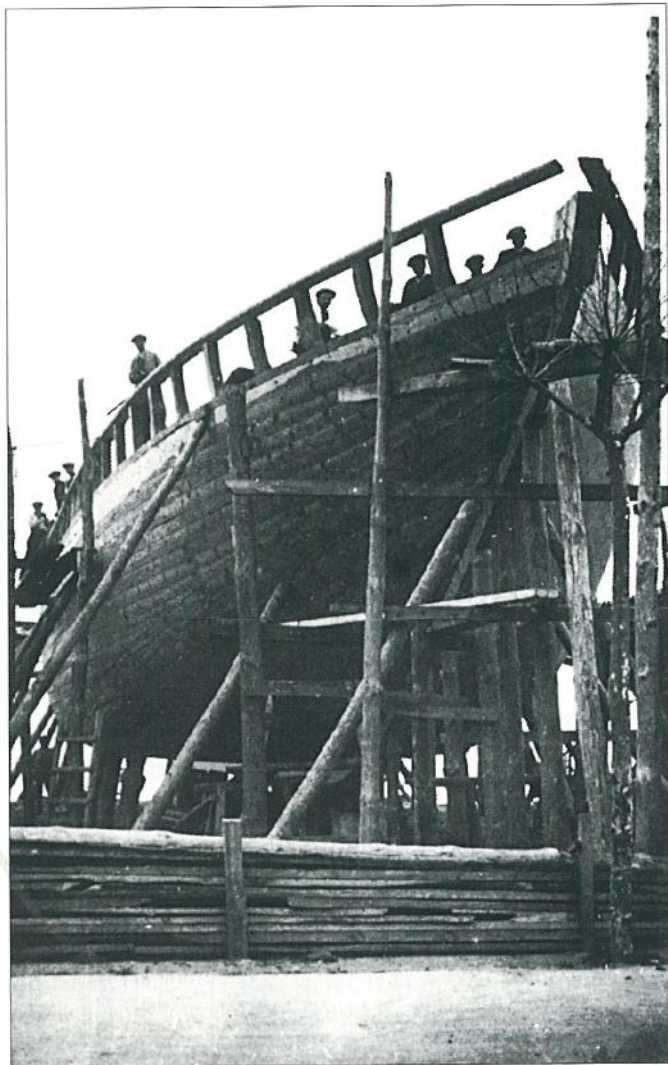
Així doncs, en escriure sobre aquest veler, hem de fer esment dels centenars i centenars de vaixells avarats al llarg de tota la costa catalana, ensems amb sistemes tècnics, econòmics i humans que donaren vida a l'activitat de les drassanes. S'ha de clarificar que, si bé la construcció naval tingué a diverses viles una importància cabdal ja que la vida de la població girava a l'entorn d'ella, per a Badalona la construcció de grans vaixells fou una activitat molt concreta.

Les drassanes, situades al sorral de la vila, s'especialitzaren en la construcció de bastiments de poc tonatge, fonamentalment barques destinades a la intensa activitat pesquera. De tant en tant també es construï alguna barca de mitjana o garrofera, utilitzada en el tràfic de cabotatge, molt actiu abans de l'expansió del ferrocarril.

Aplicant criteris d'estricta justícia, cal retre sincer homenatge a viles com Blanes i Arenys de Mar que, cadascuna d'elles, construïren centenars de vaixells destinats al comerç transatlàntic. En parlar del Maria Assumpta és millor presentar-lo com a català, per tal com tots els elements de la seva construcció són comuns a la gran majoria de vaixells d'altura eixits del litoral del Principat. La migradesa de la construcció de grans naus a Badalona impedí que s'originessin senyals diferenciadors propis, trets que sí que es generaren a les drassanes d'Arenys o de Blanes, per posar dos exemples significatius.

Per això, en parlar del Maria Assumpta aquesta manca de tradició es nota en el fet que l'únic mestre d'aixa que bastí naus a Badalona per a la carrera d'Amèrica, va ser un arenyenc, Nicolau Pere Pica i Vila.

Els anteriors comentaris no han de rebaixar en res l'estimació que hem de sentir pel Maria Assumpta, ans al contrari. Tanmateix l'interès que genera el vaixell ens permet sentir un gran orgull i una satisfacció immensa en poder afegir el nom de la ciutat en un context molt més ampli i important, com és el de la història de la construcció naval catalana.

Drassana en una platja de la costa (arxiu de l'autor)

2. Localització de les drassanes

A mitjan segle XIX la construcció d'embarcacions estava en la seva plenitud, car es considera que l'època compresa entre els anys 1790 i 1870 va representar el segle d'or de la marina de vela catalana¹. Per fer-nos una idea de l'activitat constructora hem d'assenyalar que no més a la província Marítima de Mataró, en el període de seixanta anys que va del 1816 al 1875, es construïren 508 naus de més de 50 tones²; i una vila com el Masnou arribà a tenir matriculades l'any 1846 més de 100 grans embarcacions que feien la carrera d'Amèrica.

La construcció naval es va concentrar en el tros de litoral que va des de Barcelona fins, més o menys, Sant Feliu de Guíxols. De fet però, fou la província Marítima de Mataró la que acaparà la producció. El litoral d'aquesta província, que anava des del turó de Montgat fins a la platja de Vallpersona —límit entre Tossa i Sant Feliu— estava dividit en cinc districtes: el del Masnou (Tiana, Alella, el Masnou, Premià i Vilassar); el de Mataró (Mataró, Llaveneres i Caldes d'Estrac); el d'Arenys (Arenys, Canet, Sant Pol i Calella); el de Blanes (Pineda, Malgrat i Blanes); i finalment el de Lloret (Lloret i Tossa). Badalona, durant el període de construcció del Maria Assumpta, no formava part d'aquesta província sinó de la de Barcelona.

Popularment el litoral català es dividia en dos grans grups: Costa de Llevant i Costa de Ponent, agrupant-se els llocs costaners en funció de la seva situació envers Barcelona.

A Blanes fou on hi hagué les drassanes més importants de tot Catalunya i les que van construir un nombre major de vaixells³. A mitjan segle passat n'hi havia tres en funcionament. Per fer-nos una idea de la importància d'aquesta vila en la construcció naval, un sol mestre d'aixa, Josep Vieta i Burcet, conegut per l'Avi Bagué, entre els anys 1831 i 1859 va arribar a construir a les seves mestranxes un total de cinquanta vaixells d'altura.

3. Condicions del litoral

A quasi tots els pobles de la costa de Llevant hi hagué mestrances de construcció d'embarcacions. No totes elles tingueren, però, la mateixa importància. Per això, abans d'enumerar les més rellevants, explicarem que per poder muntar una drassana en una platja calia que aquesta presentés unes condicions determinades.

Sobretot hi havia dues condicions: la primera, que l'espai de platja, entre les primeres cases de la població i el límit on arribaven els màxims temporals fos suficientment extens per muntar-hi la drassana. Aquest tros de platja havia d'estar lliure de roques i entrebancs, i ser pla per, un cop acabada la nau, poder-la avarar a l'aigua. No cal insistir en el fet que, quan es comenta que la platja havia d'estar lliure d'entrebancs, un dels perills que calia defugir en els pobles del nostre litoral era que la drassana estigués prou allunyada de qualsevol de les moltes rieres existents. Una instal·lació que no tingués en compte aquests aspectes podia acabar emportada cap a la mar a la primera tamborinada del canvi d'estació.

El segon element imprescindible era que la platja havia de ser fondal, és a dir, que la fondària de la mar ben a prop d'on trenquen les onades, havia de ser important. Si no era així, en efectuar l'avarament de la nau, aquesta s'hauria clavada a la sorra i no hauria arribat a surar.

Les platges de la costa de Llevant eren generalment fondals, mentre que per la seva banda, les de la costa de Ponent eren seques —Castelldefels, Garraf, Sitges, etc— la qual cosa les feia inutilitzables per muntar-hi una mestrança.

Malgrat ser les platges de Llevant generalment fondals, no totes oferien les mateixes condicions. Segons un document del 1846⁴, les platges del Masnou i les de Vilassar no permetien construir-hi naus de més de 300 tones. En canvi, la platja de Mataró, malgrat oferir bones condicions per a la fusa d'embarcacions de fins 700 tones, no va aprofitar aquestes bones condicions geogràfiques, i la construcció naval no fou, ni de molt, de les més rellevants del país. Pel que fa a Arenys,

la seva mestrança va ser molt important. La platja d'aquesta vila, malgrat presentar unes condicions de fondals adequades, de tant en tant, tenia l'inconvenient que s'hi formaven bancs de sorra, i això limitava el tonatge dels bastiments, els quals no solien depassar les 400 tones.

Les platges que presentaven millors condicions eren les de Blanes, per això fou d'aquesta vila que sortiren més quantitat de naus, i on aquestes foren d'un tonatge més elevat.

Badalona gaudia de bones condicions per a una drassana, tant pel que fa a la superfície de platja disponible, com pel fondal marí. Però la manca de tradició en la construcció d'embarcacions i la proximitat de Barcelona, ocasionaren que a qui tingués interès per a aquest tipus d'indústria, li resultés molt més atractiu muntar el negoci a la capital. Car, fent-ho d'aquesta manera, gaudiria de tot un seguit d'avantatges que facilitava el port de Barcelona.

4. Els mestres d'aixa

La peça clau d'una drassana era el mestre d'aixa. Aquest era el tècnic encarregat del disseny i de la construcció dels vaixells.

Normalment hi havia el mestre d'aixa coordinador i responsable de les instal·lacions i, depenent de la seva importància, hi havia un nombre variable de mestres d'aixa, fusters, serradors i obrers diversos que treballaven sota les ordres del primer.

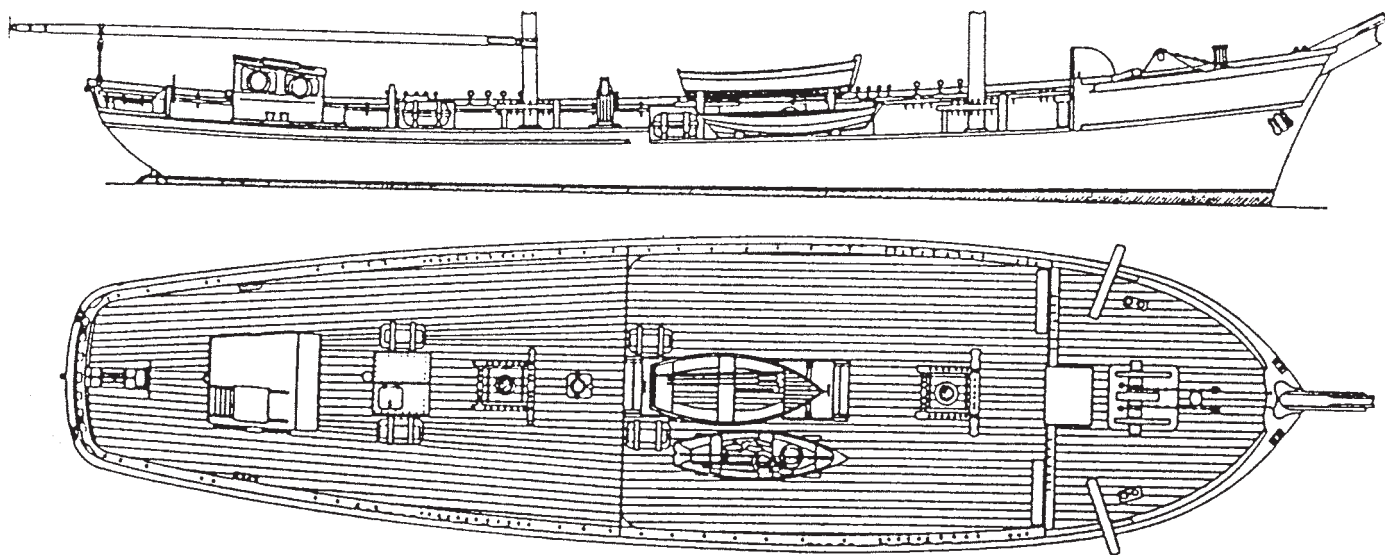
El mestre d'aixa, abans d'iniciar la construcció d'un vaixell, solia imaginar-se el buc de la nau que volia bastir i, a partir d'aquí, construïa una maqueta del casc o bé feia un mig casc. Un cop efectuat això, dibuixava un plànol a escala, el qual li permetia treure les plantilles per a la confecció de les diverses quadernes. Val a dir que cada constructor tenia ja unes plantilles, les quals normalment, anaven passant de pares a fills, generació rera generació, i amb aquest sistema, d'unes mateixes plantilles se'n podien treure vaixells diferents amb unes sen-

zilles variacions. Aleshores ja no calia haver de dibuixar cap tipus de plànol.

Els mitjos cascots, així com seccions de la proa i de la popa d'una nau, servien als mestres d'aixa de mostrar dels tipus de vaixells que podien construir a les seves mestrances. Actualment podem observar aquestes peces als diversos museus marítims existents, com el de Barcelona.

Aquesta forma de treballar ha fet que siguin molt escassos els plànols de vaixells del vuit-cents que han arribat als nostres dies, i el cas del Maria Assumpta no ha estat l'excepció. Així doncs, els únics plànols del nostre vaixell són els que s'han dibuixat actualment.

«El seu utilatge era primitiu i rudimentari, però molt variat; incloïa l'instrumental usual de tots els fusters: serres, garlopes, ribots, gúbies, enformadors, llimes, raspes, barrines, compasos, plomades, etc, i alguns instruments específics de la construcció naval: les grans catalines, les pollines o plataformes estretes de fusta en forma de palanques sostingudes en un extrem per un bastidor vertical de fusta i, en l'altre, per un cavallet, que servien per fixar els troncs que havien de ser serrats utilitzant les serres de cavall, de grans dimensions, mogudes per dos homes. El treball de la fusta al detall comportava també eines específiques: per a donar forma a la fusta (aixes de buixí), foradar-la (barrines de Sant Elm, de cassola i de fer rumbós), moldejar-la (ferros de canal i d'obrir), etc...»⁵

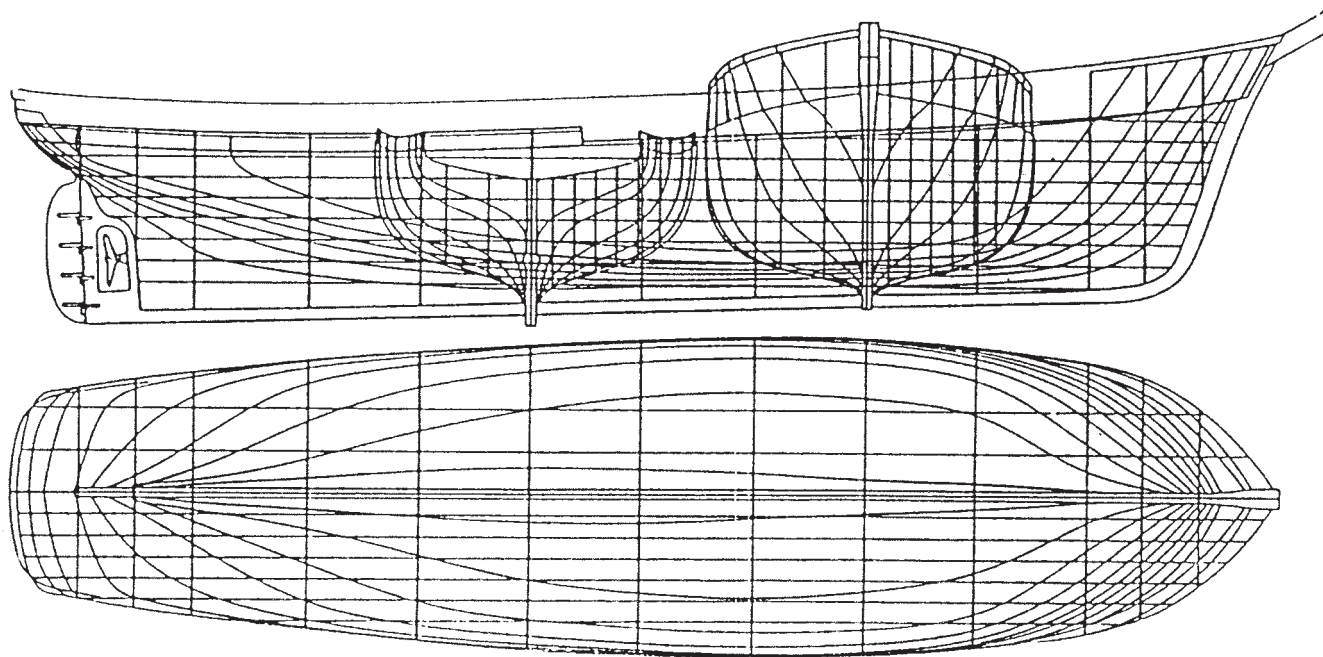

Plànols del Maria Assumpta (arxiu de l'autor)

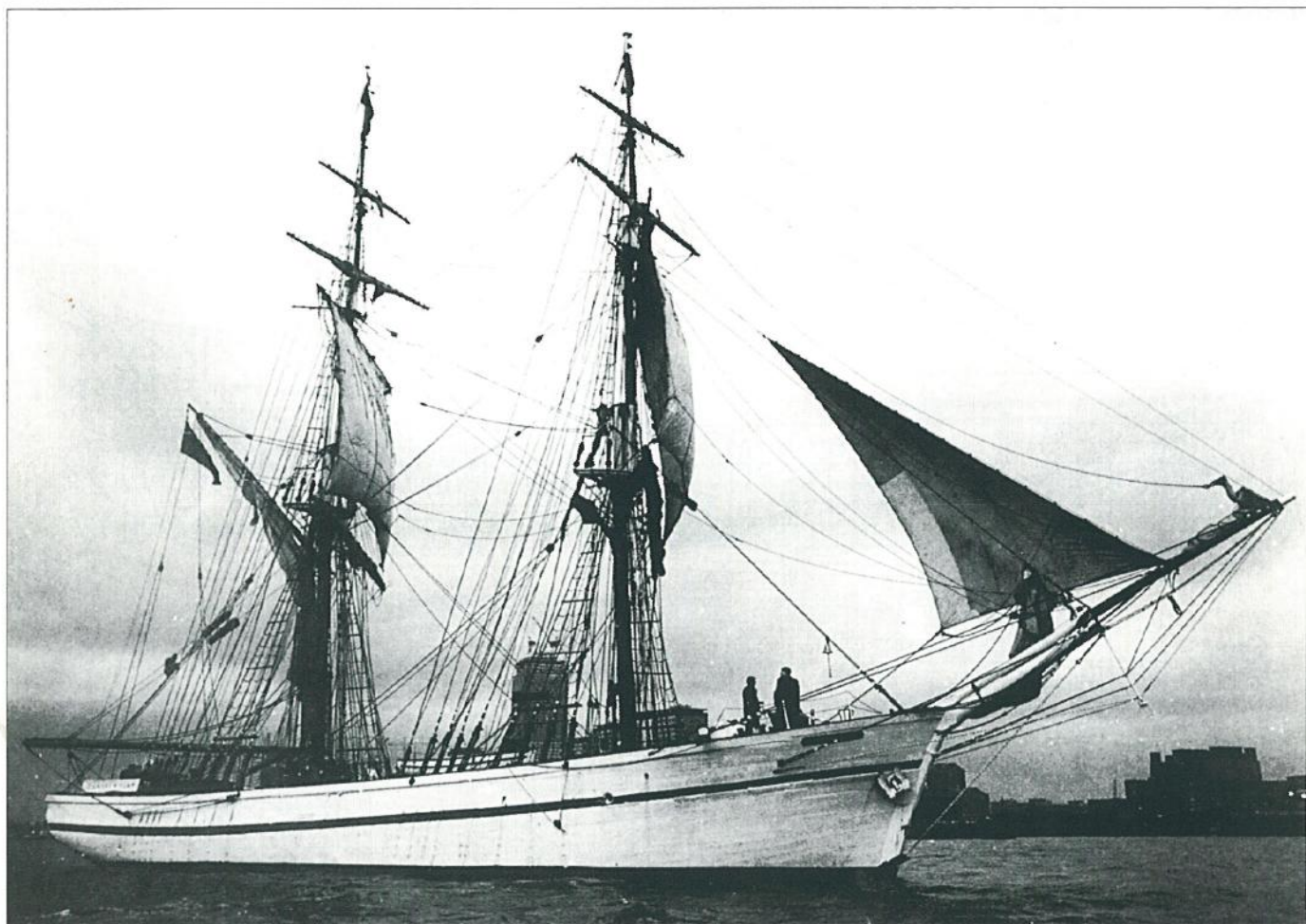
L'eina de fuster que donà el nom als constructors de vaixells fou l'aixa. Aquesta està composta d'una fulla de ferro acerada i tallant, amb un tall d'entre 10 i 12 cm d'ample, unida a un mànec de fusta, de tal manera que, posant el mànec vertical, el tall queda horitzontal. N'hi ha, però, de diversos models.

Uns altres operaris que treballaven sota les ordres del mestre d'aixa eren els calafats i els manyans de ribera. Els primers s'ocupaven de fer estanc el buc del vaixell, una vegada aquest s'havia acabat.

Els mestres d'aixa construïen el casc de les naus posant els taulons de fusta, tant els del costat com els de la coberta a topall. D'aquesta manera, entre tauló i tauló, hi quedava una esclatxa que calia tapar per tal que no fos un lloc d'entrada d'aigua. D'aquesta operació se'n deia calafatament, i estava encarregada als calafats. Aquests operaris anaven entatxonant a les esclatxes —coments— blens d'estopa amb l'ajut d'una maçola i d'una espècie d'escarpa. Normalment per deixar un casc estanc a l'aigua, calia introduir a cada esclatxa tres tires de blens i, posteriorment, al damunt s'hi posava brea fosa, per tal que els blens no sortissin de lloc.

Plànols del Maria Assumpta (arxiu de l'autor)

Estat actual del Maria Assumpta navegant pel Tàmesi a Londres (foto: Pasqual Górriz G.M.M.C.)

La brea és una substància resinosa negrenca, produïda de la destil·lació del quitrà. A temperatura ambient la brea es troba en estat sòlid. Per poder-la aplicar s'escalfa al foc en unes calderes i, quan es torna líquida, es va aplicant amb uns potets especials si es tracta de les cobertes, i amb una espècie de pinzells —llanades— quan s'aplica als costats o als fons de la nau.

La fragància penetrant de la brea al foc, barrejada amb l'olor procedent dels troncs de fusta posats a assecar, i la flaire més suau que venia de les serradures i dels flocs que cobrien la sorra de les drassanes, talment com una catifa, era el que produïa la sentor tan característica de les mestranxes del litoral.

Els manyans de ribera s'encarregaven de construir totes les peces metàl·liques: perns, claus, argolles, anelles, etc, malgrat que, sovint, els claus i perns emprats en la construcció naval arribaven ja llestos per ser utilitzats, procedents de les ferreries pirinenques. En el cas del Maria Assumpta, un dels elements que va afavorir la seva conservació fou que, per a les unions de les peces de la seva estructura, no s'utilitzaren perns i claus de ferro, sinó que s'empraren peces de bronze.

5. Una mestranxa o drassana

La principal característica a nivell estructural de les drassanes tradicionals era la seva simplicitat. Bàsicament l'espai que ocupaven es dividia en dues zones: una a cobert, més reduïda, per guardar-hi les eines i poder dibuixar el traçat de les peces, i una altra a l'aire lliure, que era la més gran, amb espai per construir-hi els vaixells i per emmagatzemar-hi la fusta. Hem de tenir en compte que un gran vaixell d'altura, com per exemple una fragata, tenia una eslora superior als cinquanta metres.

Les instal·lacions eren mòbils i es podien improvisar, en qualsevol extensió i moment, per adaptar-se a les característiques del vaixell que s'havia de bastir. Per aquesta raó, moltes de les drassanes dedicades a

construir grans velers no es diferenciaven gaire de les dedicades a la construcció de barques de petita capacitat i de pesca. Tant és així, que a moltes d'elles, s'alternava el bastiment d'ambdós tipus d'embarcacions.

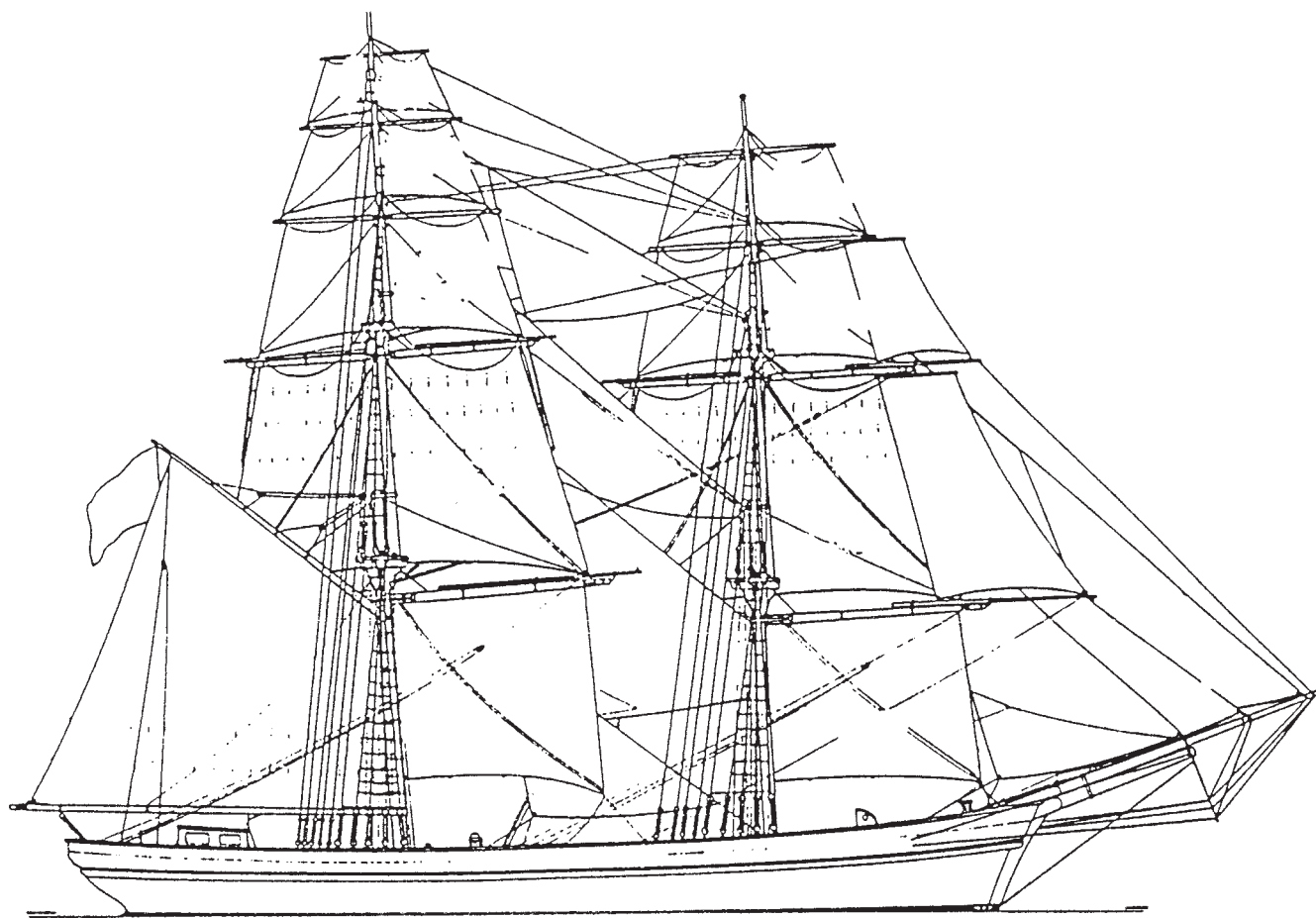
Les drassanes donaven molta animació a les poblacions que les acollien. Així mateix, generaven una font important de riquesa per a tot el poble, ja que, a més a més dels oficis directament implicats en la construcció, n'hi havia molts altres com pintors, corders, velers, etc, que formaven el que podríem anomenar activitats auxiliars de la construcció naval.

6. Contractació d'un vaixell

Qui volgués adquirir una nau anava a visitar un mestre d'aixa, i feia amb ell el que s'anomenava contracte de construcció, que podia ser públic o bé privat. A l'esmentat contracte s'especificaven els detalls tècnics del vaixell, el preu, la forma de pagament, i la data en què hauria d'estar llest per a la fusa. Generalment el pagament es feia en tres terminis:

- a) En posar la quilla, malgrat que algunes vegades el primer abonament es feia en el moment de la signatura del contracte.
- b) En col·locar les cintes o el primer bau.
- c) En finalitzar la construcció de la nau, o bé en estar aquesta quasi llesta per a l'avament.

La data de l'acabament del vaixell es fixava amb molta claredat: s'indicava el mes i l'any del lliurament. El dia de la fusa no s'assenyalava, per tal com aquesta operació precisava d'unes condicions de mar i vent molt especials i, a vegades, calia esperar setmanes per trobar el moment adient per efectuar l'avament sense cap tipus de perill.

Dibuix del velamen del Maria Assumpta (arxiu de l'autor)

Algunes vegades el mestre d'aixa només es comprometia a construir el casc de la nau, però les mestrances ben muntades ja lliuraven el vaixell amb tot l'aparell completament llest per a la navegació.

La gent del poble, de vegades, col·laborava a pagar les despeses de la construcció del vaixell a partir dels anomenats contractes de mota de fusta, aportant un capital que era invertit en les activitats comercials de l'embarcació. Així, el finançament de la construcció es feia a partir de l'adquisició per part dels vilatans (anomenats parçoners) de parts del vaixell (setzens o setzenes). D'aquesta manera es convertien en copropietaris de la nau.

Els naviliers importants tenien un gran nombre de parts de cadascun dels seus velers, però preferien diversificar el risc. Per això, en cas de naufragis o d'avaries, les pèrdues es repartien entre un gran nombre de copropietaris, de tal manera que a la llarga la majoria d'ells podien refer-se i iniciar noves empreses.

Els vaixells eren, doncs, de participació molt nombrosa i, en tornar d'un viatge, el capità, com a responsable de les operacions comercials, repartia els guanys en funció del capital esmerçat entre els diversos inversors.

7. Subministrament i tractament de la fusta

L'element imprescindible per a la construcció de les naus era la fusta. Per aquesta raó les drassanes se situaren a la costa nord del litoral, ben a prop de les zones productores de fusta. Així, trobem que les fustes més emprades eren els castanyers i els roures de la regió d'Olot i els pins dels vessants del Montseny, del Montnegre, de Montalt i de les Guillerries. D'altra banda, però, també s'importaven fustes, com per exemple avets del nord d'Europa i fustes tropicals, per embellir les naus.

És cert que a la zona sud del Principat també hi hagué construcció de naus, amb fusta arribada del Pirineu per la ruta de l'Ebre, però la

seva importància fou insignificant en comparació amb els grans centres productors de la costa de Llevant.

La primera tasca dels constructors d'embarcacions era la selecció de la fusta. Hem de tenir en compte que una embarcació és tota formada per línies corbes, i li cal, per tant, que la fusta es pugui torçar. Quan es tracta de peces gruixudes, cal agafar troncs que siguin prou gruixuts i amb la forma adequada per treure'n directament les peces desitjades.

El moment de la tala de l'arbre és un element fonamental, car si s'actua de la forma deguda, evitarem que la fusta es podreixi i aconseguirem que tingui una vida molt més llarga. Hi ha també altres circumstàncies afavoridores, com que el temps sigui eixut i que bufi vent del nord. La tala es fa seguint les fases de la lluna, i cal diferenciar si l'arbre es de fulla perenne o caduca. Els primers s'han de tallar entre el quart creixent i la lluna plena, mentre que els caducifolis cal abatre'ls entre la lluna plena i el quart minvant.

La fusta apta per a la construcció naval estava sotmesa a una legislació rigorosa, car l'Armada tenia preferència davant de qualsevol constructor particular.

Per a les peces resistents —quilla, roda, codast, quadernes, baus, etc—, la millor fusta era la del roure, però, algunes vegades, en no trobar-ne amb facilitat, era substituït per l'alzina o l'olivera, principalment si es tractava d'embarcacions menors. Les peces que havien de formar el buc de l'embarcació eren de pi. Dels troncs d'aquests arbres se'n serraven taulons, que posteriorment eren clavats al damunt de les quadernes i dels baus, formant el folre del vaixell.

Els taulons de pi emprats per al folre s'anaven corbant amb l'ajut de calor, d'aigua i de multitud de serjants.

Inicialment els amos de les drassanes compraven directament la fusta als propietaris dels boscos. Més tard aquests propietaris s'uniren i venien la fusta a intermediaris que acabaren per monopolitzar el mercat.

En presentar el que s'utilitzava no s'ha parlat del foc, i aquest era un element indispensable per a una drassana. El foc, juntament amb la humidificació i la refrigeració de la fusta tractada amb aigua, ajudava a corbar els taulons sense que es trenquessin o s'esquerdessin.

La fusta procedent de la tala no podia utilitzar-se directament, abans havia d'anar perdent la saba i la humitat que hi havia en el seu interior. Hi havia molts sistemes d'assecar la fusta, però a la nostra costa el que es feia era apilar els troncs a sol i serena, i deixar-los allà durant mesos.

8. La construcció d'una pollacra

Quan es va construir el Maria Assumpta el van aparellar de pollacra goleta. S'ha d'assenyalar que aquest fet no és cap casualitat, per tal com si analitzem els tipus de velers sortits de les drassanes de la província Marítima de Mataró el segle passat, observarem que de 508 vaixells d'altura hi havia un 28% de pollacres -143-. Aquest darrer tipus de nau, juntament amb els bergantins, representaven el 60% del total de vaixells construïts.

Hem d'assenyalar que els vaixells més corrents per a la carrera d'Amèrica eren els petits, amb tonatges que oscil·laven entre les cent i tres-centes tones. Aquesta petitesa els feia especialment aptes per entrar als ports del litoral americà, sovint amb boques estretes i voltats d'esculls, així mateix no es necessitava un capital excessiu per construir-los.

Un element important per a l'economia d'una nau és el de poder reduir el nombre de tripulants. Per això una pollacra goleta o un bergantí goleta eren naus molt competitives, car els mariners només havien de pujar a les vergues per efectuar les maniobres del pal trinquet, mentre que les veles del pal major es podien maniobrar de la coberta estant. Aquest fet permetia portar una tripulació més reduïda que si hagués anat aparellat de bergantí rodó, com navega en l'actualitat la nostra nau. Quan aquesta va sortir en mar el total de la tripulació era de només deu homes.

L'arboradura del Maria Assumpta quan va construir-se a la platja de Badalona, constava de dos pals: trinquet i major; i, a més a més, a la proa portava un bauprès amb un botaló.

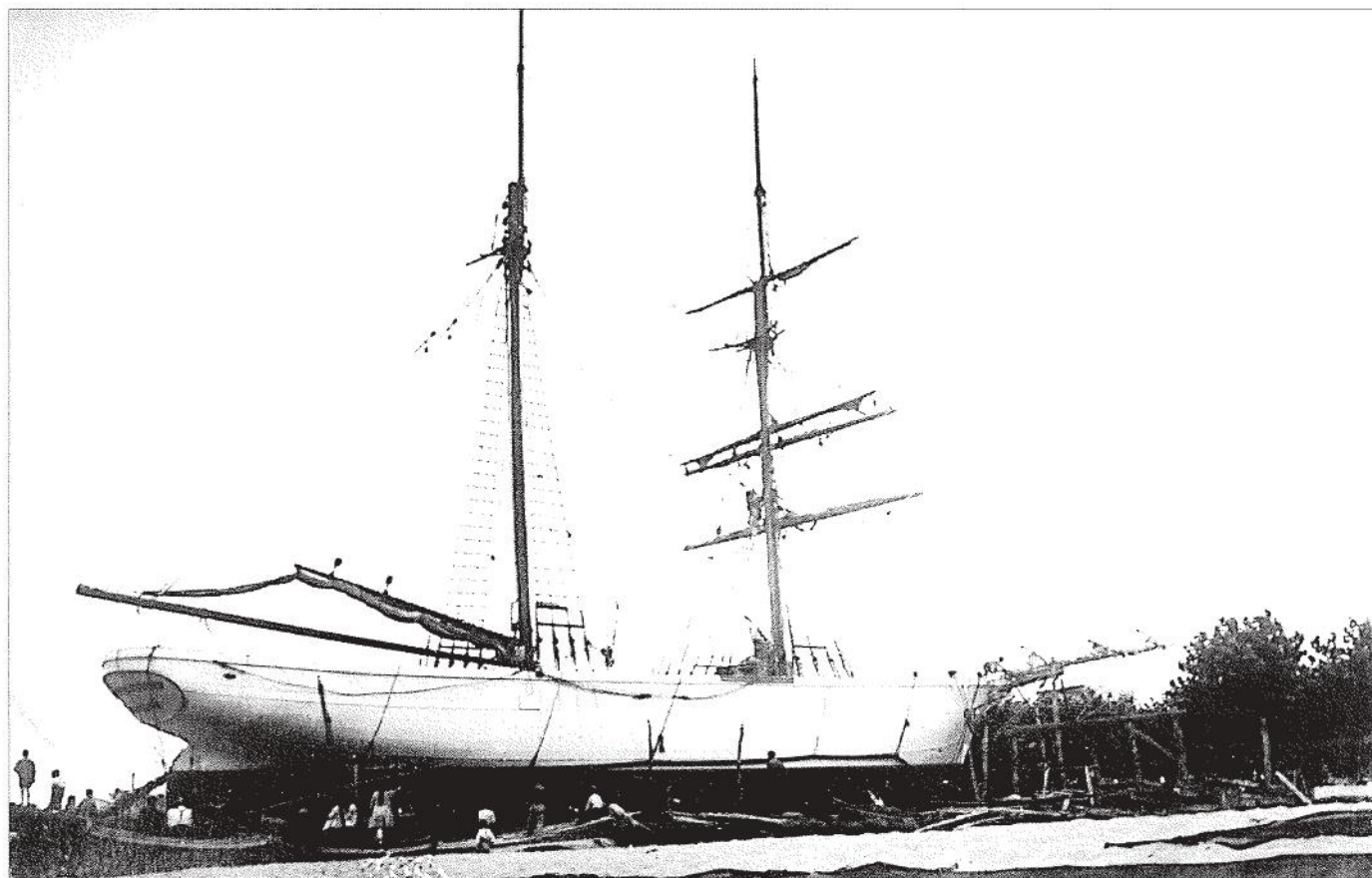
Els dos pals de la nau no eren d'una sola peça, cadascun d'ells estava format de dues peces: el pal mascle i el masteleret. Els pals servien de suport a les onze veles que eren les que feien avançar el vaixell.

9. Diverses fases de la construcció d'una nau

Quan es bastia un veler en una platja, calia començar-ne la construcció al damunt d'un llit o d'una estructura que seria la que posteriorment permetria avarar la nau en mar. Hem de tenir en compte que una nau acabada pesava moltes tones, i calia preveure un sistema per fer-la arribar a l'aigua.

La construcció d'un veler era molt laboriosa, i normalment comportava un any de treball. Es començava per l'estructura o l'esquelet de la nau: quilla, roda, codast, quadernes, baus, etc i després, es folrava i es calafatava.

Una de les qüestions que s'havia de preveure era la conservació de la part del casc que anava submergida —obra viva— per tal com nombrosos animals i vegetals marins s'hi enganxaven, la qual cosa dificultava l'avanç de la nau. Per evitar-ho, abans de començar la primera travessia es portaven els velers a un varador, on se'ls posava un folre de plaques de coure en la part submergida. El coure en contacte amb l'aigua de mar s'oxidava i formava un verí que dificultava les incrustacions.

Construcció d'una pollacra-goleta del mateix tipus que el Maria Assumpta, en unes drassanes a la platja (arxiu de l'autor)

10. La construcció del Maria Assumpta

Segons que consta a l'escriptura de construcció feta a la vila de Mataró el dia 15 d'octubre del 1858, el permís per començar la nostra polacre goleta s'havia donat el 28 d'octubre de l'any anterior. En aquest permís ja s'indicava que es faria a la vila de Badalona pel mestre d'aixa Nicolau Pica i Vila.

El valor total de la construcció del casc fou de quatre mil dos-cents cinquanta duros, i l'aparell i l'habilitació varen costar uns altres vuit mil set-cents cinquanta duros. Per tant, el preu total de la nau llesta per iniciar el viatge va pujar tretze mil duros.

La primera propietària fou la firma Jiménez Gallud de Torrevella, tal com pot llegir-se a l'esmentada escriptura:

«Jimenez— Declara que la expresada Polacre Goleta de porte según va dicho ciento cincuenta y seis toneladas que deberá nombrarse «Maria Asunta» ha sido construida de su cuenta siendo el unico y absoluto dueño de la misma...»

El primer capità de la nau va ser Josep Isern, tercer pilot de la matrícula del Masnou i veí d'aquella ciutat del Maresme. Va ser al seu nom que s'atorgà la Patent de Navegació, amb data del 30 d'octubre del 1858.

Cal explicar que la Patent de Navegació és el document més important existent a bord d'una nau, i acredita la propietat del vaixell. Va a nom del capità, i a cada relleu de capitans cal fer l'oportuna anotació davant de l'autoritat de marina, i en cas de fer-se el canvi a l'estranger, cal formalitzar-lo davant del cònsol. Així doncs, a bord de cada vaixell consta el nom de tots els capitans que l'han comandat, des de la construcció fins al moment en què se'l dona de baixa.

L'escriptura de propietat parla de «porte» que és un mot tècnic que representa el desplaçament útil d'una nau. Equival al pes de la càrrega útil: càrrega, passatge, tripulació, combustible, aigua, provi-

sions, etc. Actualment s'expressa en tones mètriques i dóna idea del valor econòmic del vaixell, car és el pes del qual l'armador treu rendiment.

Un dels punts de la Patent del Maria Assumpta indicava clarament: «...que no hará el tráfico de negros», per tal com el tràfic negrer, encara que prohibit, era un tràfic ben viu. Cal tenir present que en els anys de la construcció del nostre veler, l'esclavitud era legal a quasi la totalitat dels països americans, i no començà la davallada real del comerç del banús fins a l'abolició de l'esclavitud als Estats Units, en acabar la guerra de Secessió l'any 1865.

Abans d'iniciar el viatge inaugural l'armador anava a casa d'un notari amb el capità i tota la tripulació per tal de formalitzar el contracte de treball.

El contracte que signaven era tipus, les diverses clàusules eren sempre les mateixes i l'únic que canviava eren els sous. El capità sovint no tenia sou i rebia una part dels guanys de l'expedició.

Els sous mensuals de la tripulació del Maria Assumpta foren els següents: contramestre, 8 *pesos fuertes*; cuiner, 17; fuster, 15; mariners, 13; mosso, 11; noi de cambra, a voluntat del capità. Segons aquest contracte, el contramestre cobrava menys que un senzill mosso, per això deduïm que havia de tenir alguna participació en els beneficis del viatge.

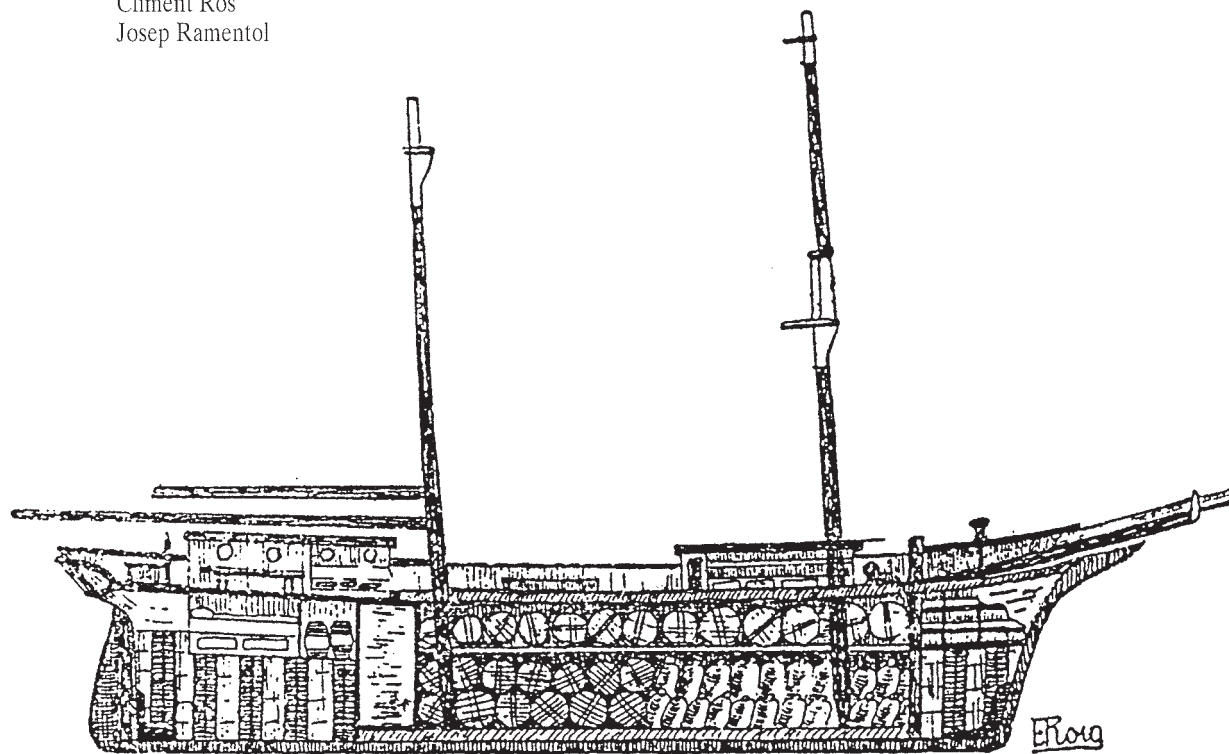
11. El primer viatge del Maria Assumpta

El primer viatge va ser cap a Buenos Aires o qualsevol altre port americà, això mostra clarament que el veler badaloní va ser construït amb la finalitat clara del comerç transatlàntic.

La tripulació era la següent:

Capità :	Josep Isern
Contramestre :	Isidre Isern
Cuiner :	Jaume Ferrer
Fuster :	Miquel Coll
Mariner :	Bonaventura Vilardaga
Mariner :	Josep Canals
Mariner :	Pere Hospital
Mariner :	Bonaventura Sabater
Mosso :	Climent Ros
Grumet :	Josep Ramentol

Durant els primers anys de navegació, el vaixell va fer la carrera d'Amèrica portant cap al nou món productes de la indústria i del camp català: vi, aiguardent, teixits, paper, ferreteria, sabó, olis, rajoles, farina, sal... De retorn omplia les bodegues de productes colonials: sucre, melassa, tabac, cotó, fusta. A més a més, com la majoria de velers de l'època, des de les repúbliques del Plata i del sud del Brasil cap als ports de les Antilles, portava «tasajo» (carn de bou seca i salada).

Secció longitudinal on es pot veure la col·locació de les mercaderies en l'interior d'una pollackra-goleta (arxiu de l'autor)

Inicialment el veler va ser de la matrícula del Masnou i posteriorment de la de Barcelona. Vint anys més tard (1878) va ser venut a uns armadors gallecs i, primer, va enregistrar-se en el port de Villagarcia d'Arousa i més tard, l'any 1918, consta matriculat a Vigo, com a propietat de la firma Candeira Hermanos. Un veler de seixanta anys, en circumstàncies normals ja està més que amortitzat, i el més corrent hauria estat que el desballestessin. El cert era, però, que li quedaven encara moltes singladures per la proa.

Arribà temps que les navegacions atlàntiques necessitaren uns altres tipus de vaixells, i la flota de petits velers anà concentrant-se a la Mediterrània. La relativa bonança de la meteorologia en aquesta zona i l'existència de l'arxipèlag balear i dels ports marroquins, donaren càrregues segures als petits vaixells de la carrera d'Amèrica reconvertits a la navegació de cabotatge.

El mateix any 1918 el Maria Assumpta deixà Galícia i passà, amb matrícula de València, a la companyia Dutrús i Garci. Sota aquests propietaris va tenir el primer canvi de nom, passà a dir-se Pepita. De València, l'any 1926, anà a Eivissa, on va continuar fins l'any 1934, propietat de la firma José Pineda Puget.

Durant la seva temporada eivissenca va experimentar un canvi molt important. Va deixar de ser veler pur i fou reconvertit en motoveler. Se li afegí un motor auxiliar Diesel, per ajudar a superar les demores ocasionades per les calmes de vent, que sovintegen durant l'estiu a la Mediterrània.

L'any 1949 va canviar la matrícula d'Eivissa per la de Palma de Mallorca i també va canviar altra vegada de nom. S'anomenà Ciudad de Inca, car el nou propietari, Magí Marquès i Fiol, va voler posar el nom de la seva ciutat al motoveler que acabava d'adquirir. L'any 1959 aquest armador va fer fallida, i el ja centenari vaixell va passar a mans de la Comercial Marítima de Transportes, el propietari de la qual era Joan Flexas i Pujol.

Joan Flexas va reparar el vaixell a les drassanes Vulcano de Ciutat de Mallorca, i una de les reformes que hi va fer va ser substituir l'atrotinat motor, per posar-hi dos motors Baudouin d'una potència molt superior. Una altra de les modificacions fou la de passar els allotjaments de la tripulació a sota del castell de proa, on va instal·lar cinc lliteres. En aquells temps la tripulació del motoveler estava formada per un patró, un nostramo, dos mecànics i tres mariners.

A mitjan anys seixanta se li va treure el pal major, i només hissava molt d'en tant en tant una única vela triangular a la proa per ajudar l'empenta dels motors.

Les darreres navegacions del Ciudad de Inca foren, fins l'any 1978, per les mars del sud de la península Ibèrica, transportant càrregues a banda i banda del mar d'Alborán. Aquesta ruta el portava d'Almeria, a Màlaga, a Torrevella, a Ceuta, a Melilla, a les Illes...

Finalment, ja cansat de tants i tants viatges, va ser completament desbarborat, i el casc, més que centenari, quedà arraconat al port de Màlaga fent les funcions de pontona. El vell vaixell, que havia travessat innombrables vegades la Mar Gran, s'anava esllanguint, tot criant verdet i incrustacions en una dàrsena ignorada d'aquell port del sud. Podia creure's que tot s'havia acabat, i que l'antic veler, que només servia per emmagatzemar bidons d'oli, deixaria d'existir sense pena ni glòria com tants altres vaixells abans seu.

12. Arriben els britànics

L'any 1980 el darrer propietari del Ciudad de Inca, Pepe Devesa, va pensar que li havia tocat la grossa, car un «boig» arribat de les mars del nord s'havia enamorat del seu vaixell i estava disposat a comprar-lo. Un anglès li demanà quant en volia, i ell, que només pensava treure'n alguna cosa dels motors i desfer-se després del casc, quasi s'en-nuega en comprovar que el nouvingut acceptava comprar-li el vaixell per poc més d'un milió de pessetes.

El Ciudad de Inca ja en mans angleses va ser remolcat al port de Barbate, a l'entrada de l'estret de Gibraltar, i allà va ser reparat curosament. Amb paciència es renovaren totes les parts malmeses del casc, de tal manera que en acabar l'obra, s'havien canviat una tercera part de les quadernes i la meitat del folre. S'hagueren d'importar de la Gran Bretanya més de dues-centes tones de fusta i de materials.

Foren divuit mesos de feina dura, però, al final, el vaixell quedà convertit altra vegada en una bonica nau de vela. Fou aparellat de bergantí, i sortí del sud peninsular amb totes les veles blanques inflades al vent rumb a les illes britàniques.

13. Noves navegacions

Mark Lichfield, el nou propietari del nostre veler, quan deixava les costes espanyoles per la popa, somreia satisfet. Ell ben sabia que anava a bord d'un vaixell que no tenia preu. El marí anglès era conscient que comandava una joia flotant, un museu viu de l'art de la construcció naval, car el seu veler era onze anys més vell que el cèlebre Cutty Sark, orgull de la història marítima britànica.

Des del 1982 el Ciudad de Inca va dedicar-se a recórrer les illes britàniques, promovent l'afecció a les coses de la mar. Va fer un viatge d'anada i de tornada a Lisboa, i no hi havia concentració de vaixells d'època on no hi prenguéss part.

El veler va viatjar novament a Amèrica, i durant tres anys va navegar pels Grans Llacs que hi ha entre el Canadà i els Estats Units, on fou visitat per milers de persones.

L'any 1988 va sortir del port de Halifax cap al de Glasgow, i durant aquest viatge, de vint-i-nou dies de durada, va celebrar el seu cent trentè aniversari. Com a homenatge per ser el vaixell amb més anys que havia creuat mai l'Atlàntic, se li va retornar el nom originari de Maria Asumpta, que continua portant en aquests moments, si bé només amb una essa.

14. Els Jocs Olímpics i l'intent de vinguda a Badalona

Un veler d'aquestes característiques surt molt car de mantenir. El Maria Assumpta obté part del finançament participant en pel·lícules d'època o en sèries de la televisió. Així mateix col·labora en tasques de promoció de diverses empreses i d'activitats comercials.

Per tal d'arribar a les dues-centes mil lliures per any que, segons el seu propietari, representen les despeses fixes, s'ha constituït l'associació *Friends of the Maria Asumpta*, on cada soci paga deu lliures l'any per tal de col·laborar en el manteniment de la nau.

A les darreries de l'any 1990, des de l'Ajuntament de Badalona es van iniciar una sèrie de contactes amb el propietari, Mark Lichfield, per tal de fer venir el vaixell a Catalunya, amb motiu dels Jocs Olímpics. Els contactes continuaren durant la primera meitat del 1991. Primer semblava que les negociacions arribarien a bon port, i fins i tot s'havien confeccionat els estatuts d'un embrió d'Associació d'Amics del Maria Assumpta a la nostra ciutat. Però, malauradament, hagué de desestimar-se aquesta vinguda per problemes de finançament.

15. Consideracions finals

El 29 d'octubre del 1832 l'arenenc Nicolau Pere Pica i Vila, amb només vint-i-un anys d'edat va enrolar-se cap a Cuba a bord de la polla-cra-goleta Venus, veler que tenia com a capità el masnoví Josep Sensat. Poc podia imaginar-se aleshores aquest jove inquiet, d'ulls foscos i cabells castanys, que vint-i-sis anys més tard construiria a Badalona un veler que faria història.

Així doncs, l'únic mestre d'aixa conegut, que ha fet arribar l'art de la construcció naval del vuit-cents fins als nostres dies, ja des dels seus inicis va establir lligams de coneixença, i jo afegiria «sentimentals»,

El Maria Assumpta navegant pel Tàmesi a Londres (foto: Pasqual Górriz G.M.M.C.)

amb les pollacres-goletes. L'encís d'aquest tipus de vaixell per a un jove mariner pot durar tota una vida, car un home de mar recorda amb afecte fins al dia de la mort el que va ser el seu primer vaixell.

El mestre Lau va construir a Badalona tres naus d'altura, i les dues més grans eren, precisament, pollacres-goletes: una goleta de 127 tones; la Nicasia, de 220 tones; i la Maria Assumpta, de 156 tones.

S'ha vessat molta tinta escrivint sobre el sistema de treballar dels mestres d'aixa catalans: s'ha afirmat que construïen les naus per als néts dels compradors; que el gruix de l'estructura dels vaixells era excessiva; que eren velers pesants i poc mariners...

Autors prestigiosos han criticat el conservadurisme de les drassanes i la poca adaptabilitat que mostraren aquestes pels canvis tècnics. Segons ells, són les raons que les portaren al tancament de forma inexorable.

Jo voldria aquí retre un just homenatge als mestres d'aixa catalans, car moltes de les crítiques que se'ls han fet estaven totalment fora de lloc.

S'ha pretès confrontar els lents i pesants velers catalans amb els ràpids i estilitzats clípers britànics, s'han comparat les línies d'aigua d'uns i d'altres, més d'un ha titllat de porucs els constructors de la costa de Llevant pel gruix que donaven a quadernes, baus i paramitjals. Al meu entendre, aquestes crítiques són poc serioses i estan fora de lloc. És com voler comparar un cotxe de curses amb un camió, cadascun d'ells està construït per a una funció diferent.

Els vaixells britànics estaven dissenyats per transportar càrregues voluminoses i de molt de valor. Els cèlebres Cutty Sark i Thermopylae volaven per sobre les onades, perquè dintre de les bodegues només hi portaven te acabat de collir, del qual ni en notaven el pes. D'altra banda, per maniobrar aquestes naus hi havia una tripulació tres o quatre vegades més nombrosa que la dels nostres velers.

Hem parlat dels clípers del te, per no parlar dels de l'opi, tots ells amb carregaments lleugers, mentre que els velers catalans, que feien la carrera d'Amèrica, eren naus polivalents, que sovint navegaven amb carregaments pesants: obra de les bòbiles, sal, ferro, bótes de vi, etc i, a més a més, amb tripulacions molt reduïdes per tal d'estalviar sous.

Als detractors del treball de les mestrances del litoral català, jo els posaria a bord d'un esvelt i estilitzat clíper anglès, amb el casc de pa-per de fumar, carregat de totxanes, rumb a l'Havana durant l'època dels ciclons. A mi, què voleu que us digui?, per emprendre aquest mateix viatge preferiria molt més la nostra Maria Assumpta.

NOTES

1. RICART I GIRALT, J. (1924) «El siglo de oro de la Marina velera de construcción catalana. 1790-1870». *Memoria de la Real Academia de Ciencias y Artes de Barcelona*, 3ª época, vol. XVIII, núm. 7. Barcelona, pàgs. 177-201.
2. LLOVET, J. (1971) *Constructors navals de l'ex-provincia Marítima de Mataró. 1816-1875*. Barcelona, pàgs. 34-37.
3. ROIG I RAVENTÓS, E. (1929) *La Marina Catalana del Vuitcents*. Barcelona, pàgs. 15-62.
4. LLOVET, J. (1971) *Op. cit.*, apèndix documental.
5. DELGADO, J.M. (1981) «La construcció naval catalana: als mestres d'aixa». *L'Avenç*, núm. 37. Barcelona, pàgs. 34-50.

BIBLIOGRAFIA

- ANGLES, P. i JANER, E. (1991) «La pollacra masnovina «Maria Asunta»: 133 anys de navegació (1858-1991)». Rev. *La Roca de Xeix*, núm. 2, el Masnou.
- CUNLIFFE, T. (1994) «Maria Asumpta. Le dernier brick caboteur». *Chasse-Marée*, núm. 81, Douarnenez. pàgs. 30-41.
- CUYÀS, J.M. (1945) *Apuntes sobre la Marina y Pesca de Badalona*, pàgs. 1-24.
- DELGADO, J.M. (1983) «La construcció i la indústria naval a Catalunya (1750-1820)». Rev. *Recerques*, núm. 13. Curial. Barcelona, pàgs. 45-64.
- DELGADO, J.M. (1981) «La construcció naval catalana: els mestres d'aixa». *L'Avenç*, núm. 37. Barcelona, pàgs. 34-50.
- DIVERSOS AUTORS (1989) «All at Sea Aloft». Rev. *Classic Boat*, March/April. U.K.
- DIVERSOS AUTORS (1991) «De la forêt à la mer. Du bois pour la construction navale». *Chasse-Marée*, núm. 61. Douarnenez, pàg. 2 a 19.
- DIVERSOS AUTORS (1994) *Les embarcacions de treball de la costa catalana en declinar la vela. Segles XIX i XX*. Lundwerg. Barcelona.
- FABREGAS, E. (1961) *Dos segles de marina catalana*. Selecta. Barcelona.
- LLEAL, F. (1989) *L'amic del vent. Vaixells de fusta, homes de ferro*. Curial. Barcelona.
- LLOVET, J. (1971) *Constructors navals de l'Ex-província Marítima de Mataró. 1816-1875*. Caixa d'Estalvis Laietana. Mataró.
- LLOVET, J. (1980) *La matrícula de mar i la província Marítima de Mataró al segle XVIII*. Rafael Dalmau. Barcelona.
- MASRIERA, A. (1926) *Oliendo a Brea*. Políglota. Barcelona.
- MONTIJANO, C. (1991) *Torre vieja y el mar*. Marina Internacional de Torre vieja S.A. Torrevella.
- RICART, J. (1924) «El siglo de oro de la marina velera de construcción catalana. 1790-1870». *Memoria de la Real Academia de Ciencias y Artes de Barcelona*, 3ª época, vol. XVIII, núm. 7. Barcelona, pàgs. 177-201.
- ROIG, E. (1929) *La marina catalana del vuitcens*. Barcino. Barcelona.

EL LLIBRE DE COMPTES DE TERESA (ARQUER DE) SOLER DE 1752

Comptabilitat de la pagesia Badalonina a mitjan segle XVIII

GEMMA PUJOL-BUSQUETS I PIÑANA

Entre la documentació de l'Arxiu Josep M. Cuyàs Tolosa del Museu de Badalona, ha aparegut aquest llibre de comptes de la vídua de Francesc Soler, fet en paper amb coberta de pergami usat —és un palimpsest o pergami amb escriptura sense valor, que s'ha aprofitat per servir de custòdia, un cop rascada la superfície escrita—.

Aquest llibre fou adquirit pel germà de Teresa Arquer (de Soler) a Carlos Saperà, botiguer de Barcelona, per 10 rals (1 lliura). Fou un present del germà perquè l'ajudés en la difícil gestió del gran Mas Soler, de l'avinguda Martí Pujol, 457, d'origen gòtic amb ampliacions del segle XVI i reformes del 1843.

Aquest mas és conegut actualment per Can Barriga, pel casori de l'última Soler, Rosa, amb Francesc Barriga a principis del XIX. La propietat romangué en mans dels seus successors, els Barriga Planas, fins fa uns 14 anys, quan l'Ajuntament de Badalona el comprà, i actualment està cedit a l'Escola Llevant d'educació especial, on 66 alumnes amb disminucions psíquiques reben formació. Per la rehabilitació arquitectònica que s'ha dut a terme, el mas ha perdut la nau lateral i s'ha construït un edifici de nova planta per a aules, deixant en el mas els serveis i oficines.

El llibre està en bon estat de conservació. Només estan escrites les primeres 14 pàgines, i d'aquestes, només 6 són els comptes de Teresa Soler, que comprenen de l'any 1752 al 1754.

Les restants pàgines són «varias cosas dignes de notarse» com en diuen els successors, i comprenen els anys 1839-1847. Les notes refe-

rents als segle XIX comencen amb una notícia sobre les canonades de l'aigua, la seva distribució entre la casa Pujol, can Barriga, la casa Fluvià, el camp d'en Lladó i l'hort d'en Clarós. També es fa ressò de la mort, el 6 de juny de 1843, de Josep Soler, que morí, segons el registre de defuncions, als 74 anys de mal de gota. Tres mesos després de la seva mort, la seva vídua, Antònia Devesa, encarregà unes reformes del Mas Soler als mestres d'obres Pere i Feliu Botey «per evitar —de viure— amb lo masover». Un cop fetes les reformes que duraren tres mesos, passen a ocupar el mas. També hi ha referències de diversos pagaments entre 1809 i 1813, efectuats als francesos i als espanyols durant l'ocupació i finalment breus notícies de testaments, naixements i defuncions de familiars, vendes i creació de censals, entre d'altres.

Introducció a la Badalona del segle XVIII

Abans d'entrar amb el contingut dels comptes del mas, i per poder-los interpretar, cal una introducció històrica mínima.

En aquests anys que tractem —1752 a 1754— Badalona devia tenir uns 1.600 habitants —sabem que l'any 1746 en tenia 1.242 i 30 anys després, 2.858—: és un moment de creixement demogràfic important i veiem com només en aquests 30 anys Badalona ha duplicat la seva població. El creixement ha estat possible tot i la forta mortalitat que encara hi ha deguda, sobretot, a la verola. Aquestes dades, d'altra banda, ratifiquen el fet més important del segle: Catalunya va conèi-

xer aquests anys uns canvis sòcio-econòmics, el més important dels quals va ser l'elevat creixement demogràfic. L'excedent de població possibilita que s'engeguin noves feines: ha començat el procés d'industrialització sobretot en el sector tèxtil. Al camp es treballa el cànem, fibra bàsica per a la fabricació de cordes per a diferents usos, d'entre els quals destaca la pesca. Apareixen als censos de població els primers especialistes corders, un cop augmenta el nombre de pescadors —fins aleshores els pescadors havien treballat el cànem i altres fibres per arreglar les seves xarxes—.

Però no tan sols creix la indústria, sinó que gràcies a les deforestacions i a l'ocupació de terres segles abans abandonades —masos rònecs d'origen baix-medieval— augmenta la terra de cultiu i el nombre de pagesos que la treballen.

Perquè Badalona és encara un poble de pagesos que conreen la trilogia mediterrània: vinya, olivera i blat. Justament en aquest segle la vinya acaba predominant en els conreus, els excedents dels quals es dediquen al comerç colonial americà. Es veurà en aquest estudi com l'any 1752 el mas Soler produí 60 càrregues de vi que Teresa Soler vengué.

Quant a la societat badalonina, hi ha fortes diferències: des dels grans propietaris com els Santcliment, passant pels rics pagesos «de masia» com els Soler que estudiem, fins als pagesos «sense mas» —jornalers per compte d'altri— i els més pobres.

Llibre de Comptabilitat de 1752-1754

Ja centrant-nos en les pàgines de comptabilitat de Teresa Soler, vídua de 39 anys, direm que es tracta d'un sistema molt bàsic i comprèn només tres anys, de 1752 a 1754. Molt poques vegades especifica la data exacta dels assentaments comptables. Quant als conceptes, sí són suficients exceptuant-ne uns pocs casos, i les despeses com els ingressos són desglossats en: lliures (1 lliura= 20 sous), sous (1 sou= 12 diners) i diners. Cada entrada és un concepte que ocupa una o dues línies. Tan

sols hi consten els ingressos del primer any i després passarà a ser un llibre només de despeses. No fa sumatoris o saldos parcials ni finals, exceptuant-ne les despeses de l'enterrament de l'espòs, que són les primeres despeses o conceptes que apareixen al llibre. Ocupen una plana sencera i el grau de desglossament és màxim: el valor de la cera, campanes, drets de rector, creu, minyons, i sobretot el dinar ofert a 100 persones —més d'un 5% de la població de Badalona— entre els 5 sacerdots, parents i servei, amb un total de 153 lliures, 19 sous i 6 diners, xifra molt elevada com es veurà.

Després d'estudiar els conceptes, els he classificat a grans trets i en ordre decreixent —de més a menys—, i després de calcular el saldo final he elaborat una estadística per a veure en què gastaven més:

	LLIURES-SOUS-DINERS			%TOTAL
1 SOUS A MOSSOS I CRIATS	387	18	11	23,84%
2 INVERSIONS TERRES-BESTIAR	247	10	8	15,18%
3 ESPIRITUALITAT	234	13	7	14,38%
4 VESTUARI	174	3	6	10,69%
5 IMPOSTOS I USOS	170	4	4	10,43%
6 CONSUM. ALIMENTACIÓ FAMÍLIA	162	3	0	9,95%
7 DRETS FAMILIARS	55	0	0	9,52%
8 INVERSIONS IMMOBLE	80	19	10	4,91%
9 INTERESSOS PRÉSTEC	15	0	6	0,92%
10 FORMACIÓ	1	2	0	0,06%
TOTAL	1.627 LL.	14 S.	4 D.	99,88%

SOUS A MOSSOS I CRIATS. La família tenia molt de servei, i disposava almenys d'una criada, un bover, un ferrer, de dos a cinc mossos i diversos jornalers, treballant de temporers amb les feines concretes d'expurgar oliveres, sembrar, bregar cànem, tallar pins, fangar, entre d'altres. S'aprecia així que una part important de la mà d'obra del mas cobra per feina feta —per segar l'any 1753 la Teresa paga 9 lliures—. Però també el sou és liquidat de vegades mensualment, amb una mitjana d'1 a 4 lliures. També hi ha quitances de períodes més llargs, amb un sou de 16 lliures, potser corresponent a un semes-

m ^l die 3 de 5 ^{re} dony de soldado	
a un moio que se lieta vede.	
vent	2500
m ^l per un fomer	50c 129
m ^l per altre fomer	100c
m ^l per roba per vestir mafami ^a	40c 109
m ^l per despediment d'un	
moio que se li deician	100c
m ^l Die 18 de 8 ^{re} de 1333 pa-	
guy lo teri del contrasto	290c 109
m ^l Dos Corteras de ordi	50c
m ^l An ^l Cet Cor. ^{tes} de Civada	10c 29
m ^l Mitja Cortera de Beas	20c
m ^l una porta y tapador de una	
zerlos Cerror del aygua ^{ferro}	20c 159
m ^l per soldado de moio	10c 189 3
m ^l per un altre moio	180c
m ^l per fer Cadrats y tallar gini	80c 89
m ^l per mantenir 4 godall	80c
m ^l per vestir un home	250c
m ^l per sabates de miy mafami ^a	30c
m ^l per bregar lo Canem	40c
m ^l mitja fang de sal	20c 50
m ^l dos quon. de fada	20c 99
m ^l Ceu quon. de blat per Consum ^{de ca}	50c
m ^l per la entrada de dos godall en	300c
Barcelona	
m ^l per soldados de dos balets	10c
m ^l tres quon. de Cirron a pacata	60c 159
lo querto	
m ^l tres quentams de fadats	60c 290
	10c 109

tre, i un de, potser anual, amb 25 lliures. Aquesta despesa en sous és la més elevada però no té res d'estrany atesa la importància de la propietat.

INVERSIONS TERRES-BESTIAR. No és estrany tampoc que la segona despesa més gran es faci en l'adquisició d'animals de granja: 1 bou —n'omet el preu—; 1 bacó per poc més de 5 lliures, etc. Compra d'eines del camp: podadores a 1 lliura; femers a 5, etc. Complementes del bestiar: palla, guarniment del bestiar, cases d'abelles per 18 sous, etc. Però sobretot per la compra de fems i de les llavors i ferratges.

ESPIRITUALITAT. Més curiosa resulta avui l'elevada despesa que es fa amb l'Església, amb misses i funerals a la família, amb quasi un 15% de la despesa total. Per a l'època no era estrany. Sovint els testaments incloïen importants donacions a l'Església, i en definitiva, la gent del segle XVIII no entenia la vida a la terra sense l'«altra vida», la que oferia el «paradís», sobretot perquè les epidèmies —especialment la verola— que delmaven la població al XVIII els recordava que calia estar preparats per a la mort. Teresa Soler «enterra» en poc temps al seu espòs de 38 anys —segurament per aquella epidèmia—, Paula, una filla d'un mes d'edat que morí uns dies després del pare —la mortalitat infantil és elevadíssima—, i al llibre s'esmenten dues misses funeràries més: la d'Anna Maria Soler i Pau Soler, probablement fills seus.

VESTUARI. Quant al vestuari, és un punt de diferenciació clàssic entre classes socials de l'època: inverteixen més d'un 10% per sobre de la inversió en alimentació de la família. Aquí, però, hi ha un engany: el mas Soler era un dels més rics i productius de l'època i l'autoabastament en consum devia ser elevat. De tota manera, «vestir un fill» li costa a Teresa 3 lliures, i per la feina d'un teixidor en paga 2 amb 13 sous. També hi ha una despesa de 29 lliures per un sastre i la roba, entre d'altres.

IMPOSTOS I USOS. L'impost principal és el cadastre quadrimestral, amb unes 60 lliures anuals. En aquest apartat també hi ha inclosos els censos de regadiu de fins a 15 lliures —el problema de l'aigua és

constant en la història de Badalona, amb inundacions i sequeres cícliques que portaren els badalonins a sol·licitar als monjos de Sant Jeroni de la Murtra que els deixessin baixar en processó el Sant Crist fins a Santa Maria per a demanar-li aigua—. També hi he comptat les despeses burocràtiques i notariales.

CONSUM, ALIMENTACIÓ FAMÍLIA. Quant a la base alimentària de la família Soler, rics pagesos de Badalona, trobem en primer lloc l'autoabastament amb llegums —faves, fesols i mongetes—, cereals, —ordi, xeixa, mestall—, ametlles, vi i oli. Adquireixen a més, alls, escalunyes, sal, arròs, més cereals —mill, blat de moro, civada, més ordi— i més faves. Quant a peix, només compren bacallà. Criaven porcs i gallines. Les lleguminoses, i la fava més concretament, han estat una base importantíssima en la cuina catalana, i ens ho ratifica l'autoabastament de la família Soler amb 24 quarteres de faves més l'adquisició de nombroses càrregues de faves i mongetes. Això sense oblidar la trilogia mediterrània: cereals, vinya i olivera. La vinya es converteix en aquest segle XVIII en el producte predominant dels conreus a Badalona: el Mas Soler produeix, l'any 1752, 60 càrregues de vi, mentre que les càrregues d'oli produïdes —el 1753, ja que no tenim dades per al 1752— en són només 13.

DRETS FAMILIARS. Teresa Soler paga 155 lliures al matrimoni de Joan i Mariagna Vidal perquè renunciïn als drets d'herència de la muller sobre la casa dels Soler el 27 de juny de 1752, segons l'època en poder del notari Jaume Tos i Romà. Consultant l'arxiu de protocols notariales es coneix el nom de soltera de Mariagna que és Soler, cosina de Francesc Soler i Oriol (difunt espòs de Teresa), filla de Francesc Soler i Vehils i néta d'Andreu Soler i Anna Maria Vehils.

Els diners són destinats al dot matrimonial de Mariagna, casada amb Joan Vila, fill de Josep i Jerònima també de Badalona.

INVERSIONS IMMOBLE. Sembla que la fusteria és el treball més ben pagat ja que de totes les despeses de la casa, la més elevada és la del mobiliari: un catre —llit— per 18 lliures; el matalàs, 9 i una taula, 6. Al fuster Pere Navarra se li paguen 10 lliures. S'adquireix una ge-

El mas Soler conegut per Can Barriga (Museu de Badalona. Arxiu d'Imatges. Fons Josep Cortinas)

rra per a oli per 3 lliures i una clau de casa a 6 sous, mentre que per «obres de la casa» només es comptabilitzen 2 lliures.

INTERESSOS PRÉSTEC. Els interessos del préstec del censal de Santa Clara, suposen un percentatge baix en el conjunt de les despeses anuals de la família Soler¹.

FORMACIÓ. No hi ha cap estudi històric de la formació en el segle XVIII a Badalona, però comparant-ho amb altres poblacions catalanes que sí en tenen —estudi de Joan Busquets i Josep Molero de L'Ensenyament a Palafrugell—, veiem com la formació al segle XVIII era sexista —només per a nens—, bàsica i gens barata i, per tant, no estava a l'abast de tothom: Teresa Soler paga per dos mesos d'estudis —llegir i escriure— del seu fill Salvador, una lliura amb 2 sous, que equival a entre una quarta part i la meitat de mensualitat d'un dels mossos-jornalers que treballen per a la família Soler. Per tant, la formació estava reservada als pocs barons fills de famílies adinerades a les quals no calia la feina física dels fills majors de sis anys, ja fos al camp o a la mar. Els pagesos jornalers, en canvi, no podien prescindir de la feina dels fills; per molt petits que fossin sempre podien ajudar-los en les tasques més senzilles.

Si bé no coneixem exactament l'edat de Salvador Soler, sí podem, gràcies a aquell estudi de Palafrugell, aproximar-nos-hi. La mitjana d'edat dels estudiants estava entre 13 i 16 anys i mig, mentre que l'edat mínima era de 6 anys i la màxima de 21.

Conclusions. Renda de la família Soler

Quant a la comptabilitat, no es tracta en absolut d'una comptabilitat acurada. A les despeses encara caldria afegir-hi els errors dels comptes de la senyora Soler: en ells, oblida el preu d'un bou i ben del cert, també, altres despeses menors.

No és possible de fer un saldo final o benefici anual exacte: en aquests comptes, només s'hi ha apuntat un any d'ingressos, i tres de

despeses. Intentant salvar-ho, es podria extrapolar el primer any d'ingressos als altres dos, però no hi ha referències de preus per a una part dels ingressos: desconeixem el benefici de la venda de les 60 càrregues de vi, 5 quintes de canem, 20 quarteres d'ametlles i 5 de mongetes. Sí coneixem la resta de la collita de 1752: per 24 quarteres de faves, ingressen unes 57 lliures —donant-li el mateix valor que a les de compra—; per 15 lliures d'ordi, 37,5 lliures; per 13,5 besses, 54 lliures; per 19 de xeixa, 57 lliures i per 50 de mestall, 150 lliures, que fan un total de 355 lliures i 10 sous aproximadament.

Per conèixer el benefici net anual cal dividir les 1.627 lliures, 14 sous i 4 diners de despeses del trienni, pels tres anys. Això dóna les 542 lliures de despeses anuals enfront de les més de 355 lliures d'ingressos sense comptar els ingressos del vi, ametlles, mongetes i canem. Aquest sumatori d'ingressos ha de ser superior al de les despeses i això dóna una renda anual superior a 550 lliures.

Aquests comptes, finalment, confirmen la inserció dels Soler en el grup de pagesos badalonins rics, «de mas», que van sortir beneficiats de la guerra dels remences —en aquest grup també s'hi troben les famílies Alemany, Canyadó, Planas, Seriol entre d'altres— enfront dels jornalers pagesos sense mas, que treballaven les terres per compte d'altri.

NOTES

1. El censal és un contracte pel qual se subjecta un bé immoble al pagament d'una pensió anual com a interès d'un capital rebut. No s'han pogut conèixer més dades d'aquest censal ja que no tenim l'escriptura ni cap altra referència per a la recerca.

L'ESTABLIMENT DE LA SA CROS A BADALONA: LES SEVES ESCOLES

MATEU ROTGER I ROSQUELLAS

Introducció

Els efectes de la crisi provocada per la Primera Guerra Mundial es feren sentir d'una manera despietada, particularment en ciutats industrials com la nostra, alterades per les lluites socials, l'encariment dels productes de primera necessitat i la consegüent pèrdua del valor adquisitiu dels salaris.

Sovint, els sindicats i les organitzacions obreres organitzaven actes de protesta buscant solucions a la seva angoixosa situació. Destaquen, així, l'assemblea que el 15 d'octubre de 1914 es va celebrar al cinema Picarol «per tractar de la crisi de la indústria a causa de la guerra europea», en la qual «s'acordà pregar a les autoritats i al govern que exigissin a les classes adinerades el seu suport per a intentar resoldre la situació, del contrari, se sumarien als corrents de protesta que s'iniciessin»¹; la vaga general a mitjan 1917, durant la qual una companyia del regiment de Bergara es va fer càrrec de la comandància militar, i foren clausurades les societats polítiques i el Centre Obrer i declarat l'estat de setge; la protesta de les dones pel preu dels articles de primera necessitat i l'anomenat «míting de la fam», convocat l'any següent.

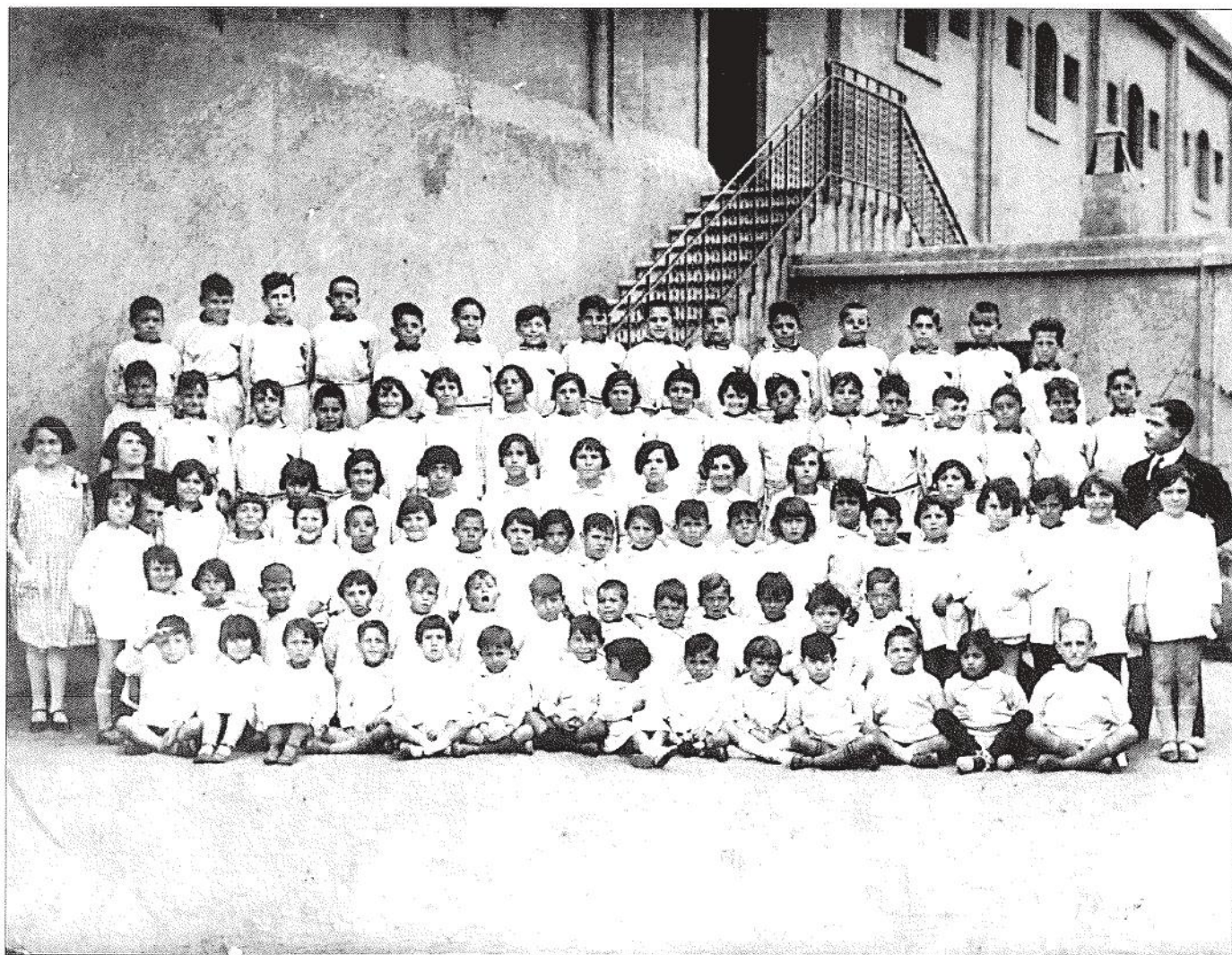
Amb aquell teló de fons, a les darreries de 1917, la Societat Anònima Cros —hereva de la petita empresa de productes químics que Francesc Cros havia creat a Sants cent anys enrera—, va demanar permís per instal·lar la fàbrica a Badalona en terrenys de la seva propietat (entre el Camí Reial i el mar, a banda i banda de la línia de ferrocarril i de l'estació de mercaderies que la companyia M.Z.A.² estava construint); així com la pertinent autorització per tancar la zona compresa entre els carrers Maristany i Indústria, tallant en el seu darrer tram tres carrers que encara no estaven urbanitzats, si bé un d'ells,

l'anomenat carretera de Sant Lluç, era el pas utilitzat per les indústries establertes en aquell sector per comunicar-se amb la carretera general.

Les negociacions de Cros amb l'administració municipal per tal d'obtenir el permís per tancar aquells terrenys, malgrat les compensacions que oferia l'empresa, no van arribar a bon terme fins al mes d'octubre de 1919, després que l'alcalde es decidís a escoltar, a través de la Comissió de Govern, els parers de les entitats culturals de la ciutat i dels representants dels setmanaris locals que feien la informació municipal³. Es van celebrar dues trobades: la primera, per fer una inspecció sobre el terreny i conèixer l'oferta de Cros; i la segona, una setmana més tard, per oir els informes dels consultats i donar la resposta definitiva.

Les opinions que en la darrera reunió manifestaren els consultats foren dues: la compartida per l'Ateneu Obrer, les societats corals i el Grup Astronòmic, partidaris de deixar «al patriotisme de la Corporació Municipal el resoldre la qüestió en benefici de Badalona», i la participada per la resta —Patronat de l'Escola d'Arts i Oficis, el Centre Politécnic, El Eco, Sol Ixent, Aubada i el Centre Catalanista Gent Nova, el representant del qual actuava de portaveu—, que foren del parer «de què prèvies les compensacions estipulades i alguna addició [...], es dictaminés de conformitat»⁴. Textualment ho expressaren així:

«Les concessions son ja sabudes: l'Ajuntament permetrà edificar en una extensió de terreny dintre de la qual hi passen tres carrers, en el tros comprès entre la prolongació del carrer Eduard Maristany i el carrer de la Indústria.

Alumnes de les escoles de la SA CROS l'any 1925 (arxiu de l'autor)

«A canvi d'això, la S.A. Cros es comprometrà a indemnitzar a l'Ajuntament, o més ben dit a la ciutat, amb la quantitat de 200.000 pessetes, amb quines, sense ingressar a la caixa Municipal, l'Ajuntament empenirà les següents obres:

«1r. Empedrar el carrer de la Indústria en el tros comprés entre l'estació de mercaderies i el carrer de Roger de Flor, i aquest en tota la seva llargada fins a la Carretera Reial.

«2n. Adquirir el local que avui ocupa l'Escola d'Arts i Oficis.

«i 3r. Expropiar els terrenys per a la construcció d'un camí que condueixi al lloc destinat al nou cementiri i murallar en lo possible aquest lloc.

«Demés, la S.A. Cros, urbanitzaria tota la part afectada per la «Zona Industrial» i allargaria el carrer Eduard Maristany en terme de Sant Adrià de Besòs, fins a enllaçar amb un carrer avui en construcció de l'esmentat poble.

«Nosaltres davant d'aquests oferiments, i calculant que els perjudicis que poden irrogar-se amb l'edificació d'aquesta «Zona» serien indemnitzats, sinó sobradament al menys d'una manera convenient, i coneixent l'estat actual de la Administració Espanyola, la qual només resol les qüestions de cara a la influència i el padrinatge, i coneixent de sobres els costats amb que compta la S.A. Cros per a sortir-se amb la seva, cas que l'Ajuntament volgués negar-li el permís que sol·licita, som del parer:

«Que sempre que la S.A. Cros solemnement es comprometi a complir fidelment lo apuntat [...], l'Ajuntament pot concedir el permís com a mal menor.»

Les escoles: història i activitats

Com fos que els terrenys on s'estava construint la factoria eren allunyats del nucli de població, s'havia previst que la direcció de fàbrica i

alguns tècnics i contramestres, amb les seves famílies, visquessin en el seu clos⁵: calia resoldre el problema de l'escolarització dels fills dels residents, l'alfabetització dels obrers i dotar la colònia de llocs d'esbarjo.

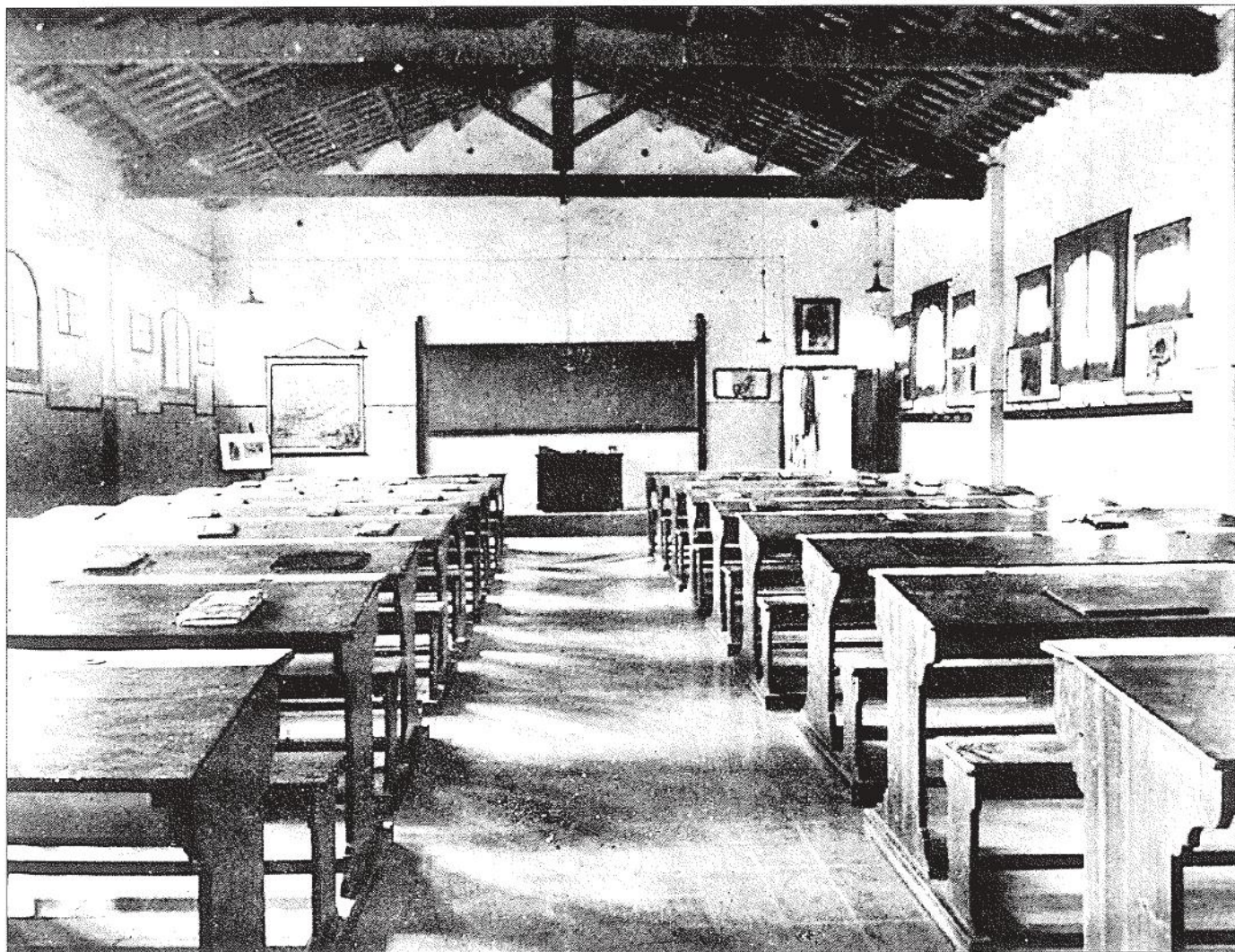
La qüestió de l'ensenyança es va resoldre el 1919, quan a instàncies de Juli Galve —gerent de l'empresa—, el Consell d'Administració va prendre l'acord «de establecer unas Escuelas en la Fábrica de Badalona a fin de cuidar de la instrucción de los hijos de los obreros internados en la Fábrica [...] extendiendo su enseñanza de lectura y escritura a los obreros que lo deseen después de terminada la jornada de trabajo»⁶

Així les coses, un dels apoderats de Cros es posà en contacte amb l'inspector en cap de Primera Ensenyança de la província, acordant convocar, a través de la premsa, un concurs per proveir dues places de mestre, marit i muller.

L'anunci, de dimensions poc corrents, aparegué en el diari *Las Noticias* —i no sé si en cap altre—, sol·licitant un matrimoni de mestres per a una important empresa industrial, motiu pel qual s'obria concurs. La instància havia de ser presentada en el domicili de la Inspección General del Estado.

«El concurs fou convocat per l'Inspector en Cap de Primera Ensenyança, Ibars, donant així a l'acte un caràcter netament oficial. Per altra part cap concursant sabia on ni a qui anava a prestar els seus serveis cas de reunir els mèrits suficients»⁷. Entre quaranta-cinc sol·licitants, el concurs fou resolt a favor de Maria Rosquellas i Joan Rotger.

Maria Rosquellas havia cursat els estudis a l'Escola Normal de Girona; Joan Rotger —que en aquell temps exercia «el càrrec de mestre-director de l'escola graduada oficial de Calella de la Costa»⁸—, a l'Escola de Mestres de Joan Bardina.

Aula per a classes d'adults (Museu de Badalona)

Reproduexo el text de la carta datada el 16 de juny de 1920, que la SA Cros va enviar a Joan Rotger amb les condicions del contracte i en sol·licitud de conformitat:

«Muy Sr. nuestro: Como consecuencia de las negociaciones seguidas con Vd. por conducto de nuestro Sr. Sanjuan, venimos por la presente a confirmarle las condiciones ultimadas en la entrevista celebrada ayer para la prestación de los servicios de Vd. y de su Sra. esposa en calidad de Maestros de la escuela para párvulos y adultos que instalamos en nuestra fábrica de Badalona.

«Las aludidas condiciones son las siguientes:

«— Asignación anual para el maestro, comprendida la parte para adultos y toda otra retribución, cualquiera que sea el número de alumnos. Pts 3.000

«—Asignación anual para la maestra, comprendida la parte para adultos y toda otra retribución, cualquiera que sea el número de alumnos. Pts 2.000

«Estas asignaciones se mejorarán a razón de Ptas 250.— cada una, sean 500.— entre ambas, cada quinquenio.

«En caso de cese que no sea por motivo de faltas o incumplimiento del cargo, la Sociedad abonará al Maestro y a la Maestra, en concepto de compensación, el importe de una mensualidad por cada año de servicios prestados.

«Para todo cuanto se refiera a la organización de la escuela, funcionamiento de la misma, establecimiento de las horas de clase, etc., estará Vd. a las órdenes de esta Gerencia y a las inmediatas de la Dirección de la fábrica.

«Sírvasse tomar nota que como ya indicamos se ha fijado en principio la apertura de dicha escuela para el 1º de Septiembre próximo.

«Encarecémosle siga Vd. en contacto con el Director de fábrica Sr. Martin por lo que respecta a la preparación del material necesario.

«Rogándole acuse de recibo y conformidad [...]»

L'escola i l'habitatge dels mestres es van construir, provisionalment, sobre la porxada que cobria les rampes d'accés al pas subterrani que, per sota de la via fèrria, comunicava les dues zones —les anomenades «Fàbrica antiga» i «Fàbrica moderna»—, en què el ferrocarril dividia els terrenys de Cros; unes rampes de pendent suau per a la circulació dels vehicles de marxa lenta com ara els carros, tractors i vagonetes, que es veien obligats a recórrer prop de 180 metres fent un gir de 360 graus a mig camí, per arribar a la boca del túnel. Enfront mateix de l'accés per als vehicles lents, s'obria el dels automòbils que ho feien per una rampa molt pronunciada⁹.

Si bé inicialment l'escola comptava amb un nombre d'aules i dependències més que suficients per rebre com a alumnes els fills d'aquells que vivien a la colònia i els treballadors que ho desitgessin —tres aules molt espaioses per als nens i nenes de primària i parvulari, i una quarta, també molt gran, dedicada als adults¹⁰, no n'hi hagué prou quan, per iniciativa del matrimoni Rotger i la bona disposició del director de fàbrica Mr. Martin i de la gerència, es féu possible que les portes de l'escola s'obriessin també als fills de la resta dels obrers. Així, arribat el moment, una de les aules existents es dividí en dues; més tard, es construïren dues sales de classe en el lloc que havia estat ocupat per l'habitatge dels mestres i, més ençà, després de la Guerra Civil, convertint la classe d'adults, ja sense alumnes, en aula-capella —aula els dies entre setmana, capella els de precepte—.

El primer curs, el del 1920-1921, es van inscriure 70 alumnes, dels quals 14 eren menors de 6 anys; 28 tenien una edat compresa entre els 6 i els 9; i de la resta només tres havien fet els 13 anys. Cal posar de relleu que tan sols 24 d'entre aquests nens i nenes residien a fàbrica.

Com és natural, l'alumnat fluctuava segons que ho feia la plantilla d'obriers. Les xifres que següeixen, relacionant el nombre d'obriers amb el d'alumnes durant la dècada 1956-1966, n'és un exemple.

Sala d'espectacles per a obrers (Museu de Badalona)

CURS	OBRERS	ALUMNES
56-57	1.178	418
57-58	1.176	421
58-59	1.201	395
59-60	1.206	412
60-61	1.189	409
61-62	1.042	376
62-63	889	303
63-64	778	272
64-65	724	229
65-66	711	228

No sabia dir la xifra exacta d'alumnes que passaren per les escoles de Cros; però estava entre els tres mil cinc-cents i els quatre mil. La fitxa de cadascun —amb la seva filiació, coneixements en ingressar i les anotacions dels mestres, curs per curs, sobre el seu rendiment escolar, comportament, assistència, afeccions, etc—, es va guardar fins al tancament de la factoria. Eren moltes fitxes que hom pensava cedir al Museu de la ciutat com a material d'estudi, en especial del moviment migratori a casa nostra; però, malauradament, no va ser possible. Uns individus que, teòricament, havien de verificar les operacions d'enderroc de la factoria, van vendre al drapaire els documents que encara es guardaven a l'escola, per poder fer una costellada.

A l'espai de l'escola destinat a sala d'actes, no s'hi tardà a muntar un escenari on celebrar les vetllades escolars, gràcies a la col·laboració d'alguns pares i dels mateixos alumnes. L'obra consistí a construir una tarima de grans dimensions, un teler on penjar els decorats, bambolines i llums, i un envà d'arpillera —coberta d'una capa de guix acolorit— separant la zona escènica del públic. Les vetllades escolars de caràcter públic —amb assistència de pares i familiars— solien tenir lloc un parell de cops a l'any, per Nadal i a final de curs. Posteriorment, compartiren aquella instal·lació —que amb el pas dels anys es renovà totalment—, els membres de la secció de teatre de l'Associa-

ció d'Ex-alumnes i Empleats de Cros, promoguda pel director de l'escola, amb finalitats socials, culturals i esportives.

Durant els anys vint i començaments dels trenta, hi havia infants que, per assistir a les classes, havien de fer tres o quatre quilòmetres de camí. Vivien al terme de Santa Coloma o de Sant Adrià, a Sistrells o al Turó d'en Caritg... Portaven el seu frugal dinar embolicat a la cartera per menjar-lo a l'escola. Els mestres sabien que la majoria de les famílies d'aquests nens acabaven d'arribar d'altres terres i tenien problemes per trobar o construir-se un allotjament. Hi havia pares que, a la sortida la de fàbrica i àdhuc en dies festius, procuraven guanyar alguns diners treballant al camp o a la vinya a compte d'algun pagès; les mares, fregant el terra o rentant roba per les cases. Per això, en aquells temps, era freqüent de veure que un noi, malgrat els consells, deixava l'escola als dotze anys o abans, si és que trobava feina. Sempre feien falta uns diners a casa i no era gaire difícil trobar feina en una platja de corders, si més no per fer girar la roda. Les nenes, si deixaven els estudis, era per tenir cura del germanet o dels germanets més petits, o «vigilar» la casa.

Els alumnes de Cros van ser afortunats. Rebien educació gratuïta, amb llibres, llibretes i tot el material escolar que necessitaven, inclosos. Periòdicament se'ls feia una revisió mèdica i se'ls administraven les vacunes quan calia. Del 1931 al 1937, uns 120 nens i nenes, repartits en dos torns mixtos, proveïts de bates, barret d'ales amples per protegir-se del sol, una barra de sabó de glicerina, dentífric, raspall de dents i una maleta on guardar les seves pertinences, van poder gaudir de Colònies Escolars a l'Ametlla del Vallès.

Durant la Guerra Civil, per preservar els infants dels bombardeigs, es va traslladar l'escola fora del recinte de la fàbrica, a la torre que el director general de l'empresa havia ocupat amb la seva família a la confluència de la carretera particular de Cros amb la de Madrid a França —actual seu de l'Institut Municipal d'Educació—, després de fer-hi algunes obres d'adaptació. I, més encara, per evitar que els escolars transitessin pels carrers en aquelles circumstàncies, es va utilit-

zar el microbús que era al servei del personal de fàbrica per fer el transport escolar.

A tot el que s'ha dit, hem d'afegir encara, algunes ajudes indirectes a les famílies, que la direcció de l'escola va aconseguir després de la conflagració. Per exemple, que amb motiu de la festa de Reis, es repartissin regals a tots els infants, que durant els anys més durs, a les joguines i llibres s'hi afegís alguna peça de vestir —alguna vegada van ser llençols—; també se celebrava a la capella de l'escola la Primera Comunió dels nens que ho havien demanat i se'ls convidava, a ells i als seus pares, a un esmorzar. Però, entre totes aquestes ajudes cal posar de relleu la que es va donar a quasi mig centenar d'alumnes, facilitant-los els mitjans —matrícules, llibres, despeses per desplaçament, etc— per cursar estudis superiors, a part les actuacions per obtenir per a altres, en una altra etapa, beques oficials per cursar el batxillerat o ingressar a instituts o universitats laborals.

A la dècada dels seixanta, Cros va començar a tancar, de mica en mica, les seves seccions posant en venda els terrenys que eren a ponent de la via del tren; per aquest motiu, el 1976, després de buscar altres emplaçaments dins del terme municipal i aliances amb altres centres que acabaren per no satisfer, va traslladar l'escola a un nou edifici, construït sobre els fonaments del que havia estat la «Casa d'enginyers», la residència dels tècnics solters. La nova escola era quasi modèlica: aules àmplies, lluminoses, ben ventilades i amb una zona per a treballs de grup, proveïda d'un taulell, amb una pica amb entrada d'aigua freda i calenta, revestida amb rajola vitrificada; calefacció central; sales per a treballs manuals, de mestres, biblioteca... Una despesa excessiva per a una escola que, a causa del lloc on es va construir, tan mal comunicat amb la Badalona urbana¹¹, no podria mantenir-se activa més temps del que tardés la fàbrica Cros a ser desmantellada. Perquè aquella fàbrica que va néixer lluny de la població, per diversos motius, estava condemnada a desaparèixer: d'una banda, perquè era un obstacle al creixement de la ciutat i a la realització del projecte de reestructuració de la façana marítima de l'àrea metropolitana, i també perquè contaminava l'atmosfera; i d'altra banda, per la mala gestió de la cúpula de l'empresa.

Aquella bonica escola es va tancar en finalitzar el curs 1979-80; la fàbrica, poc temps després, li seguí els passos.

NOTES

1. CUYÀS TOLOSA, Josep M. *Història de Badalona*. Vol. VII.
2. Ferrocarrils de Madrid a Saragossa i Alacant, una de les companyes absorbides per RENFE el 1941.
3. Segons acta de la reunió del consistori del 15 d'octubre no es convidaren les societats obreres «per què dat lo anormal de la situació en aquella dada estaven clausurades».
4. *Gent Nova*, 18 d'octubre de 1919.
5. Els tècnics solters també en una residència.
6. Acta núm. 163.
7. D'un document dirigit per Joan Rotger a la direcció de fàbrica.
8. *Ibidem*.
9. Per a ús exclusiu de vianants, existia un segon túnel, la boca d'entrada del qual estava en línia amb els habitatges de fàbrica que donaven al carrer Monturiol.
10. La superfície d'aquestes aules era de 41,70, 62,90, 116,80 i 151 m².
11. Només s'hi podia accedir, si no es feia creuant a peu la via del tren, pels dos ponts existents i el pas a nivell de la riera d'en Jornet.

UNA ÀMFORA ITÀLICA AMB EL NOM DE NESTOR TROBADA A BADALONA

ESTHER GURRI, MONTSERRAT COMAS

Durant les obres de construcció dels vials laterals de l'autopista A-19, portades a terme al mes d'octubre de 1992 en el tram comprès entre la riera Martí i Pujol i el carrer Mestre Nicolau, es va efectuar un seguiment dels rebaixos que s'hi estaven fent. Fruit d'aquesta intervenció, es va documentar, al carrer Sant Josep i de Rosés, un estrat romà amb gran quantitat de material ceràmic entre el qual hi va aparèixer una vora d'àmfora amb una marca desconeguda fins ara a la nostra ciutat.

Tant en el mateix carrer Sant Josep i de Rosés com en la seva àrea propera, considerada com una zona fora del recinte emmurallat, ja s'hi havien documentat restes arqueològiques anteriorment. Les primeres excavacions realitzades en aquest sector de la ciutat les va portar a terme J.M. Cuyàs als anys cinquanta, i en el curs dels treballs es varen posar al descobert diverses estructures, entre les quals cal destacar les restes d'una claveguera¹.

L'any 1976 es varen fer noves prospeccions en el pati de la casa del carrer Sant Felip i de Rosés, núm. 53. En aquesta excavació hi va aparèixer també una claveguera en direcció NO-SE que seria la prolongació de la que va trobar J.M. Cuyàs l'any 1956 en aquest mateix carrer².

Novament, l'any 1979, es va realitzar una excavació d'urgència en aquest mateix sector, on s'excavà una rasa i quatre quadres al llarg del carrer Sant Josep i de Rosés i una altra rasa al carrer Sant Felip i de Rosés. En aquesta intervenció hi va aparèixer també una claveguera amb direcció NO-SE que va resultar ésser la mateixa clavegue-

ra que s'havia documentat en les dues intervencions anteriors, i altres restes constructives molt arrasades, entre les quals hi havia les de dues habitacions, una d'elles pavimentada amb *opus signinum*. La troballa d'aquest nou tram de claveguera i de les restes de les habitacions d'una casa, indicava que aquesta zona estava situada dintre de la ciutat, i per tant dintre del recinte emmurallat, la qual cosa va obligar a replantejar el tancament de la muralla pel seu cantó NO, ampliant d'aquesta manera la superfície de la ciutat fins a 10 Ha³.

Per sota d'aquestes estructures i sobre la terra verge, hi va aparèixer un estrat romà de gran potència, amb molta ceràmica i altres materials, entre els quals cal destacar un anell d'or, decorat amb una àliga amb les ales esteses sobre l'arc de Júpiter, que està actualment exposat al Museu de Badalona⁴.

Per últim, l'any 1992, es va realitzar l'esmentat seguiment del rebaix que portaven a terme les màquines en la zona situada davant de la casa núm. 42 del carrer Sant Josep i de Rosés. En aquesta ocasió no es varen localitzar estructures, però sí que hi va aparèixer un nivell de terra cendrosa que les màquines no havien acabat de rebaixar, i que deixava al descobert abundant material ceràmic. Es va excavar una petita porció d'aquest estrat (1 m x 1 m), fins a una profunditat de 40 cm ja que per sota hi aparegué la terra verge⁵.

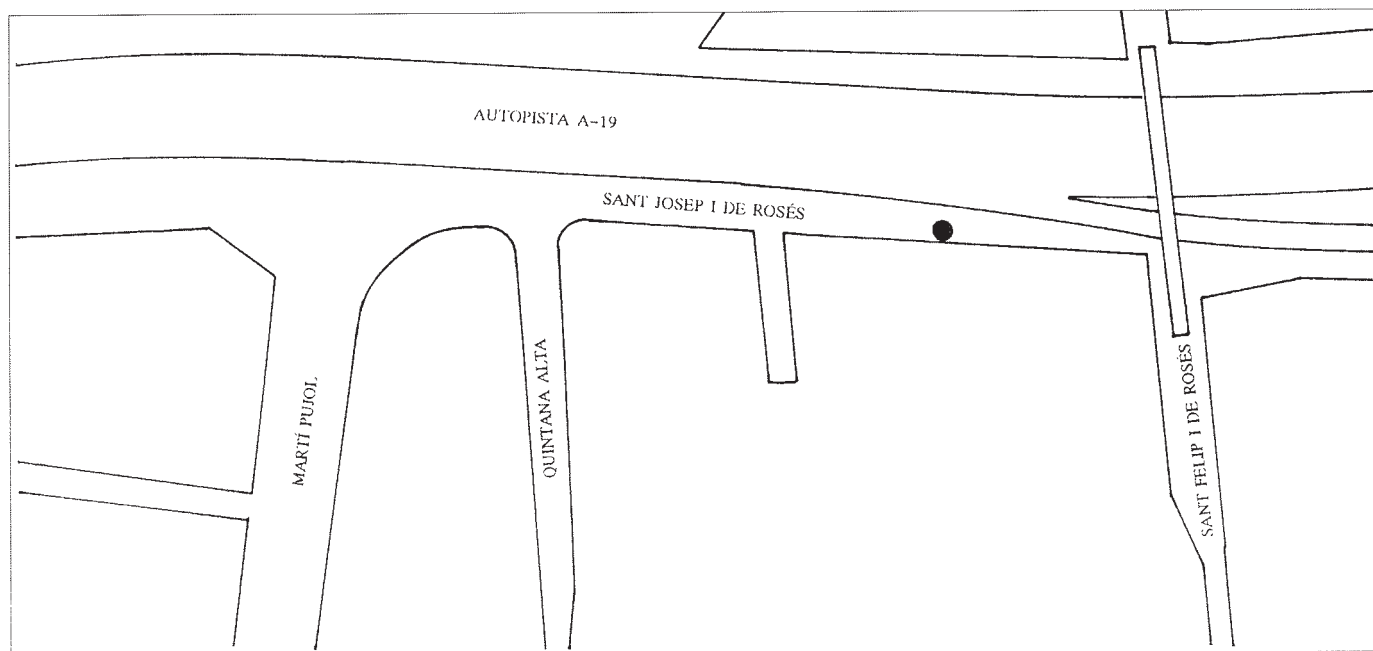
Tant la situació topogràfica de l'estrat, com les seves característiques fan suposar que es tracta del mateix nivell que va aparèixer a l'excavació, efectuada també en aquest carrer l'any 1979⁶. Es va datar

aquest nivell entorn dels anys 40-30 a.C., sobretot per la presència de T.S.I. i d'àmfores Pascual 1 que, cronològicament, no poden situar-se en un context anterior. És important assenyalar que totes aquestes ceràmiques estaven acompanyades de gran quantitat de material residual amb una cronologia molt més antiga, però aquests percentatges són normals en els estrats de reompliment, que solen utilitzar com a farciment materials residuals o de rebuig, que ja no es fan servir en aquest moment.

Pel que fa a les àmfores, els percentatges segueixen també les mateixes pautes que la resta de ceràmica. Així doncs, es constata que un 74% d'aquest material és residual, amb un predomini molt important de les àmfores Dressel 1, tant les de producció itàlica com les de pro-

ducció local. Entre les àmfores de producció itàlica cal destacar la presència d'un tipus d'àmfora amb un segell, que és el motiu d'aquest article.

Es tracta de la vora d'una àmfora de la forma Dressel 1B de producció itàlica que porta impresa una marca incompleta amb el nom NES-TOR AELI... amb la N i la S retrògrades. Com ja és sabut, les àmfores se solien marcar amb el nom del propietari de la terra o amb el de l'intermediari que comprava el vi i s'ocupava de la seva comercialització a les províncies. És una situació contrària a la que passa amb la producció de ceràmiques fines, com la *terra sigillata*, en les quals el segell, quan en porten, es refereix al nom del terrisser que havia fabricat el vas.

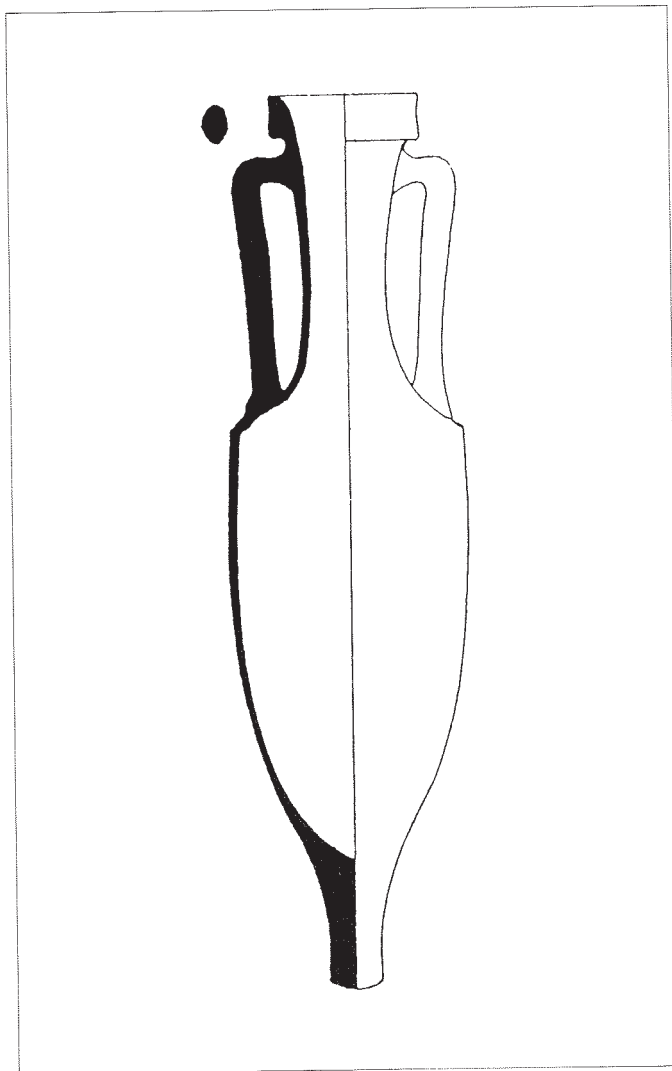
Lloc on es va trobar l'àmfora amb el segell

La troballa d'aquesta marca sobre una àmfora que envasava el vi procedent de les vinyes itàliques és important perquè és la primera vegada que es documenta a Badalona aquest tipus amforal amb un segell imprès. Cal assenyalar que les àmfores Dressel 1 itàliques són molt freqüents en els nivells antics de la ciutat de *Baetulo*, però fins ara sempre havien aparegut sense segellar, tot i que, en altres indrets, es coneixen envasos d'aquesta tipologia marcats amb algun tipus de segell.

Hem pogut identificar una marca igual a la de NESTOR AELI... entre el material aparegut en les excavacions del golf de Fòs, davant de Marsella (França)⁷, la qual es troba també sobre la vora d'una àmfora de la forma Dressel 1. Malauradament, aquesta troballa no aporta dades cronològiques gaire concretes, i és el propi nom del jaciment, Fòs, referit a la *Fossae Mariana*, és a dir un canal acabat per Màrius l'any 102 a.C., el que dóna la data del començament de l'activitat d'aquest indret com a port. Així doncs, en principi, les àmfores trobades en aquest lloc no podrien ser anteriors al 102 a.C., però també està documentat que no va ser fins al segon quart del segle I a.C. que el tràfic marítim en aquesta zona es va fer realment intens, i per tant les àmfores que s'hi varen trobar correspondrien amb més probabilitat a aquest moment.

La presència a Badalona d'una àmfora amb aquest segell indica, si més no, que NESTOR era un comerciant itàlic, un propietari com tants d'altres, que envasava el vi conreat en les vinyes d'Itàlia per ser venut a les províncies, en aquest cas a les terres de la costa Laietana. Per les característiques del nom, NESTOR devia ser un llibert, segurament d'origen grec, que tindria un important negoci relacionat amb la producció i comercialització de vi a la zona de la Campània, propera a Roma.

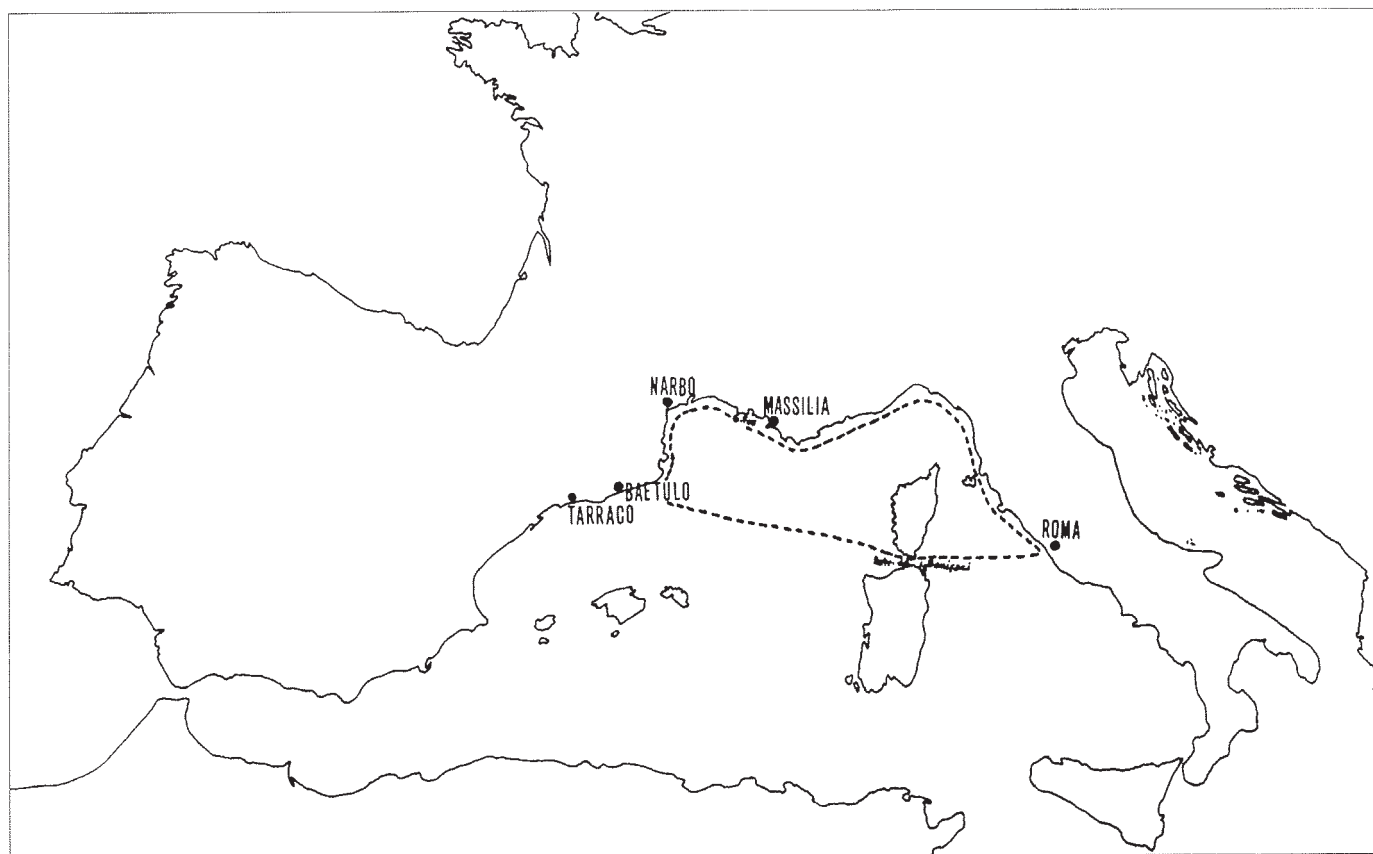
Cal recordar que tota aquesta producció vinícola era transportada des d'Itàlia amb vaixells que, a través de dues vies principals, arribaven a les costes catalanes i, en aquest cas, a *Baetulo*. Una d'aquestes rutes era la que es feia a través de l'estret de Bonifaci, entre les illes de Còrsega i Sardenya, i encara que era la més ràpida, era també la més perillosa, ja que havien de creuar l'esmentat estret, on les aigües

Àmfora Dressel 1B

estaven molt sovint sotmeses a forts corrents. Per aquest motiu, en aquest lloc es troben molts vaixells romans naufragats amb el material que transportaven, entre el qual destaquen generalment les àmfores. Una altra ruta era la que feien els vaixells que vorejaven la costa mediterrània, passant per la Ligúria, el golf de Lleó, fins a arribar al litoral català. Aquesta era una ruta més lenta però molt més segura i

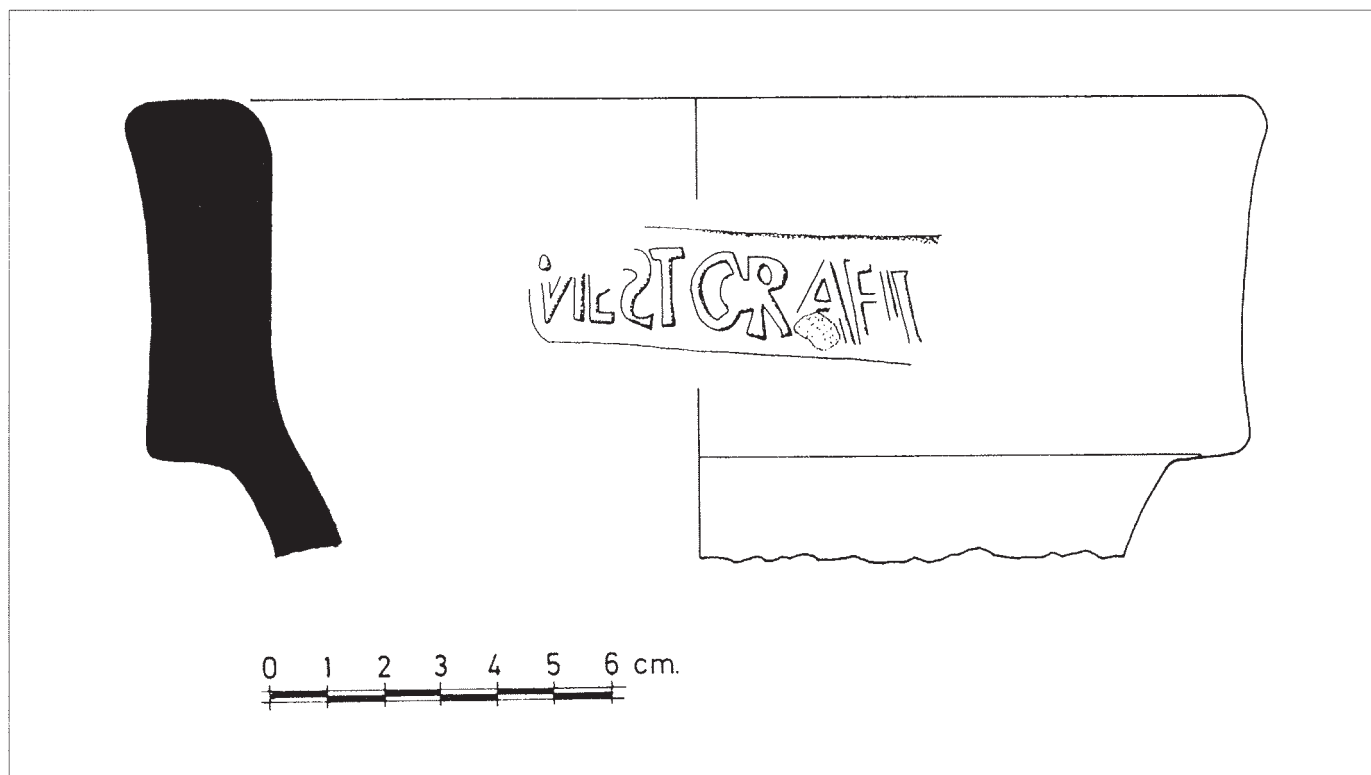
a la vegada aquesta navegació de cabotatge permetia portar a terme un comerç a petita escala que afavoria els intercanvis locals. L'esmentada troballa de la marca NESTOR al golf de Fòs és, probablement, una mostra d'aquest últim tipus de navegació, mentre que la que ha aparegut a Badalona podria correspondre a l'altra ruta de navegació que creuava la Mediterrània.

Les dues rutes de navegació més utilitzades pels vaixells que anaven de Roma cap les províncies de la Mediterrània occidental

La presència d'àmfores itàliques a la costa laietana, transportant el vi procedent d'aquella zona indica que, en els primers moments d'assentament dels romans a les costes catalanes, la producció de vi no era encara una activitat productiva important a la Laietània i que, per aquest motiu, s'importaven els vins d'Itàlia. Molt aviat, però, amb la conquesta dels territoris de la Gàl·lia es produeix una demanda creixent de vi que els mercats de Roma no poden abastar, la qual cosa va propiciar l'inici d'una producció vinícola important a la Laietània.

A aquesta circumstància cal afegir-hi que, amb l'arribada de colons itàlics a la Laietània, varen arribar també noves formes de producció i tècniques agrícoles, que no tenien res a veure amb el model de producció ibèrica que fins aleshores s'havia mantingut. El conreu de la vinya va ser on més es va notar l'aplicació d'aquestes millores, les quals varen permetre que la producció vinícola laietana assolís unes quantitats de vi importants per poder exportar als nous territoris que s'anaven conquerint.

L'àmfora Dressel 1B amb la marca NESTOR AELI...

De tota manera, cal tenir en compte que la producció de vi laietà, malgrat que va arribar a ser molt abundant, no va poder competir mai amb la qualitat del que es feia a Itàlia, ja que el d'aquí era un vi senzill i molt barat.

En aquesta primera etapa de romanització a la nostra zona i de desenvolupament del conreu de la vinya, es va fer necessari fabricar un contenidor per envasar el vi que es produïa a la Laietània. Un d'aquests primers contenidors va ser una imitació de la forma Dressel 1 de procedència itàlica, una còpia de la mateixa àmfora que porta el segell NESTOR AELI... La imitació d'aquest nou envàs reflecteix el primer intent d'iniciar una producció local de vi per comercialitzar, possiblement portat a terme pels ibèrics romanitzats seguint les pautes i els esquemes romans⁸.

Aquest tipus d'àmfora local, imitador de la forma Dressel 1 itàlica, l'hem trobat en el mateix context estratigràfic que tenia l'àmfora de NESTOR AELI..., la qual cosa indica que ambdues formes varen contemporitzar. Possiblement, l'àmfora itàlica seria de les últimes importacions de vi que devien arribar a *Baetulo*, mentre que les àmfores que copien aquesta forma, fabricades a la nostra zona, corresponrien a les primeres produccions que varen envasar el vi laietà. Cronològicament, doncs, caldria situar ambdós tipus de contenidors en un moment anterior al 50 a.C., possiblement dintre del segon quart del segle I a.C., data que encaixa perfectament amb la cronologia ja establerta, tant pel final de les importacions de vi itàlic, com per l'aparició de les primeres imitacions locals⁹.

NOTES

1. CUYÀS TOLOSA, J.M. *Història de Badalona*. Vol. III, 1977, pàgs. 96-105.
2. TARRATS BOU, F. «Noves aportacions al coneixement urbanístic de Baetulo: prospeccions arqueològiques en el Turó d'en Rosés. Restes romanes en la casa núm. 53 del carrer Sant Felip i de Rosés». Revista *Amistat*, 95. Badalona, maig de 1978, pàgs. 4-7.
3. PADRÓS MARTÍ, P. *Baetulo. Arqueologia urbana 1975-1985*. Monografies Badalonines, núm. 7. Badalona, 1985, pàgs. 25 i 30.
4. GUITART DURAN, J.; PADRÓS MARTÍ, P. «Excavació d'una rasa als carrers de Sant Felip i Sant Josep i de Rosés». *Les excavacions arqueològiques a Catalunya en els darrers anys*. Sèrie Excavacions arqueològiques a Catalunya, 1. Barcelona, 1982, pàgs. 293-294.
5. Aquest material arqueològic va ser descobert pel Sr. Llorenç Gurri i Rovira, al qual agraïm la seva col·laboració i disposició en tot moment a l'hora de fer aquest estudi.
6. Aquest nivell va aportar una gran quantitat de ceràmica: Campaniana A, Campaniana B, alguns fragments de T.S.I., comuna romana de tradició ibèrica, ceràmica grisa imitant formes de la ceràmica campaniana, comuna itàlica, gran quantitat d'àmfores: itàliques, púniques, ròdies i de producció local (Dressel 1 i Pascual 1), *dolia*, i material constructiu. També hi aparegueren elements de ferro, bronze i diverses monedes ibèriques.
7. AMAR, G.; LIOU, B. «Les estampilles du Golfe de Fos». *Archeonautica*, 4. C.N.R.S. París, 1984, pàgs. 145-191.
8. IZQUIERDO, P. *L'ancoratge de Les Sorres, sota el Delta del Llobregat, dins l'economia antiga*. Tesi de Llicenciatura. Universitat de Barcelona, 1987. Inèdita.
9. COMAS, M.; MARTÍN, A.; MATAMOROS, J.; MIRÓ, J. «Un tipus d'àmfora de producció laietana». *I Jornades Internacionals d'Arqueologia romana*. Museu de Granollers, febrer de 1987, pàgs. 372-378.

CRISTÒFOR COLOM I SANT JERONI DE LA MURTRA

JAUME AYMAR I RAGOLTA

Introducció

Que els Reis Catòlics van rebre Colom a Barcelona quan aquest va retornar del seu primer viatge a les Índies ara es fora de dubte. El professor Rumeu de Armas, en un estudi monogràfic sobre la qüestió, ja aportà abundosa documentació que prova l'estada del descobridor a la ciutat comtal¹. Rumeu es fonamenta en els testimonis de Pere Màrtir d'Angleria, Gonsal Fernàndez de Oviedo i Ferran Colom, i en referències que feren a l'estada els mateixos Reis i Cristòfor Colom.

Una altra referència explícita del mateix Colom, aportada posteriorment pel mateix historiador, és la que es troba en el *Memorial de la Mejorada*, un informe reservat, escrit pel propi almirall per orientar els Reis Catòlics en les seves resolucions amb vistes a una protesta oficial davant la cort lusitana per la violació de les clàusules fonamentals del tractat de Tordesillas. En aquest preciós document es llegeix:

«Partio el dicho almirante del dicho puerto de Lisboa, y dende a la çibdad de Barcelona adonde a la / sazón estauan los sobredichos rrey e rreyna de Castilla e Aragón...»².

Els dubtes sobre l'estada de Colom a Barcelona que havien existit en d'altre temps es derivaven del silenci oficial que els Dietaris i els llibres de cerimonial o de fets notables de la ciutat mantenien sobre la qüestió. Aquest silenci no encaixava gens amb la descripció apoteòsica de la rebuda que féu el P. Las Casas (que és una ficció literària) i que una llarga tradició historiogràfica i pictòrica ha copiat acríticament i, àdhuc, fantasiosament³.

L'estudi del professor Rumeu de Armas ja va deixar prou clar que Barcelona fou testimoni de l'esdeveniment en la mesura que la cort hi residia, però que Colom venia a trobar els Reis de Castella —senyors de l'oceà— i que Portugal estava a l'aguait per no reconèixer a Aragó allò que a la força havia de reconèixer a Castella d'acord amb el que s'havia estipulat el 1479 en virtut dels tractats d'Alcaçovas. Per tant —conclou Rumeu—, la rebuda a Colom va tenir el caire d'un acte de cort senzill, solemne però modest, i sense la participació de la ciutat ni del poble⁴.

Un cop delimitat l'autèntic abast de la rebuda, resta encara l'interrogant del marc on aquesta es va celebrar. Rumeu opinava que no es pot precisar res, però que creia versemblant que fos a l'antic Palau Reial de Barcelona i, concretament, en el saló del Tinell⁵. Per raons que adduïrem més endavant, ens resistim a acceptar aquesta opinió.

Ja el 1943, l'historiador badaloní J.M. Cuyàs, havia suggerit que l'entrevista podia haver-se celebrat al Monestir de Sant Jeroni de la Murtra (Badalona), on els reis sojornaven l'abril de 1493⁶. El nostre treball va adreçat a presentar els indicis que poden fer versemblant aquesta hipòtesi.

Creiem que la qüestió depassa la pura anècdota històrica car es tracta d'estudiar l'escenari català on se situà una —o més— entrevistes que haurien de ser transcendents per a ulteriors viatges de Colom a Amèrica.

El monestir de Sant Jeroni de la Murtra

El monestir de Sant Jeroni de la vall de Betlem, va ser fundat l'any 1416 pel mercader barceloní Bertran Nicolau sobre l'antic mas de Ça Murtra, que ja es troba documentat el segle XIII i que sembla que al seu torn, havia estat bastit sobre una vil·la romana.

El cenobi està construït al peu de la serralada de Marina, en un lloc relativament proper a Barcelona, sobre la ciutat de Badalona però amagat de la seva vista pel Mont Aguilar. La proximitat dels nuclis urbans i, alhora, el seu arrecerament, feien de Sant Jeroni de la Murtra un lloc estratègic especialment en el temps en què els atacs dels pirates sovintejaven.

Els seus orígens havien estat difícils. De fet aquest era el seu segon emplaçament perquè de primer el monestir havia estat fundat (1413) amb el nom de Sant Jeroni del Mont Olivet a prop de Sant Pere de Ribes (Penedès), però el caràcter eixorc del lloc impel·lí els frares a demanar el trasllat. Ja en el mas de Ça Murtra la comunitat, formada aleshores per catorze monjos, demanà d'unir-se a la Vall d'Hebron, que també estava en crisi, i de traslladar-se a l'antiga residència reial de Bellesguard, que li fou oferta, però les clàusules fundacionals ho impediren. A poc a poc, els monjos aconseguiren de dessecar el terreny pantanós dels encontorns del monestir i de convertir-los en horts i aviat hi hagué un redreçament de la comunitat, acompanyat de noves vocacions. Així pogueren anar bastint l'església, la cuina i el claustre, en els permòdols del qual hi ha esculpits molts escuts i marques de mercaders enriquits que ajudaren a la seva construcció i que són testimonis de la vinculació fonamentalment mercantívol de la fundació.

Els lligams dels jerònims amb els Trastàmara i el seny i la sapiència d'alguns monjos de la Murtra, que van arribar a oïdes de la cort, van motivar que les visites reials al monestir se succeïssin: Joan II de Ca-

talunya-Aragó, els Reis Catòlics, l'Emperador Carles I, Felip II, la germana d'aquest, l'Emperadriu Maria, en llarga desfilada històrica, sojornaren en el recinte d'aquest cenobi⁷.

El claustre

El claustre de Sant Jeroni de la Murtra és un autèntic llibre en pedra del segle XV. A banda dels retrats reials que comentarem més endavant, hi ha els escuts de moltes famílies de nobles o de mercaders enriquits, que tingueren un paper clau en la història de Catalunya durant aquella centúria i que posen en relació Catalunya amb d'altres regnes mediterranis.

En la crònica monàstica llegim que en el trienni 1460-63 «se feren algunes altres obres particularment en lo claustro. Misser Pere Dezvalls feu una clau que esta davant del Capítol que es la que estan pintades unes ones blaves i en mitx una rosa vermella. Altre clau al costat de la de M. Dezvalls feu mo. Honorat Pascual y es la que te pintat o esculpit St. Honorat Bisbe que anant desdel capítol a la iglesia esta al costat de la de M. Dezvalls. Costarien totes dues mans trenta dues lliures com consta en lo llibre de taula del any 1461». Aquestes dues claus eren a la galeria est del claustre i ara estan en un portal de Sant Jeroni, encastades. Probablement es tracta de Pere Desvalls (Messina, ?— Cesena?, Romania —o Roma?—, 1511), cardenal de la família catalana conegut a Itàlia amb el nom de D'Isvaglia o D'Isvaglies. Protonotari apostòlic i governador de Roma, Alexandre VI el va nomenar arquebisbe de Reggio Calabria (1497) i cardenal (1500). El 1500-08 va ser legat «a latere» davant dels Reis d'Hongria (on li fou atorgada la diòcesi de Veszprén) i de Polònia. Fou també l'home de confiança de Juli II, el qual li va concedir l'administració de la diòcesi de Messina (1510) i la legació de Bolonya, on va deixar un grat record⁸.

Un retrat d'Alexandre VI podria trobar-se a la galeria nord del claustre. És interessant el fet que el papa Juli II (Giuliano della Rovere.

Interior del claustre de Sant Jeroni de la Murtra (foto: Albert Cartagena)

Albissola, Savona, 1443 — Roma, 1513) essent encara cardenal, fos abat comendatari de Montserrat (1472-83), i a través del seu vicari, Llorenç Maruny, hi féu bastir el claustre gòtic (1476) que era obra de Jaume Alfonso, autor també del claustre de Sant Jeroni de la Murtra on és documentat els anys 1469-1478.

Sobre el claustre també consta documentalment que els anys 1464-1466, «M^o Viastrosa feu una clau en lo claustro. Lo que en alguna manera per nos pot escusar es fer tantes obres (com costumen dir) nos fan sino de sobras; però com ell veyia la casa tant imperfecta particularment no aventi Claustro, que no par y aja Monestir, li paregué donar-hi una bona empena en que se acabàs pensant que alguns devots li ajudarian y ningu apenas li acudi sino fonch m^o Viastrosa, mercader que feu una clau»⁹.

Els Viastrosa eren una família de mercaders buscaires de Barcelona¹⁰ que foren fidels a Joan II durant la guerra civil catalana. Nicolau Viastrosa tenia una torre a Badalona. El fet que la construcció d'aquest tram del claustre s'esdevingués en uns temps de penúria explicaria la pobresa dels materials emprats.

Tant a les quatre cantonades del claustre com a la capella del Sant Crist trobem l'escut del notari Antoni Viñas que morí a Barcelona el 1488. Doncs bé, uns anys abans, el 19 d'octubre de 1449 davant d'Antoni Vinyes, notari, Jaume Setantí va nomenar Guillem-Joan Colom procurador a la ciutat de Saragossa¹¹. Els Setantí eren una família de mercaders originària de la ciutat italiana de Lucca i establerts a Barcelona, on catalanitzaren el seu cognom primitiu, probablement Accettanti. Aquest Jaume Setantí formava part del partit de la diputació contra Joan II. Lluís de Setantí va ser precisament el que va rendir la ciutat a Joan II. En una capella de Sant Jeroni hi ha el sepulcre del cavaller Manel Setantí i la seva esposa Verònica Coll, i en un permòdol un retrat d'un conseller que pot ser molt bé Lluís de Setantí¹².

Joan II de Catalunya-Aragó sojornà al monestir de la Murtra durant la guerra civil del 1462-1472. Consta documentalment que el monarca

va pagar-los el refetor —ja que no en tenien—, una ampla sala gòtica coberta amb volta de creueria, en les claus de volta de la qual encara es poden veure les armes reials amb les quatre barres de Catalunya-Aragó. En una de les seves estades l'acompanyà el príncep Ferran el qual, segons que explica el cronista: «llavors no feu mercè a esta casa per ser pobre, perquè encara vivia son pare...». Ferran estigué novament al monestir el 1473 i el 17 de febrer del 1481¹³.

És interessant d'assenyalar que pocs anys abans dels fets que ens ocupen, en el trienni 1486-89, el prior de la Murtra, fra Benet de Sant Joan, s'havia desplaçat a Saragossa en una missió secreta a parlar amb el Rei Catòlic. La crònica del monestir presumeix que devia ser per una causa molt justificada perquè el frare no era prompte a desplaçar-se¹⁴.

El trienni 1489-1491 el cronista de Sant Jeroni de la Murtra informa que «fonch lo Rey Cathòlic Don Fernando qui manà donar dos centes lliures per fer les sinch claus del claustro qui estan ab ses armes»¹⁵. El fet que en aquests escuts no hi figuri encara la magrana de Granada prova que van ser esculpides abans de la Reconquesta d'aquest regne. El 1491-1494 s'afirma que «les obres que avia alguns anys anaven continuant, particularment la del claustro major, procurà lo Pare Prior que les passassen avant y ab molta mes favor las sinch claus del Rey Cathòlich y altres que faltaven, comprantli or, colors i oli de llinosa»¹⁶.

Probablement aquestes claus van ser enllestides per l'abril del 1493 perquè els Reis ja les veiessin acabades en visitar el monestir. A més, els retrats dels reis foren esculpits en sengles permòdols del claustre, prop d'aquestes claus.

Amistat dels Reis amb el Prior Fra Pere Benejam

Fra José de Sigüenza, en la seva *Historia de la Orden de San Jerónimo*¹⁷ resumeix la vida de fra Pere Benejam que fou, després, prior del Monestir de Sant Jeroni de la Murtra. Aquest jerònim, que va ser conseller dels Ducs de Cardona i dels Comtes de Prades, gaudí d'especial confiança per part dels Reis Catòlics: «Los católicos Reyes don Fernando y doña Isabel tuvieron noticia del marco, y virtud del fray-le, hablandole por vezes y estimandole en mucho. Mandavale yr a su Palacio, entrava hasta donde stavan en sus retretes, hacianle sentar a su lado, y gustavan oyrlle hablar cosas de Dios, porque las decia con tanta fuerça y viveza de espiritu que los movia a devoción»¹⁸.

El gest que els reis el fessin asseure amb ells era un «supremo argumento de benevolencia y honor», com afirma Pedro Mártir de Angleria¹⁹ o de «amor y agradecimiento» segons fray Antonio de Aspa²⁰.

L'amistat entre els reis i el prior és recollida també pel cronista dels jerònims l'any 1506, en parlar de les gestions fetes en la tramitació de l'enfranquiment del Castell de Tous, que havia estat venut al monestir de Sant Jeroni de la Murtra. El pare prior envià a Fra Pere Benejam i a un altre religiós a Salamanca per suplicar al Rey Ferran l'enfranquiment d'aquest feu, el qual els ho concedí de bon grat. Explica el cronista que «coneixia lo Rey a fra Benejam alguns anys avia y gustava molt de sa conversació, que la tenia d'un àngel, y lo mateix feya la Reina Doña Isabel sa muller que estant en Barcelona estos Reys lo enviaren a demanar moltes voltes, y per ell no'y havia porta tancada, y com lo trobaren tant deferent y avistat en las preguntas que li fèyan, quan més lo tractaven mes gust los dexava en sa conversació y axi'l estimaven y volien lo que ell merexia per sa santedat y bondat y anà ya alcançades algunes mercès y axí esta que demanava no li fonch negada...»²¹

Aquesta amistat amb fra Pere Benejam és una altra faceta important de la vinculació dels Reis Catòlics al monestir de la Murtra.

Encara un altre personatge important estava vinculat alhora a la Murtra i a la Cort dels Reis Catòlics: era Jeroni Albanell, advocat i funcionari reial que fou regent de la cancelleria de Catalunya (1491-94) i després passà a ser-ho del consell suprem d'Aragó. El 1489 Ferran li havia encarregat, juntament amb Jaume Destorrent, el privilegi de la insaculació. Albanell havia donat 35 lliures per fer una clau del claustre de la Murtra²², probablement la de Sant Jeroni, el seu patró.

La recuperació del Rosselló i la Cerdanya

L'any 1492, els Reis Catòlics, acabada la guerra de Granada, havien disposat una llarg sojorn a l'Aragó. Els portava allí, d'una banda, el desig de reorganitzar l'administració municipal de la capital catalana i de l'altra, els tractes, ja iniciats amb Carles VIII de França, per la recuperació del Rosselló i la Cerdanya²³.

Recordem que d'aquests comtats se n'havia apoderat el rei de França, Lluís IX, com a garantia de l'ajut que va prestar al rei d'Aragó Joan II contra els insurrectes durant la guerra civil catalana (1462-1472)²⁴. En efecte, en virtut del tractat de Baiona (maig del 1462), Joan II havia hipotecat, a canvi d'ajuda militar francesa, els drets sobirans sobre els comtats del Rosselló i la Cerdanya a favor de Lluís XI fins que no s'hagués liquidat una suma de 200 mil escuts. Un cop acabada la guerra, els comtats foren reivindicats immediatament per Joan II, el qual va vèncer Lluís XI i li va imposar la neutralització fins a liquidar els deutes amb França.

Ara Ferran el Catòlic, aprofitant l'ambició de Carles VIII, veia l'ocasió de reivindicar-los, tot incorporant-los als seus dominis privatis. Els tractes diplomàtics per la devolució del Rosselló i la Cerdanya, però, foren lents i tortuosos. A l'últim, a Narbona, es van establir converses entre els francesos, els bisbes d'Albí i de Leytora, i els espan-

Mènula de Ferran d'Aragó al claustre de Sant Jeroni (foto: Albert Cartagena)

yols, entre els quals destacava el secretari reial, Joan de Coloma. Però l'obstinació de les guarnicions franceses d'evacuar les places fortes del comtat va obligar els ambaixadors a tornar amb les mans buides.

Fou aleshores que Ferran va decidir de precipitar el seu viatge a Catalunya per dirigir personalment aquelles difícils gestions diplomàtiques. A finals de setembre del 1492 el rei anunciava als Consellers la seva partença de Saragossa amb direcció a la ciutat comtal. El 24 d'octubre, després de fer nit al monestir de Valldonzella, fora muralles, els reis entraren a Barcelona per la porta de Sant Antoni i anaren a la casa del Bisbe d'Urgell al carrer Ample. L'endemà va entrar també el príncep Joan per ser jurat com a hereu pels catalans.

El frustrat regicidi

El divendres 7 de desembre de 1492 els Reis donaven audiència pública tenint als seu costat jutges i assessors per resoldre alguns afers. Fou aleshores que un pagès, Joan de Canyamars (Canyamars, Maresme ?— Barcelona, 1492) va aprofitar per clavar una coltellada al monarca, de la qual aquest va resultar molt malferit. La Reina, esfereïda, va disposar marxar de la ciutat, però els consellers li brindaren sojorn en el monestir de Sant Jeroni de la Murtra —en aquella època a unes tres hores de camí de Barcelona—.

L'estada dels Reis a Sant Jeroni a l'abril del 1493

Consta documentalment que els reis vingueren al monestir a l'abril de 1493: «En lo mes de abril de 1493 vingueren los reys Don Fernando y sa muller Doña Isabel y donaren los criats al cellarer noranta reals per algunas cosas avian comprades al Monastir y manaren se fessen dos ornamentos o ternis, lo hu de brocat sensill y perquè nos trobà en Barcelona compliment sinó per les dalmàtiques ab una casulla dif-

ferent (bes pot pensar que seria millor que auria en casa) y veent los Reys que no i avia casulla de brocat, demanaren la causa y diguerenlos o que paçava y llavors manà la Reyna Doña Isabel donàs una saya de brocat de tres alts que ella tenia y que della se fes la casulla que faltava al tern de brocat. Manaren dits Reys que fes altre ornament i tern ab sa capa y palit de brocadillo blanch, que es molt vistós y curiós, y per ajuda de las cenefas de la casulla y capa manà la Reyna Doña Isabel al para prior que enviàs un religiós a Castella per cobrar sinquantu ducats en or»²⁵.

Quan J.M. Cuyàs transcriu aquest mateix document en la seva *Història de Badalona*²⁶ precisa que l'estada dels Reis Catòlics a Sant Jeroni va ser per «Pasqua de ressurrecció». També Mn. Gaietà Soler, assenyalava que «lo gran Ferran l'ab sa esposa l'ilustre Isabel de Castella, aquí's retirà diferents voltes, especialment una Setmana Santa»²⁷.

El fet que el cronista baixi al detall de l'interès dels monarques i especialment de la reina en els ornaments litúrgics del monestir —episodi que també cita Fra José de Sigüenza²⁸— permet de formular diverses apreciacions: en primer lloc, que aquesta estada dels monarques al monestir no es va reduir a un sojorn passatger o a una visita de cortesia. Si van tenir ocasió de comprovar que no hi havia casulla de brocat és perquè devien assistir a alguna celebració litúrgica del monestir, molt probablement a las funcions de Setmana Santa. La voluntat que els monjos completessin el tern de brocat, el gest que la pròpia reina donés una faldilla seva amb aquest motiu i el manament d'Isabel al pare prior que enviés un religiós a Castella per cobrar cinquanta ducats d'or per completar els ornaments, fan pensar en una relació estreta entre els monarques i la comunitat jerònima, i també que la seva estada al monestir no va ser passatgera. És molt probable, a més, com deia, que el rei, convalescent de l'atemptat sofert a mans de Joan de Canyamars al mes de desembre anterior, estigués refent-se al monestir de la Murtra. En efecte, tot i que quan Colom va arribar a Barcelona el rei ja estava guarit²⁹, un testimoni presencial de l'entrevista dels monarques i l'almirall, Gonzalo Fernández de Oviedo, patge del príncep Joan, afirma que Colom va trobar el rei «assaz flaco pero sin peligro de su herida»³⁰, frase que prova

Mènsula d'Isabel de Castella al claustre de Sant Jeroni (foto: Albert Cartagena)

que encara que havien passat quatre mesos de l'atemptat, aquest no era pas un fet oblidat, altrament l'al·lusió a l'estat físic del monarca hagués estat ociosa.

A. Rumeu de Armas afirma, però no prova, que el rei es restablia a l'antic Palau Reial³¹, malgrat que havia escollit per la seva residència la casa del bisbe d'Urgell, al carrer Ample. Però si el Palau estava destinat al tribunal de la Inquisició; si en la seva mateixa escalinata el rei havia estat a punt de perdre la vida, no sembla que aquest fos el lloc més propici pel seu restabliment. A més, el terrible suplici a que fou sotmès Joan de Banyamars fa pensar en una exemplaritat de càstig que solament el temor a una possible reincidència pot explicar.

Vinculació de Colom als jerònims

Cristòfor Colom estigué també vinculat als frares jerònims. Un dels motius d'aquesta vinculació era el seu marianisme i la seva devoció a la Immaculada, que encaixa plenament amb el marianisme i amb l'immaculisme dels jerònims. Cal tenir present que aquesta devoció havia portat els frares a donar el nom de la Verge a molts dels monestirs de l'orde, alguns dels quals van ser recorreguts per Colom en el pelegrinatge inicial de la seva gestió des d'Alcalà, començant per Santa Maria del Paso (Madrid), Santa Maria del Parral (Segòvia) i Nuestra Señora del Prado (Valladolid), on va fer la seva estada fins a arribar al monestir extremeño, també jerònim, de Santa Maria de Guadalupe.

Sant Jeroni de la Murtra, que tenia també una capella dedicada a la Immaculada Concepció, no era, doncs, un marc estrany per a aquesta devoció colombina.

Colom reclamat a Barcelona

Colom arribà a Palos el dia 15 de març del 1493, i acaba el seu *Libro de Navegación* escrivint «que estaba de propósito de ir a Barcelona,

por la mar, en la cual ciudad le daban nuevas que sus Altezas estaban y esto para les hacer relación de todo su viage, que nuestro Señor le había dejado hacer y le quiso alumbrar en él»³².

Poc després, estant a Sevilla, li arribà la carta datada a Barcelona el dia 30 de març, en la qual els monarques acusaven rebut de la que Colom els havia enviat per comunicar-los l'èxit del seu viatge, i en termes molt insistents l'apressaven a venir: «deseamos que vuestra venida (a Barcelona) *fuese luego*, por ende, por servicio nuestro, que dedes *la mayor prisa que puriededes* en vuestra venida, porque con el tiempo se provea todo lo que es menester, y porque como vedes el verano es entrado, y *no se pase el tiempo para la ida allá*, ved si algo se puede aderezar en Sevilla, o en otras partes para vuestra tornada a la tierra que habeis hallado. Y escribidnos luego con ese correo *que ha de venir presto* porque luego se provea como se haga, en tanto que acá vos venís y tornais; de manera que quando volviereis de acá este todo aparejado». És ben clara la urgència amb què els reis volien veure Colom. Aquesta marxa ràpida i directa cap a Barcelona exclou que Colom anés abans a Guadalupe a batejar els indis que portava, i menys quan era el propi Colom el qui havia de sentir-se urgint davant de l'actitud presa pel rei de Portugal, segons que havia comprovat en la seva visita³³.

El camí de Colom a Barcelona

La historiografia tradicional afirma que Colom va travessar la Península per anar a veure els monarques. Abonaven aquesta explicació els testimonis de Ferran Colom, de López de Gomara i del P. Las Casas. Però aquests testimonis són quelcom exagerats i imprecisos: un viatge per terra, exposat a lladres i bandolers, amb aquell carregament tan llaminer, i amb una rebuda triomfal a cada poble, l'hauria fet molt més lent. El viatge forçosament havia de ser per mar. Hi ha a favor el mateix testimoni de l'Almirall quan en el seu *Libro de Navegación* escriu «...que estaba de propósito de ir a Barcelona, *por la mar*, en la cual ciudad le daban nuevas que sus Altezas estaban»³⁴.

Altre obstacle per l'itinerari marítim és la tradicional afirmació que Colom, abans d'anar a veure els reis, va anar a acomplir vot a la Verge de Guadalupe en gratitud per haver salvat la vida, ell i tota la tripulació, en la tempesta del viatge de tornada i que va batejar els indis en aquell monestir jerònim. Però el fet és que d'una estada de Colom a l'abril del 1493 en aquest cenobi no hi ha cap document històric. Els qui l'afirmen invoquen la tradició constant del monestir i el testimoni del viatger alemany Jerònim Münzer que en el seu llibre de viatges (1494-95) diu que va veure en les estances reials de Guadalupe molts papagais i afegeix que ningú, tret de Colom podia haver-los deixat allí³⁵. És molt versemblant que Colom visités Guadalupe en aquella ocasió com ho havia fet ja el 1486 i ho tornaria a fer el 1496 de retorn del segon viatge. El que no és clar és el mes en què va visitar-lo. La nostra opinió és que el 1493 l'almirall va passar per Guadalupe de tornada de Barcelona i no en el viatge d'anada, per tant no al mes d'abril, quan els reis reclamaven la seva compareixença i ell volia comunicar-los aviat el resultat de la seva expedició i no hi havia temps material de fer cap pelegrinatge.

Sí que consta documentalment, en canvi, que els Reis Catòlics eren al monestir de Sant Jeroni de la Murtra on esperaven Colom. L'ànsia dels monarques era comprensible: els interessava conèixer de primera mà l'abast del descobriment i en tot cas preparar un segon viatge aprofitant el bon temps.

El moll de Barcelona aleshores era en construcció. Si els reis eren a Sant Jeroni de la Murtra el més normal és que Cristòfor Colom hagués desembarcat a Badalona³⁶.

Testimoni de les cases veïnes del pas de Colom camí de Sant Jeroni

Josep Maria Cuyàs recull la tradició conservada a algunes masies badalonines i a la Torre Pallaresa sobre el pas de Cristòfor Colom camí de Sant Jeroni de la Murtra³⁷.

Aquestes tradicions es refereixen a Can Latrilla (Can Roc), una masia avui desapareguda situada al peu de la carretera reial (l'antiga carretera de València); l'altra se situa a Can Sunyol, una notable masia (també extinta) bastida sobre una probable vil·la romana i situada a la riera de Sant Jeroni, sota Can Boff Vell. En ella existia la tradició que Colom s'hi havia aturat a descansar quan anava a entrevistar-se amb els reis que sojornaven al monestir de la Murtra³⁸.

Quant a la Torre Pallaresa —una esplèndida residència bastida a la Vall Carcerenya— consta que en aquesta època, darreries del segle XV, era propietat dels Pallarès, cavallers de Barcelona, que la convertiren en residència estival³⁹. Prop d'ella, hi passava el camí ral que procedint de Barcelona i travessant el Besòs, pujava fins a Sant Jeroni de la Murtra⁴⁰. La torre, doncs, era pas obligat per arribar al Monestir des de la banda de Santa Coloma de Gramenet⁴¹.

També a Can Butinyà, la masia més propera al monestir, ja documentada el 9 de març del 1436 per un establiment fet per Pere Galzeran Pallarès a Francesc Roselló, hi ha la tradició del pas de Colom⁴².

Es fa difícil precisar l'abast de la versemblança d'aquestes tradicions, car resulta difícil de provar-les històricament; malgrat tot, el més interessant és la coincidència des de diverses fonts en enregistrar el pas de l'almirall camí del monestir, certament des d'itineraris diversos. Podríem deduir un pas per Badalona en el camí de pujada i una davallada pel de Santa Coloma en el de tornada, però, en tot cas, ens movem en el terreny de la pura conjectura.

D'altres notícies colombines a Badalona

J.M. Cuyàs opina que Colom havia estat anteriorment a Badalona. Fonamenta aquesta suposició en el fet que uns probables parents seus, canonges de Barcelona, van jugar un paper molt important en la guerra civil dels anys 1462-72. Aquests «parents» tingueren arrendada primer la ferreria de Badalona i després la parròquia d'aquesta ciutat⁴³.

Mènula de Cristòfor Colom al claustre de Sant Jeroni (foto: Albert Cartagena)

Potser la notícia més curiosa que aporta aquest historiador és que un manuscrit titulat *Practicas e Custumes de la Rectoria de Badalona* (del 17 de gener de 1449), que es troba a la biblioteca colombina de Sevilla, va ser adquirit per Ferran Colom, fill segon del descobridor, a Barcelona al juny del 1536 i li va costar dos diners, com consta en el revers del darrer foli del manuscrit. Cal assenyalar que Ferran Colom aplegà una biblioteca composta per alguns milers de volums i que Barcelona fou un dels mercats on adquirí els seus llibres.

L'esmentat manuscrit va ser localitzat a l'últim quart de segle passat per Marià Aguiló, bibliògraf i mestre en gai saber, el qual en féu una còpia i l'envià al seu amic Gaietà Soler que el publicà dintre de la seva obra *Badalona Monogràfia histoich-arqueològica* (Barcelona, 1890). Cuyàs explica el seu origen i el transcriu a la seva *Història de Badalona*¹⁴. En aquest manuscrit hi ha moltes referències a Sant Jeroni de la Murtra, atesa la relació del cenobi jerònim amb la parròquia de Santa Maria de Badalona.

Cal assenyalar que el rector de Santa Maria de Badalona en aquelles dates era **Bertran Enríquez de la Carra**, noble de la cort dels Reis Catòlics i canonge de la catedral de Barcelona, ben documentat del 1491 al 1514.

Hi ha d'altres personatges de l'època que convé no perdre de vista:

Pere Santcliment. Senyor de la Torre de Badalona, casat amb Isabel Beneta, va fer la guerra a Joan II el 1462. Segons Carreras Valls, Joana Àngela Beneta, pertanyent a la mateixa família d'aquella, es va casar amb Guillem Joan Colom, fill de Guillem Colom. Aquest Guillem Colom pare, posseïa un censal per la fàbrica (construcció) de la parròquia de Badalona sota el senyoriu i alou del rei¹⁵.

Francesc Colom i Bertran. El 1440 substituï el seu pare Jaume Colom en els drets de l'església de Badalona. Era ardiaca del Vallès quan el 1460, en circumstàncies difícils per al país, figura com un dels representants del braç eclesiàstic, un dels que va elegir els dotze missatgers que havien de demanar a Joan II que deixés anar de la presó el prín-

cep de Viana. Es va crear també un consell amb 27 persones que assessoressin els missatgers. Els germans Francesc i Guillem Colom en foren consellers. El 1461 la diputació va nomenar una comissió de nou persones, entre elles l'ardiaca Francesc Colom per tractar juntament amb els diputats de les recompenses assignables a les persones que més havien contribuït a l'alliberament del Príncep de Viana. El 2 de maig del 1462 Francesc Colom, amb el preposít de l'església de Tortosa, va presidir un consell capitular que va resoldre la desobediència del capítol tortosí a Joan II. Molt actiu a la guerra contra Joan II, va donar ordres a la campanya de la Segarra.

El 2 de febrer del 1463 l'ardiaca Colom, Artal de Claramunt i Joan de Marimon van rebre l'encàrrec de veure si la Generalitat havia de pagar 13 lliures i 15 sous que s'havia gastat el seu cosí mossèn Pere de Santcliment, que havia estat a la vila de Cervera al servei del príncipat. Va ser autènticament un defensor de la Terra. Fou conseller, ambaixador, aprovador de comptes, alistador de gent d'armes, ordenador militar, negociador de presoners, oficiant de l'ànima dels presoners executats per ordre de Joan II, estrateg. Era partidari del príncep de Viana. En morir el conestable Pere de Portugal va assistir-lo. Mitjana de las Doblas consigna que Francesc Colom va ser vicari general de Barcelona, seu vacant el 1464. Al juliol del 1466 la Diputació va decretar pena de mort als qui parlessin a favor de Joan II i la seva família. El 9 de gener del 1464 va formar part del socors de la vila de Cervera.

La guerra dels partidaris de la Terra contra Joan II va concloure pràcticament en ésser signada la Capitulació de Pedralbes el 16 d'octubre de 1472. Segons Carreras Valls, Francesc Colom havia mort sis dies abans.

Francesc Colom a Badalona posseïa el Mas Oller que va llegar a Joan Cessavasses i l'alou sobre el Mas Sunyol que va cedir a Joan Colom.

Guillem Colom i Bertran. El 15 de febrer de 1474 va establir, a favor de Jaume Lleget unes propietats a Badalona que limitaven amb el Masnou i amb el Mas de Joan Mates⁴⁶.

Pere Vacca. Noble conseller i camarlenc, tutor i curador d'Alfons de Castella i d'Aragó, canonge de la catedral de Barcelona i de València i rector de Santa Maria de Badalona⁴⁷.

Rodrigo de Bobadilla. Pare de Francisco de Bobadilla (el que va portar a la península a Cristòfor Colom), fou capità d'una companyia de tropes del rei Joan II i va actuar destacadament en la nostra ciutat i concretament a Sant Jeroni de la Murtra⁴⁸. Estava casat amb Violant de Cabrera, filla del comte de Modica, soterrada a Sant Jeroni de la Murtra.

Joan Desvalls (s.XIV-XV). Conseller de Martí I de Catalunya-Aragó. Fou ell qui conclougué el matrimoni de Martí el Jove amb Blanca de Navarra (1401). Capità de tres naus de l'armada que va anar a Sardeña, prengué part de la batalla de Sanluri i fou un dels tres catalans que entraren amb el seu estendard al castell assetjat. Envià una relació dels fets als consellers de Barcelona.

La data de l'entrevista

Així doncs, a Sant Jeroni de la Murtra, en un discret acte de cort, reberen l'almirall. Colom va explicar als Reis el seu viatge i els monarques li feren diverses mercès⁴⁹.

López de Gomara afirma que Colom va fer la seva entrada a Barcelona el dia 3 d'abril⁵⁰. Segons Diego Monfart, arxiver de la ciutat, aquest dia van ser batejats a la seu barcelonina sis indis, essent apadrinats pels Reis i el príncep Joan⁵¹. Rumeu de Armas creu que és impossible l'arribada de Colom a Barcelona abans de l'última desena d'abril. Les dades que es deriven de la seva estada a Sevilla, juntament amb les que es dedueixen de les primeres cartes dels reis i el temps necessari en travessar la península, li permeten de donar suport a aquesta hipòtesi. Duran i Santpere fixa l'arribada el dia 20. El testimoni de Ferran Colom és que el seu pare va entrar a Barcelona a mitjan abril⁵². Si tenim en compte que la Pasqua es va escaure aquell any el dia 7 d'abril és força versemblant que els Reis encara fossin a

Sant Jeroni de la Murtra quan va arribar Colom. A més, està documentat que el dia 13 de juliol els Reis van rebre a Sant Jeroni l'ambaixador de França⁵³.

Uns dies després, possiblement per Pasqua (que aquell any es va escaure el 7 d'abril) foren batejats els sis indis a la catedral, essent apadrinats pels Reis i el Príncep. Un d'ells rebé el nom de Joan de Castella, i fou conservat com a patge del príncep⁵⁴.

El 23 de maig els monarques, en carta al mercader florentí Juanoto Berardi, li anunciaven la pròxima partença de Barcelona del descobridor. Tres dies després els reis ordenaven els Consells i Justícies de les distintes ciutats i viles del Regne que es donés bona estada a l'almirall i a cinc criats que l'acompanyessin sens cobrar res i també el trànsit lliure i franc de tots els equipatges que conduïa Colom camí de Sevilla, per València i Castella⁵⁵.

Entretant, la carta de Colom a Santàngel havia estat impresa a Barcelona per Pere Posa «el Vell», prevere, impressor i enquadernador, que tenia la botiga de llibres al carrer de la Boqueria, en una sala gran on hi havia el taller d'impremta. Aquesta carta, que és com l'acta notarial de l'existència d'allò que després s'anomenà Amèrica, va ser traduïda al llatí per Leandre de Coscó, tingut per aragonès però probablement del poble homònim de la Noguera. Va ser editada a Anvers, a París i a Basilea aquell mateix any, i el 1494 a Roma, a Florència i a Valladolid. El 1497 fou editada a Estrasburg. Aquesta lletra va ser escrita en castellà, però sabem que hi havia un original en català. Ho diu una anotació «letra enviada al escribano de ración el año 1493, en catalán»⁵⁶.

Vicissituds del Llibre de Navegació

El primer de juliol els reis enviaven una lletra a Colom, que ja tornava a ser a Sevilla, referent a la tramesa d'una còpia de *El Libro de la Navegación* que ell havia deixat als monarques. Ferran i Isabel li deien «e quanto a lo que decys que abys menester el libro que aca de-

xasteis e que se trasladase e que se vos ymbiase ensi se farà...»⁵⁷. El 13 d'aquest mateix mes els reis reben a Sant Jeroni de la Murtra l'ambaixador de França⁵⁸, i aquells dies Ferran signa en l'esmentat monestir diversos documents, fins al dia 17⁵⁹.

Més endavant la reina torna a escriure Colom amb un «traslado del libro que aca dexasteis, el cual a tardade tanto, porque se fyciste secretamente para questos questan aquí de Portugal, nin otro ninguno non sopiese dello...»⁶⁰. A qui es refereix la Reina? Probablement a Don Alvaro de Portugal que vers el 1493 també va pernoctar en el monestir de la Murtra⁶¹.

El 27 de juliol els Reis escrivien novament a Colom que estava ultimant els preparatius del segon viatge.

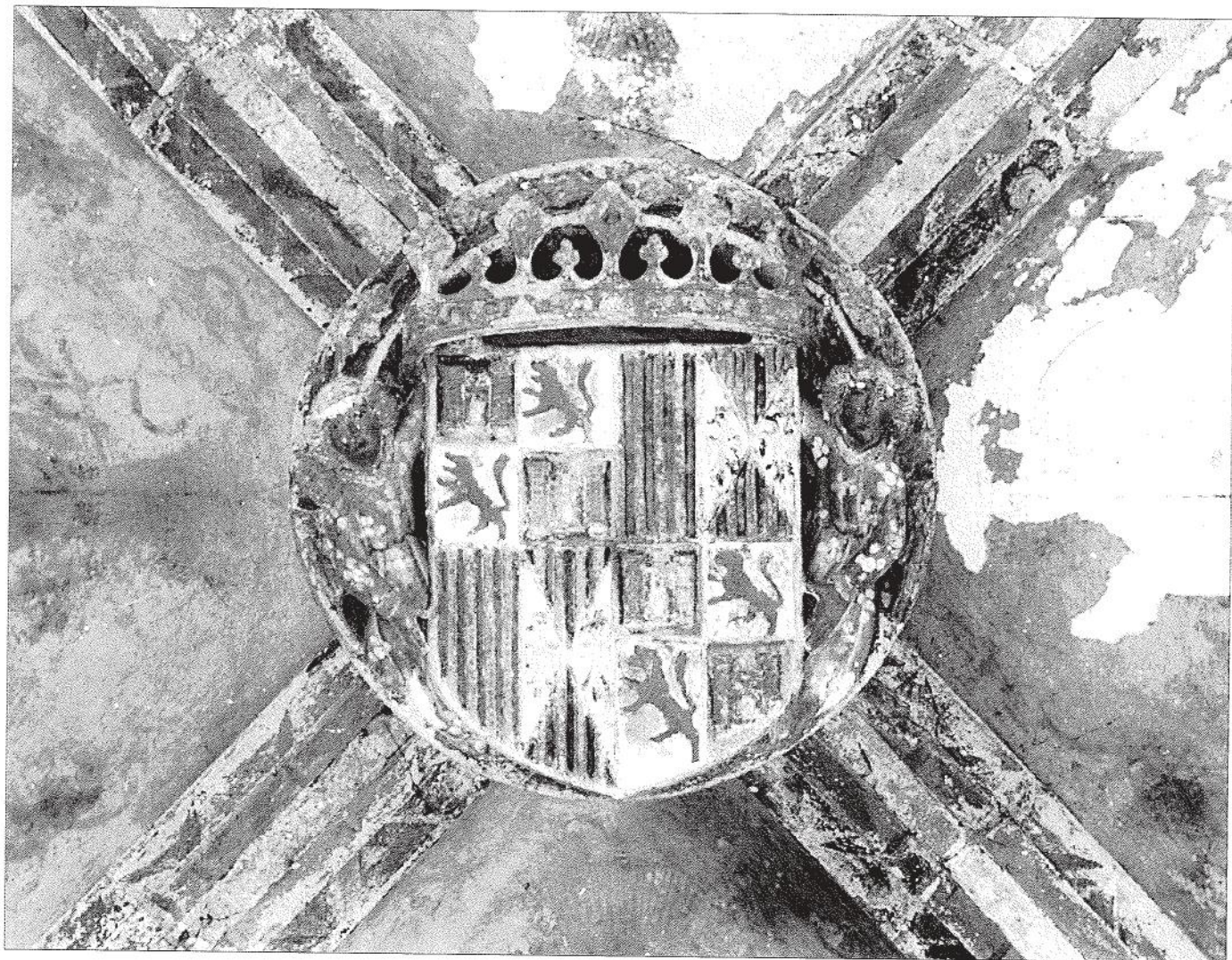
Els reis es van estar a Barcelona tot l'agost i a primers de setembre van emprendre camí cap a Perpinyà on entraren triomfalment el dia 13.

Pel que fa a Colom, el dia 25 d'aquell mateix mes salpava del port de Cadis, novament rumb a les Índies.

Cronològicament, doncs, la hipòtesi és, si més no versemblant. Anem ara a escatir altres arguments que hi donen suport.

El silenci dels Organismes Oficials sobre l'estada de Colom a Barcelona

És prou sabut que els Dietaris oficials i els llibres de cerimonial o de fets notables de la ciutat, uns manuscrits i d'altres impresos, silencien la visita de Colom a Barcelona. Ni en el *Dietari del Antich Consell Barceloní*, ni en el *Dietari de la Diputació*, ni en el *Cerimonial dels Magnífics Consellers*, ni en el *Llibre de les Solemnitats de Barcelona*, ni en el *Llibre d'algunes coses asanyalades*, ni en d'altres obres semblants es fa esment a aquesta visita. A. Rumeu explica aquest silenci tot provant a bastament que l'acte no podia ser apoteòsic, que només va transcendir a la cort i a alguns particulars l'estada de Colom.

Clau de volta amb l'escut dels Reis Catòlics (foto: Albert Cartagena)

Tot i que subscrivim plenament aquesta conclusió, ens atrevim a afegir que el silenci encara quedaria més explicat si els reis no van rebre Colom a Barcelona sinó a Sant Jeroni de la Murtra, on sojornaven.

És cert que tampoc no hi ha constància documental del pas de Cristòfor Colom per aquest monestir⁶², però si el silenci documental fos concloent tampoc no s'hagué pogut provar anys enrera l'estada de Colom a Barcelona fet que, com hem indicat, avui és fora de dubte. D'altra banda no té res d'estrany que, cas d'haver-se produït la rebuda de Colom a Sant Jeroni de la Murtra, el cronista del monestir l'hagués silenciada perquè es comprèn que aquella comunitat jerònima tingués més interès a deixar constància que la Reina donés una saia de brocat perquè els monjos es fessin una casulla, que no que hagués anat a veure els monarques un mariner vingut de terres llunyanes, cosa que, d'altra banda, era d'incumbència dels Reis. Pedro Mártir de Angleria, «maestro en las artes liberales» dels cavallers de la cort d'Isabel i Ferran, afeccionat a relatar les solemnitats i festes de la cort, i que era a Barcelona quan arribà Colom, escriví al seu amic Juan Borromeo, comte d'Arona, una carta datada en aquesta ciutat el 14 de maig del 1493; on es llegeix; «Ha vuelto de las antípodas occidentales cierto Cristobal Colón de la Liguria...» i afegeix tot seguit, com sense donar-li major importància: «pero, ¡pasemos a otros asuntos, ilustre conde!...» Si l'escriptor cortesà atorgava tan poca atenció a la rebuda, ¿quina li hauria d'atorgar el cronista dels jerònims que escrivia anys després dels fets?

La Crònica del Monestir

D'altra banda cal no oblidar la situació en què es trobava el monestir el 1493. Segons la Crònica hi havia en aquests anys un tràfec extraordinari: «tingueren en aquest trienni grandíssima màquina i treball de oficials en aquesta casa y gastos extraordinaris y excessius, que espanta mirar en los llibres les despeses que feyen en soldadas de mossos, serradors, picapedrers, mestres de cases, pintor, fusters, brodadors y altres, que de continuo per aquest respecte avian de tenir la bossa uberta y suma en ella per pagarlos»⁶³. Els frares estaven, doncs, massa ocupats per ressenyar la visita d'un mariner vingut de terres llunyanes.

A més, cal tenir present que els fets històrics eren ressenyats en la Crònica anys després d'ocorreguts i basant-se en els llibres de comptes. No interessaven tant els personatges que venien al monestir com la incidència que el seu pas podia tenir en l'economia de la comunitat.

El caire de discret «acte de cort» que tingué l'entrevista amb els Reis

Ja hem dit que la rebuda de Colom a Barcelona no fou apoteòsica sinó que mantingué el caire d'un discret acte de cortesia. Cal no oblidar el manament exprés dels Reis a Colom, que el viatge a les Índies es fes respectant l'espai de domini portuguès per tal d'evitar qualsevol litigi o complicació amb el país veí⁶⁴. Tinguem present que quan Colom havia ancorat a les Azores es va trobar amb la indignació dels portuguesos, el Rei dels quals, Joan II, havia donat ordre de prendre'l per la força. L'almirall se'n va poder deseixir i arribar a Lisboa, on el Rei, malgrat l'aparença amable de la rebuda, es va fer el desentès de les capitulacions que hi havia entre els Reis Catòlics i ell, i va manifestar que aquella conquesta li pertanyia⁶⁵. Davant dels recels de Portugal, doncs, sembla clar que la rebuda de Colom a Barcelona no solament no podia ser apoteòsica sinó que havia d'estar embolcallada pel silenci.

És ben curiós el fet, documentat en la Crònica del monestir, que precisament en el trienni 1490-93 visités Sant Jeroni de la Murtra Alvaro de Portugal.

El testimoni de Ferran Colom

Ferran Colom descriu l'entrevista del seu pare i els Reis amb uns detalls tan minuciosos i personals, que Rumeu de Armas s'inclina a creure que en fou un probable testimoni, en tot cas, que la seva narració pot ser admesa com a verídica⁶⁶. Rumeu fa una sola salvetat, el

Exterior del Monestir de Sant Jeroni de la Murtra (Museu de Badalona. Arxiu d'Imatges. Fons Josep Cortinas)

passatge en el qual Ferran diu «salieron a su encuentro todos los que estaban en la ciudad y en la corte...» Certament si amb això pretén dir —com interpreta Rumeu— que la rebuda va ser un acte multitudinari estem d'acord amb l'historiador que es tracta d'una visió fantàstica que no s'escau a la realitat. Ara bé, el text pot admetre una altra lectura: que els que estaven a la ciutat i a la cort sortissin a trobar Colom *fora de la ciutat*, on els Reis l'esperaven públicament, com continua dient el document i que després fos acompanyat per la mateixa cort que havia sortit a rebre'l a la residència reial de Barcelona.

Si aquesta interpretació és vàlida tenim un altre indicatiu força versemblant que l'entrevista dels reis amb Colom es va celebrar a Sant Jeroni de la Murtra.

Fra Ramon Pané

En el segon viatge de Colom també hi anava un frare anomenat Ramon Pané, que havia d'esdevenir el primer catequista i el primer etnòleg del nou món pel seu tractat sobre els indis taïns que poblaven La Hispaniola. En la seva valuosa obra, fra Ramon es presenta diverses vegades com a «*pobre ermitaño de la Orden de San Jerónimo*», i el P. Las Casas afirma que «no hablaba del todo bien nuestra castellana lengua como fuese *catalán* de nación». En aquella època només hi havia dos monestirs jerònims catalans: Sant Jeroni de la Vall d'Hebron i Sant Jeroni de la Murtra. Ambdues comunitats jerònimes tenien, naturalment, moltes connexions i fins i tot havien volgut unir-se, però les clàusules fundacionals ho impediren. Amb tot, com hem vist, la més vinculada als Reis Catòlics era la de la Murtra. La hipòtesi, doncs, flueix amb molta congruència: Pané era un frare jerònim eremita de la Murtra i Colom el degué conèixer durant la seva estada en aquest cenobi jerònim.

És interessant consignar que en el segon viatge l'almirall portava una imatge de la Mare de Déu de la Mercè i que les naus partiren el dia 25 de setembre, és a dir, l'endemà de la festa de la princesa de Barce-

lona. Encara avui al Santuari del Santo Cerro sobre la Vega Real es venera una antiga imatge de Maria sota aquesta advocació que és, també, la protectora de República Dominicana.

El permòdol del claustre

Un dels testimonis possibles de l'estada de Colom a Sant Jeroni de la Murtra és, segons tradició, un hipotètic retrat esculpit en un permòdol de la galeria sud del claustre del monestir.

Examinem, però, detingudament aquest permòdol en el seu context. El claustre de Sant Jeroni de la Murtra és bastit en els seus paraments exteriors —arcades, permòdols, nervis i claus de volta— amb pedra de Montjuïc⁶⁷, les columnes són de pedra nummulítica de Girona. Tant la plementeria —que és de maó— com els murs interiors —bastits amb aparell irregular— van ésser enguixats i pintats tot imitant carreus. Doncs bé, el tram on es troba l'hipotètic retrat de Cristòfor Colom pertany a la galeria sud del claustre, una part en la qual, juntament amb tot l'angle sud-oest de la construcció —el més proper a l'entrada de l'antiga església conventual— hi ha una peculiaritat constructiva: l'aparell interior de les galeries, els contraforts, i un templet que hi ha a l'angle no són bastits amb pedra de Montjuïc, sinó amb un maó pla i morter de calç. Aquesta peculiaritat fa pensar en una etapa constructiva diferent de la resta.

Com pot datar-se? En el tram on hi ha l'hipotètic permòdol de Cristòfor Colom, a la clau de volta que clou les nervadures, hi ha un escut caironat, del qual hem parlat, que pertany a la família Viastrosa o Vilastrosa⁶⁸.

Si la clau dels Viastrosa que corona aquest tram és dels anys 1464-66 és pràcticament impossible que el retrat del permòdol sigui de Cristòfor Colom. No obstant això, podria ser que aquest permòdol hi hagués estat encastat amb posterioritat, perquè de fet, constructivament parlant, el tancament dels trams amb parells d'arcs apuntats que re-

colzen en una columna central i en dos permòdols esculpits es independent de la volta i, pot ser, per tant, posterior a aquesta època.

De fet el claustre del monestir de Santa Maria de Jerusalem contractat el 1468⁹⁹ presenta una estructura molt semblant al de la Murtra, tret del tancament dels trams, car de contrafort a contrafort hi ha una única arcada.

Podria ser que, tractant-se de la part primitiva del claustre, hagués estat realitzada segons una concepció diferent. De fet és també l'única part on els escuts d'on arrenquen les nervadures són caironats i no estan sostinguts per àngels tenants com la resta dels claustres.

Sigui com sigui, la perfecció d'aquesta cara del claustre, respecte a d'altres molt més tosques, i un estudi iconogràfic detingut fa que sigui lícit d'atribuir aquest retrat a l'almirall tot i que mantinguem serioses reserves a la qüestió.

Conclusió

Tot i que el lloc de Barcelona on els Reis Catòlics van rebre Colom al seu retorn del primer viatge no pot precisar-se amb certesa històrica, hi ha prou indicis com perquè la hipòtesi que l'entrevista se celebrés a Sant Jeroni de la Murtra sigui versemblant. Això no exclou, naturalment, que hi hagués hagut entrevistes a d'altres llocs de la ciutat, ja que l'estada de l'almirall a Barcelona va prolongar-se fins a finals de maig i les qüestions que portava entre mans eren prou interessants com perquè els reis hi dediquessin un mirament particular. En qualsevol cas, creiem que una recerca més detinguda podrà aportar noves dades.

Si realment Colom va ser rebut pels reis a Sant Jeroni de la Murtra, el més segur és que el marc hagués estat el refector del monestir, construït per Joan II de Catalunya-Aragó i aleshores la sala més noble de la casa. Aquí, sota les quatre barres pintades al mur de fons i esculpides en les claus de volta gòtiques, els Reis degueren escoltar amb atenció el relat del viatge i del descobriment de Cristòfor Colom.

NOTES

1. RUMEU DE ARMAS, A. *Colón en Barcelona*. Sevilla, 1944.
2. Fº 1 v. Cf. RUMEU DE ARMAS, A. *Un escrito desconocido de Cristóbal Colón: El memorial de la Mejorada*. Madrid, 1972, pàg. 78.
3. Trobem ja una presentació rigorosa de l'estada de Colom a Barcelona a SANPERE I MIQUEL, S. *Barcelona en 1492*. (Conferencias leídas en el Ateneo Barcelonés, sobre el estado de la cultura española y particularmente catalana en el s. XV). Barcelona, 1983, pàgs. 229-345.
4. ROMEU DE ARMAS, A. *Colón en Barcelona*, pàg. 29.
5. *Ibid.*, pàg. 38 n. 74.
6. CUYÀS TOLOSA, J.M. *Resumen histórico del Monasterio de San Jerónimo de la Murtra*. Badalona, 1975.
7. *Ibid.*
8. Desvalls. Llinatge de cavallers lleidatans vinculat d'ençà del segle XV a les senyories de Poal i Giminelles, vegueria de Lleida (DHC). Els Boixadors, senyors de Savallà, tingueren aliança familiar amb el llinatge Desvalls, pels volts del 1500, perquè el 1525 Joan de Boixadors i de Desvalls figura com a senyor del castell de Savallà (CARRERAS, 574). Emparentaren amb els Requesens.
Francí Desvalls (Barcelona ?-1468). Cavaller errant. Encara jove, reptà a Joan de Boixadors amb la finalitat d'avesar-se a l'ús de les armes i hi lluità a Ceuta (1429), combat descrit pel cronista portuguès Gomes Eanes de Zurara. Tingué també amb Riambau de Corbera una actuació remarcable en el famós Passo Honroso (1434) que va comportar ulteriors lletres de batalla amb Sue-ro de Quiñones, mantenidor d'aquell pas. Fou fet presoner (1435-36) arran de la batalla naval de Ponça. A la cort napolitana d'Alfons el Magnànim era tingut per un dels més bells junyidors del món. El 1458 participà en prosa re-torta i filigranada en els Deseiximents contra Fals Amor de Pere Pou. Fou executat per ordre del duc Joan de Lorena (GEC, 101).
L'escut del llinatge Boixadors amb senyals heràldics de Pacs. Requesens i Desvalls, pot veure's en la lloseta esmaltada policroma existent a la capella de la Casa Dalmases del carrer Montcada de Barcelona (CARRERAS, 572).
9. CUYÀS, J. M. «Notes històriques de Sant Jeroni de la Murtra (XVII). Seguim historiant el segle XV». *Amistad. Boletín del Museo Municipal*. Badalona, 1974, núm. 60, pàg. 7.

10. Cf. BATLLE, C. *La crisis social y económica de Barcelona a mediados del s. XV*. Barcelona, CSIC, 1973. Vol. I, pàg. 344, n. 63 i Vol. II, pàg. 604.
11. CATALÀ ROCA. *Quatre germans Colom*, pàg. 52.
12. CORTES, C. *Els Setantí*. Barcelona, 1973.
13. *Ibid.*
14. Vegeu la transcripció de la Crònica a CUYÀS, J.M. «Seguim historiant el segle XV». A *Amistad. Boletín del Museo Municipal*, núm. 66, juny 1975, pàg. 7.
15. *Ibid.*
16. *Ibid.*
17. SIGÜENZA, J. de. *Historia de la Orden de San Jerónimo*. Madrid, 1906. Tomo I 2ª Parte Libro Cuarto, cap. XXX, pàgs. 498-501.
18. *Op. cit.*, pàg. 499.
19. Loc. cit. Cf. RUMEU. *Colón en Barcelona*, pàg. 30, n. 46.
20. *Opus epistolarum*: Edición de Alcalá, 1530. Carta CXLI. Valladolid, 31 de Enero de 1984. Citat per RUMEU DE ARMAS, A. *Colón en Barcelona*, pàg. 22, núm. 28.
21. RIBA I GABARRO, J.-CUYÀS TOLOSA, J.M. *El Castell de Tous i el govern dels jerònims: Tous, mil anys d'història*. Publicacions de l'Abadia de Montserrat, 1981, pàgs. 155-156.
22. CUYÀS, J.M. «Seguim historiant el segle XV». *Amistad. Boletín del Museo Municipal*, núm. 66, juny 1975, pàg. 7.
23. RUMEU DE ARMAS, A. *Colón en Barcelona*. Sevilla, 1944.
24. Vg. BATLLE, C. «L'expansió Baixmedieval (segles XIII-XV)» a *Història de Catalunya*. Vol. III, pàgs. 200-207.
25. CUYÀS, J.M. *Resumen histórico*, pàgs. 11 i 12.
26. CUYÀS, J.M. *Història de Badalona*. Badalona, 1978. Vol. IV, pàg. 151.
27. SOLER, G. *Badalona. Monografía Historich-arqueologica*. Barcelona, 1890, pàg. 106.
28. SIGÜENZA, J. de. *Op. cit.* Libro Tercero, pàg. 296.
29. Notes manuscrites de fray Antonio de Aspa a les «Decadas de orbe novo», d'Angliria (Academia de la historia, Est. 27, gr. 3 E núm. 93), citat per RUMEU, A. *Colón en Barcelona*, pàg. 30, n. 46.
30. Cf. RUMEU, A. *Op. cit.*, pàg. 22.
31. RUMEU, A. *Op. cit.*, pàg. 38, n. 71.
32. Cf. *Diario de Colón*, pàg. 162.
33. RAMOS PÉREZ, D. *La primera estancia de Colón en Guadalupe: Extremadura en la Evangelización del Nuevo Mundo*. Madrid, 1990, pàg. 219.
34. *Diario de Colón*. Edición de Julio F. Guillén: *El primer viaje de Cristóbal Colón*. Instituto Histórico de Marina, 1943, pàgs. 160 i 161.
35. MUÑIZ SÁNCHEZ, A. *Monasterio de Guadalupe*. Barcelona, 1989, pàgs. 22 i 23.
36. Ho ha afirmat verbalment l'historiador Josep M. Ainaud de Lasarte.
37. CUYÀS, J.M. *Resumen histórico del monasterio de San Jerónimo de la Murtra*, pàg. 12 i *Història de Badalona*, Vol. IV, pàg. 152.
38. CUYÀS, J.M. *Història de Badalona*. Vol. V, pàg. 171.
39. VILASECA, J. *Historia de Santa Coloma de Gramenet durant el segle XIX*. Santa Coloma de Gramenet, 1976, pàgs. 107-115.
40. VILASECA, J. *Op. cit.*, pàg. 109.
41. FONT I CUSSÓ, J. 62 *Articles*. Badalona, 1980, pàg. 110. De fet el 1581, quan Felip II visità aquest cenobi jerònim, va deixar el seu fill, el príncep Felip, a la Torre Pallaresa (Cf. CUYÀS, J.M. *Resumen histórico del monasterio de San Jerónimo de la Murtra*, pàgs. 19 i 20).
42. FONT I CUSSÓ, J. *Revista de Badalona*, 27 d'octubre de 1956 i *Revista Jorba*, núm. 24, maig del 1956. També *Op. cit.*, pàg. 171. A la casa s'ensenyava un llit on diuen que dormí Colom.
43. CUYÀS, J.M. *Història de Badalona*. Vol. VI, pàg. 152.
44. *Ibid.*, pàgs. 160-172.

45. CUYÀS, J.M. «A propósito del CDL aniversario del descubrimiento de América. La estancia de Cristóbal Colón en Badalona». Badalona, 1942. Efectivament, segons Català Roca, Pere de Santcliment i Francesc Colom eren cosins. Ja Pere de Santcliment, antecessor seu, el 1296 havia adquirit el mas de Sa Murtra. A principis del segle XIV n'era propietari Jaume de Santcliment, ciutadà de Barcelona (el 1370 el mas va passar a una altra família, la de Bonanat Coll). Elisabeth Beneta era filla de Joan Boixadors i Tagamament.

46. Ressenya d'una conferència pronunciada per CARRERAS VALLS, R. al *Butlletí del Centre Excursionista de Catalunya*, suplement al núm. 440 (Barcelona, gener del 1932), pàg. 56.

47. CUYÀS, J.M. *Ibid.*

48. *Ibid.*

49. Vg. el nostre treball «Cristòfol Colom a Sant Jeroni de la Murtra», publicat al *Butlletí del Centre d'Estudis Colombins*, núms. 5-6. Barcelona, 1992, pàgs. 6-12.

50. LÓPEZ DE GOMARA, F. *Hispania Victrix o historia general de las Indias*. Biblioteca de Autores Españoles (Rivadeneira). Tomo XXII. Citat per ROMEU, A. *Colón en Barcelona*.

51. MONFAR, D. DE. *Catálogo o memorial dels concellers de Barcelona y cosas notables sucedidas en son temps*. Barcelona, 1643.

52. COLON, F. *Historia del Almirante don Cristobal Colón*. Madrid, 1932. Tomo I, pàgs. 292-295, p. 30, n. 46.

53. La presència del Rei Ferran a Sant Jeroni consta documentalment al mes de juliol, cf. RUMEU DE ARMAS, A. *Itinerario de los Reyes Católicos 1474-1516*. Madrid, 1974. En aquesta obra no consta, en canvi, que hi hagi cap document signat pels reis a Sant Jeroni durant els mesos d'abril i maig. Això no significa res, però, quant a l'estada dels reis al monestir perquè els reis podien estar-se al monestir i els documents estar expedits a Barcelona. Hi ha molts exemples en l'obra de RUMEU en què es veu la no-coincidència del lloc concret on estaven els reis amb els documents que expedien. Quant a la rebuda dels reis a l'ambaixador de França, es troba ressenyada al Dietari de la Generalitat.

54. El fet és citat per FERNÁNDEZ DE OVIEDO, G. *Historia general y natural de las Indias, islas y Tierra-Firme del Mar Océano*. Madrid, 1851, pàgs. 28 i 29. Cf. RUMEU DE ARMAS. *Op. cit.*, pàg. 23. MONFART. *Catálogo*

memorial des concellers de Barcelona y cosas notables sucedidas en son temps. Real Academia de la Historia: Bibliografía Colombina. Madrid, 1892, pàg. 431.

55. FERNÁNDEZ DE NAVARRETE. *Colección de viajes...* tomo II, pàg. 40.

56. PORTER, J. *Cristòfor Colom entre el document i la falla* (obra inèdita).

57. Colección de documentos inéditos de Indias, tomo XXX, pàg. 164.

58. «Dietario de la Generalitat, extractado por Don José Coroleu en dicho día». *Correo Catalán*, 15 de novembre de 1892, pàg. 11.

59. Dos d'aquests documents, estesos pel secretari reial Miguel Pérez de Almagán són citats per A. DE LA TORRE. Documentos sobre relaciones internacionales de los Reyes Católicos. Barcelona, CSIC, 1962, Vol. IV, pàgs. 240 i 241 i comentats per CATALÀ ROCA, P. «Dos documents expedits per Ferran el Catòlic des de Sant Jeroni de la Murtra el 1493», al *Butlletí del Centre d'Estudis Colombins*, núm. 5-6. Barcelona, 1992, pàgs. 14 i 15. Vg. també RUMEU DE ARMAS, A. *Itinerario de los Reyes Católicos (1474-1516)*. Madrid, 1974, on se citen aquests i altres documents del 13 al 17 de juliol del 1493.

60. FERNÁNDEZ DE NAVARRETE. *Colección de viajes...* tomo II, pàg. 108.

61. CUYÀS, J.M. *Resumen histórico del Monasterio de San Jerónimo de la Murtra*. Badalona, 1975, pàg. 21.

62. No obstant això, el fet que fins ara no s'hagi trobat cap referència documental de l'estada de Colom a la Murtra a l'arxiu del monestir (avui a l'ACA) no vol dir que aquesta referència no hagués existit en d'altre temps i que per algun motiu hagi desaparegut o s'hagi volgut ocultar.

És significatiu que Jaume Ramon Vila, erudit sacerdot molt vinculat a Sant Jeroni de la Murtra on és soterrat i on llegà la seva valuosa biblioteca, és un dels primers a consignar l'estada de Colom a Barcelona. Ho fa en els seus *Llibres d'Armoria* (1638), encara que, segons Rumeu de Armas, s'inspira en una font castellana com és la *Historia pontifical* de Gonzalo Illescas. Ja al nostre segle, M. Serra i Roca, en la seva *Història General de Catalunya*, que no porta data però que és quelcom posterior al 1906 per les dates que ressenya, diu textualment: «Santàngel s'oferi a prestar lo necessari, i segons fragments copiats d'un manuscrit desaparegut (sic), de la Biblioteca de Sant Jeroni de la Murtra. «En Barcelona se proveí Cristòfor Colom de 17 mil du-

cats, ques prengueren prestats de Lluís de St. Angel (sic), escrivà de ració del Rey Catholic, ab los quals provehí Cristòfol Colon la armada que feu lo principi del descobriment». L'obra no té aparat crític i per tant no és possible conèixer la font d'aquesta informació, però ens sembla oportú de citar aquesta curiosa referència.

D'altra banda, Narcís Cardona que fou conservador del Museu Marítim de Barcelona ens va manifestar (1989) que en certa ocasió va venir-lo a trobar un senyor anomenat Ubach, el qual li venia a oferir uns documents antics. Aquests documents obraven en el seu poder perquè, segons que referí, havia estat administrador d'un antic monestir situat prop de la carretera de la Conreria (no li va referir el nom). Els documents eren dos: un, datat el 1493, parlava de la visita dels Reis Catòlics a aquest monestir en aquesta data i de diverses despeses que s'havien fet a la comunitat per atendre'ls; l'altre (que Cardona no va veure) era la rebuda dels Reis a Colom en aquest monestir. En aquell moment al Museu no li anava bé d'adquirir els documents, i quan al cap dels anys Cardona s'hi va repensar, el Sr. Ubach ja havia mort i ningú no sabia res del seu arxiu. El fet més notable és que Cardona va quedar en la ignorància respecte a quin havia pogut ser aquest monestir, fins que vingut a la Murtra el 1989 es va adonar de la plena congruència de l'indret amb la versió del seu informant. Però encara hi ha més. En una «Confessió feta i firmada per Dn. Francisco Sargelet, a favor del Monestir de la Vall de Bethlem» (és a dir, Sant Jeroni de la Murtra), datada a Barcelona el 6 de juny de 1804, se cita que la representació dels Reverends P. Prior i Convent de Sant Jeroni de la Vall de Betlem, l'ostenta el Notari de Barcelona Josep Ubach, en poder del qual restà dit establiment. Era dit Ubach un avantpassat de l'informant del Sr. Cardona?

D'altra banda, Martí Botey (Teià 1898-Barcelona 1992), copropietari del monestir pel seu matrimoni amb Montserrat Agell, assegurava haver vist un llibre, i la seva esposa en corroborava el testimoni, segons el qual Colom fou rebut pels Reis Catòlics a Sant Jeroni de la Murtra i afegia el detall que els frares jerònims havien anat en processó a rebre l'almirall a la torre Pallaresa.

63. CUYÀS, J.M. *Amistad*, desembre de 1975.

64. *Diario de Colón* (Edición Julio F. Guillen). *El primer viaje de Cristóbal Colón*. Instituto histórico de Marina, 1943, Cf. ROMEU, A. *Colón en Barcelona*, pàg. 11.

65. Segons el P. Las Casa Cf. RUMEU DE ARMAS, A. *Colón en Barcelona*, pàg. 17.

66. *Idid*. pàgs. 23 i 30.

67. CUYÀS, J.M. *Resumen histórico...*, pàg. 10.

68. «Lo camper de Argent, un pal de Azur enmig de 2 estelas del mateix». Cf. VILA, J.R. *De Armoria*. Llibre segon, tomo V, fol. 325-326. Jaume Ramon Vila va examinar personalment els escuts del claustre de Sant Jeroni durant les estades que féu al monestir.

69. Cf. PAULÍ MELÉNDEZ, A. *El real monestir de Santa Maria de Jerusalem de Barcelona (1454-1970)*. Barcelona, 1970, pàg. 13 i làmina.

RESTAURACIÓ DEL REFETOR DE SANT JERONI DE LA MURTRA

Mª REYES JIMÉNEZ DE GARNICA

La possibilitat de poder portar a terme la restauració del refetor de la Murtra, gràcies a la col·laboració institucional, ha permès redescobrir un exemple d'arquitectura catalana del segle XV, que ha conservat gairebé totalment la seva decoració original.

Orígens

El monestir de Sant Jeroni de la Murtra, situat a Badalona (Barcelona), a l'antiga vall de Betlem, va ser fundat pel mercader barceloní Bertran Nicolau, que va sol·licitar al Papa Benet XIII la butlla corresponent (atorgada a Avinyó el 16 d'agost de 1413)¹. Set religiosos de l'orde de Sant Jeroni s'estableixen en un principi a Sant Pere de Ribes. Però els terrenys eren insans i la fertilitat escassa. El 1416 el cenobi queda establert definitivament en el Mas de ça Murtra, anomenat així per la presència de la murtra, arbust de flors blanques que amb el temps va donar nom al monestir.

El refetor

El refetor del monestir, objecte del present treball, és una de les estances conservades més antigues del conjunt monumental. Afortunadament l'incendi que va patir l'edifici el 1835 no el va afectar de manera considerable, cosa que no es pot dir de l'església i part del claustre, que van quedar pràcticament destruïts. És una sala rectan-

gular, de vint metres de llarg, coberta amb tres voltes de creueria i a cadascuna de les claus hi apareixen esculpides les armes del donant: Joan II.

Les cròniques monacals ens aporten nombrosos detalls de la seva construcció: «Dit refetor lo feu lo Rey don Joan según d'Aragó, pare del Rey Catholich don Fernando, com se mostra clarament en la primera clau dell en que estàn pintadas las barras de Aragón y dix en lo entorn del escut: Rex Joannes me fecit. Obra ben principal y de gentil art. En lo trienni 1478 a 1481 en lo Refetor se feu imposter o guarnir las parets de fusta. Y en el de 1483 a 1486 se acabà lo Refetor y pintà las claus dell, fra Gabril Andreu...»

Els successius cronistes ja no tornen a fer referència durant els segles següents, a aquestes pintures, per la qual cosa cal suposar que amb l'arribada de noves modes decoratives i a causa de la necessitat d'higienització a què obligaven les moltes epidèmies de pesta, van romandre ignorades durant els últims quatre segles, ocultes per les contínues intervencions d'arrebossat.

L'any 1990 el Servei de Restauració de la Generalitat de Catalunya inclou Sant Jeroni en el seu programa de campanyes d'estiu. L'objectiu eren les pintures murals del refetor, un fragment de 8 m² (aproximadament) d'una obra que havia cobert la totalitat del mur. Suposàvem que es tractava de la recuperació de l'últim vestigi conservat del que en una altra època havia estat la gran decoració de la sala. Però durant els treballs de restauració d'aquestes pintures vam poder comprovar que estaven fetes sobre una paret ja decorada. Havien estat

executades entre 1554 i 1557 per commemorar la visita de Carles I a la Murtra, o sigui un segle més tard que la primitiva decoració esmenada (1478-1481).

«En aquest trienni se pinta la cena que vuy esta en lo refetor encara que prou dolentament...». Són paraules del Prior recollides en les cròniques i, segons que sembla, no va quedar satisfet del resultat. A nosaltres, tot i així, la poca destresa o la descurança de l'artista ens ha estat de gran ajut.

El pintor no va partir d'un mur blanc com podria semblar lògic seguint els mètodes pictòrics tradicionals, sinó que entre els personatges hi apareixia un fons de línies verticals i horitzontals que no estaven en absolut integrades a la composició². Després d'una anàlisi de les pintures vam poder comprovar que aquestes línies, efectivament, no formaven part de la composició ni estaven fetes amb la mateixa tècnica pictòrica. Corresponien a una decoració en arquitectura fingida, imitant pedra picada i, per tant, anterior a l'execució de les pintures del segle XVI. Aquesta troballa serà el punt de partida de tot el treball posterior.

Havíem trobat indicis del que podia ser la primitiva decoració de la sala, aquella decoració de Fra Gabriel Andreu de la qual únicament es tenia constància a les cròniques. A partir d'aquí es van fer sondeigs i estudis de color.

Vam descobrir que no tan sols apareixien noves línies en altres paraments sinó que també en els nervis de pedra afloraven restes policromes ocultes per capes de calç i per l'acumulació de dipòsits de pols carbonatada. Es va elaborar un informe tècnic, plantejant una hipòtesi de reconstrucció cromàtica que es confirmaria posteriorment a mesura que va anar evolucionant el treball.

Durant els mesos de juliol dels dos anys següents es repeteixen les campanyes d'estiu, es fan intervencions concretes en dues claus i s'eliminen part dels recobriments. Recuperàvem allò que havia estat ocult durant segles; la decoració policroma de la pedra en un estat de

conservació correcta. Es tractava d'una decoració molt colorista i de caràcter geomètric. Rodejant les claus hi havia unes pintures murals interessantíssimes, malauradament no tan ben conservades. Les de la clau central dedicada a Sant Jeroni representen quatre querubins tocant les trompetes, al·lusió a la vida del sant, i quatre flors de card agafades per ambdues mans (mà dreta, símbol de saviesa). També trobem empremtes d'altres intervencions corresponents a etapes posteriors a la de Joan II, que ens han ajudat a reconstruir la història:

—Intervenció del segle XVII: parets i sostres que es cobreixen d'una fina capa de calç, realçant en ocre la pedra dels nervis i les claus. En substitució de les antigues pintures gòtiques, unes garlandes ocre decoraven els sostres. A causa de la tècnica pictòrica emprada aquesta decoració és visible avui.

—Emblanquinat/s.

—Intervenció de 1732 (capa blava).

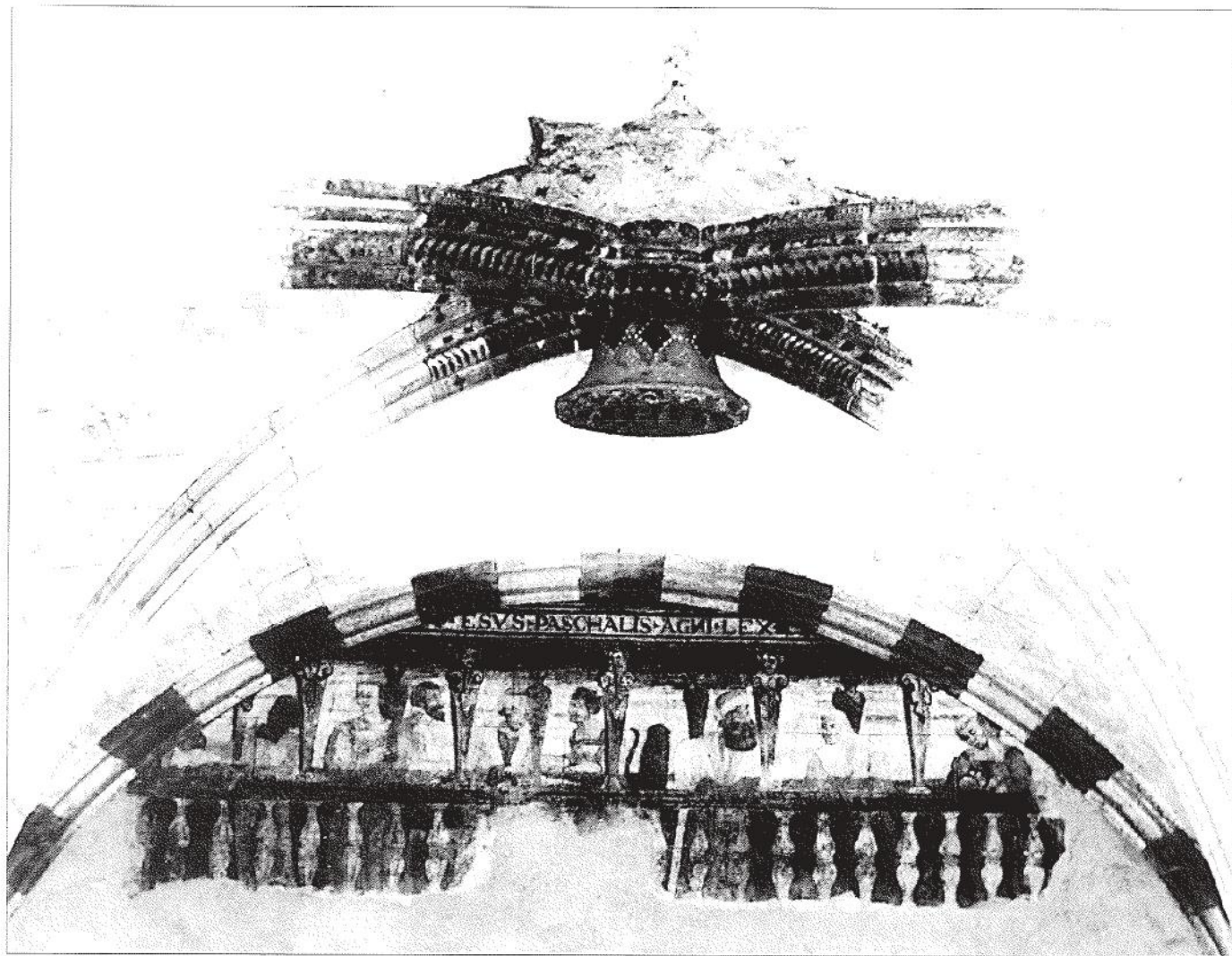
—Emblanquinats del segle XIX.

Totes aquestes intervencions responen més a motius estètics o sanitaris que no pas a una clara voluntat restauradora.

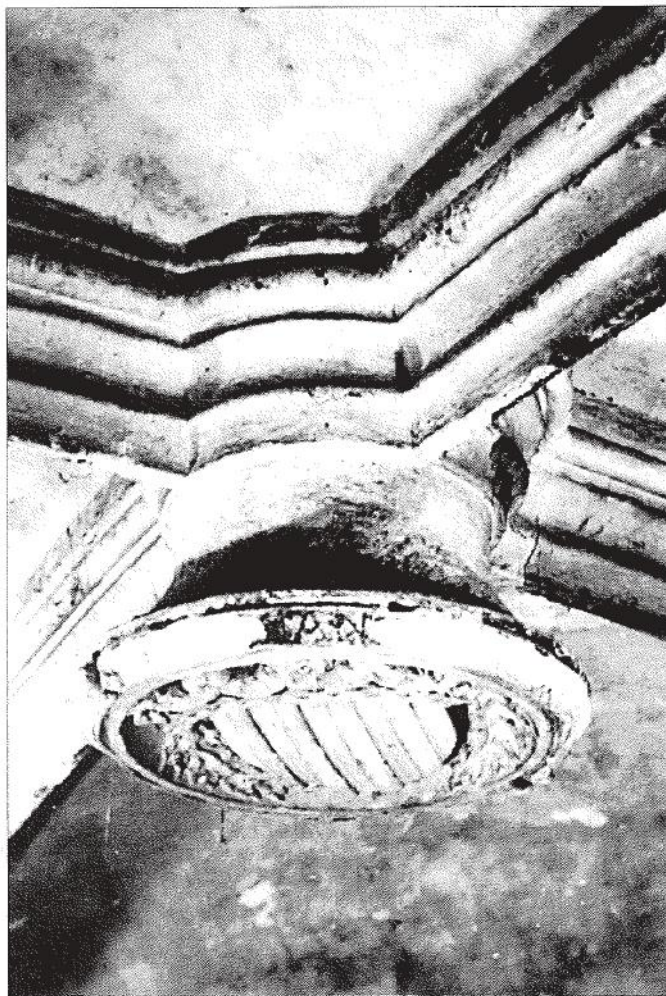
En aquell moment, amb la documentació elaborada, ja teníem la certesa que la sala conservava, oculta sota aquestes intervencions, la major part de la seva decoració original. Aleshores ens vam proposar recuperar-la i tornar-li la funcionalitat.

Això es va fer realitat el 1993 gràcies al suport de la comissió Catalunya-Amèrica de la Generalitat, que va posar els mitjans per portar a terme la recuperació integral de la sala. Després de sis mesos de feina, el procés de conservació va quedar acabat.

S'ha intervingut en la totalitat dels murs, nervis i claus, i s'ha treballat sobre una superfície de més de 400 m².

Pintura mural en la paret del refetor per commemorar la visita de Carles I a la Murtra (arxiu de l'autora)

Clau de volta abans de la restauració (arxiu de l'autora)

Procés d'intervenció

—Eliminació mecànica dels diferents arrebossats de calç.

—Consolidació i neteja de la policromia de nervis, claus i mènsules (segle XV), que no presenten retocs de color ni signes aparents de restauració.

S'han identificat aglutinants de tipus proteínic i oliós, així com la presència de calç (probablement en substitució del pigment blanc).

A la clau més pròxima a la vidriera vam descobrir la frase REX JOHANNES ME FECIT, l'existència de la qual només ens era coneguda per les cròniques, i que confirma la intervenció definitiva de Joan II en aquesta empresa.

—Consolidació i neteja de les pintures murals del segle XV que rodegen les claus. A causa de la tècnica emprada (temple sobre guix) el seu estat de conservació és més deficient que la policromia sobre pedra.

—Recuperació de la totalitat del revestiment de paraments en falsa pedra picada. Per tornar la cohesió entre l'*arriccio* i l'*intonaco* es van utilitzar morters hidràulics en injecció, que redueixen les forces mecàniques dels fixatius tradicionals.

—Recuperació dels fingits arquitectònics de la porta d'accés en morter rosat.

—Recuperació de l'antiga comunicació del refetor i el celler, cegada després de l'incendi del segle passat. Durant els treballs de desenruncament s'han descobert restes d'elements arquitectònics de pedra de Montjuïc, procedents amb tota seguretat de les ruïnes del claustre.

—Substitució de les finestres de l'obertura de l'antiga vidriera gòtica per un únic vidre de seguretat.

Obertura d'una finestra tapiada aquest segle, col·locació d'un vidre de seguretat.

Reconstrucció del recobriments de fusta de l'antic menjador dels monjos.

Renovació de la instal·lació elèctrica que incidia directament sobre les escultures afectant negativament la seva conservació...

Amb això hem volgut rescatar el caràcter únic d'aquesta peça del monestir, resultat d'un moment històric singular, i tornar-li la seva funcionalitat.

Després de cinc-cents anys, recuperem el mateix marc d'aquells monjos jerònims dels quals fou benefactor Joan II, les armes del qual llueixen novament amb tot el colorit original.

Ens trobem en el mateix espai on els Reis Catòlics van rebre Colom quan va tornar del Nou Món; aquestes parets, aquesta mateixa decoració va acollir Carles I, Felip II, Felip III... fins que a mitjan segle XVII una nova estètica va abarrocar la sala, apagant la riquesa del seu colorit amb una decoració monocroma.

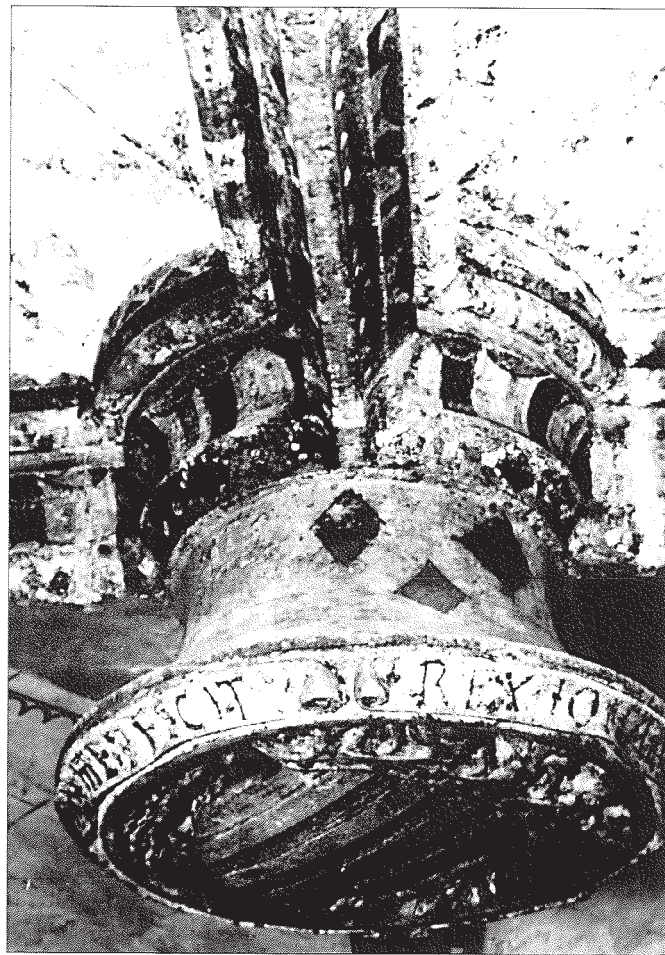
Sistemes de presentació

La presentació final s'ha abordat de la manera més respectuosa, imposant el criteri conservatiu enfront del restaurador. La consciència històrica avui reclama el respecte a l'autenticitat dels documents del passat, per la qual cosa en el nostre cas, la reintegració pictòrica s'ha fet diferenciant dos nivells d'intervenció:

Nivell I: Fingits arquitectònics.

Nivell II: Pintura mural i pedra policromada.

En el primer, els fingits arquitectònics, les llacunes i faltes de morter que presentaven els murs s'han reconstruït buscant la unitat, utilit-

Clau de volta després de la restauració on es pot veure la inscripció coneguda només per les cròniques conventuals i que s'ha recuperat després d'eliminar les capes de calç (arxiu de l'autora)

zant-se morter de composició, granulometria i color similars, que ha anivellat les llacunes, i reintegrant les juntures falses.

En el segon, les superfícies policromes de sostres i nervis han rebut un tractament de màxim respecte i no s'hi ha realitzat cap tipus de reconstrucció pictòrica. La nostra intervenció ha estat merament conservativa.

La restauració d'una obra d'aquestes característiques no es pot abordar aïlladament. Pel seu valor documental i estètic es fa imprescindible la recuperació de cadascun dels elements ornamentals. Tant si Fra Gabriel Andreu en va ser l'artífex com si treballava en col·laboració, es va imposar a la sala del segle XV un sol esperit estètic: la recerca de la tercera dimensió.

—Les parets no són blanques; es decoren amb fingit arquitectònic.

—Les claus es pinten amb gran riquesa cromàtica. Efectes de llum i ombra, que realcen la talla potenciat amb l'aplicació puntual de làmina d'or.

—En els sostres es pinten unes formes estrellades que, rodejant les claus, forcen la perspectiva.

—Les portes d'accés es revesteixen d'un morter rosat imitant dovelles de pedra que contrasten amb el blanc dels murs.

La valorització d'aquests elements aïllats serà el nostre objectiu des del començament de la feina.

Les dades obtingudes en la restauració del refetor complementen la història material d'altres zones d'aquest edifici que només podran ser abordades si la consciència individual és sensible a aquestes manifestacions artístiques.

La intervenció del restaurador no s'ha limitat a la recuperació i conservació de la sala. Amb aquest treball, fruit de l'observació i l'anàlisi s'han volgut aportar noves dades que ens aproximem a un major coneixement de les tècniques i els materials del segle XV.

NOTES

1. CUYÀS TOLOSA, J.M. *Resumen histórico del Monasterio de San Jerónimo de la Murtra*. Badalona, 1975.

2. AYMAR, Jaume. «Un retrato del Emperador Carlos I en el Monasterio de la Murtra». *RE Revista de pensamiento y opinión*, núm. 26, pàgs. 41-46.

L'HEMEROTECA DE DE L'ARXIU HISTÒRIC DE LA CIUTAT DE BADALONA

MARGARIDA ABRAS, MONTSERRAT CARRERAS

L'hemeroteca de l'Arxiu Històric de la ciutat prové de les col·leccions de premsa local que l'Ajuntament de Badalona va anar reunint al llarg dels anys. El 1979 es va traslladar al Museu tant el fons històric de l'Ajuntament com l'hemeroteca, i es va crear, així, l'Arxiu Històric de la Ciutat de Badalona.

L'hemeroteca aplega la premsa local i un recull de premsa de temes badalonins, a més de publicacions periòdiques generals. La secció de premsa local comprèn les publicacions badalonines que han aparegut des del segle XIX, ja siguin setmanaris informatius de caire general, esportius, premsa satírica, premsa de partits i sindicats, publicacions periòdiques municipals, butlletins o revistes d'entitats i d'escoles, entre altres. Conté 290 títols, catalogats i classificats en dos catàlegs: l'alfabètic de títols, on es detalla el títol complet, el subtítol i els números de què disposa l'hemeroteca; i el cronològic, on es detallen tots el títols per anys.

L'hemeroteca s'ha vist recentment molt enriquida amb l'entrada del voluminós fons de col·lecció local que tenia la Biblioteca de la Fundació de «la Caixa».

La col·lecció procedent de la Biblioteca de «la Caixa» comprèn 99 títols i 367 volums¹. Els més interessants són, sens dubte, els que pertanyien a la col·lecció, molt completa, de l'industrial badaloní Baldo-mer Blanch Escolter, que destaquen per la seva antiguitat. Es tracta de 62 títols publicats entre els anys 1868 i 1937. Pel que fa als 37 títols restants, els va anar reunint la Biblioteca de «la Caixa» al llarg dels anys fins al seu tancament.

El setmanari més antic aparegut a la ciutat és *El Eco de Badalona*, editat el 1868. El 1869 es va deixar de publicar i no va tornar a aparèixer fins al 1878, moment a partir del qual va tenir una llarga durada, convertint-se en el setmanari de més continuïtat dins la premsa local, ja que va sortir ininterrompudament fins al 1936. Aquest setmanari és un dels de més llarga vida del període anterior a la guerra civil, època en què era freqüent l'aparició de gran nombre de revistes, però de vida molt curta. No obstant això, hi ha algunes excepcions, com és el cas d'*Ateneo Obrero de Badalona* (1888-1935), *Gent Nova* (1899-1918), *La República* (1903-1935), *Juventud Rebelde* (1909-1919), *Acció* (1910-1934), *Casino Nuevo Apolo* (1910-1925), *Sol Ixent* (1911-1936), *Aubada* (1917-1936), *La Industria del Género de Punto* (1924-1936) i *Nostra Dansa* (1930-1937). Hi va haver també, d'altra banda, algunes publicacions d'una durada que podríem considerar intermèdia com, per exemple, *El Badalonés* (1894-1899), *La Colmena Obrera* (1915-1920, 1931-1932), *La Rialla* (1922-1926), *Heraldo de Badalona* (1925-1930), *El Clamor* (1930-1935), *Cataluña Textil* (1930-1936), el *Butlletí de l'Agrupació Excursionista* (1931-1938) o *Amunt* (1932-1936).

Després de la guerra civil, entre els anys 1939 i 1941, no va aparèixer cap publicació local. El 1941 es va començar a editar *Revista de Badalona*, que desapareix el 1994 i que supera, igual que *El Eco de Badalona*, el mig segle d'existència. L'altre setmanari de més durada dins aquest període és *Eco Badalonés*, aparegut el 1963 i encara vigent. També és destacable *La Voz de Badalona* (1957-1973), o *El Tot*, que surt des del 1983.

Actualment, i per primera vegada a la història, Badalona disposa d'un diari, que es comença a publicar al setembre de 1994. Es tracta de *El Punt*, que combina la informació general amb notícies sobre la localitat. Paral·lelament la ciutat compta amb altres revistes de periodicitats diverses: els ja esmentats *Eco Badalonés* i *El Tot, Badalona 2000* i *Identitat*. Hi ha, a més, una bona quantitat de premsa publicada per associacions badalonines de diversa índole.

Pel que fa al recull de premsa de temes badalonins, comprèn de l'any 1964 fins a l'actualitat, i aplega tots aquells articles referents a Badalona publicats en diversos diaris i revistes no locals.

Finalment, les publicacions periòdiques d'àmbit general que es guarden a l'hemeroteca tracten sobretot temes d'història i d'administració municipal, i aspectes tècnics de la museografia i l'arxivística. També s'hi inclouen algunes publicacions oficials.

Tot aquest fons hemerogràfic, igual que els documents que conserva l'Arxiu Històric, estan a disposició del públic que el vulgui consultar. Aquesta col·lecció va augmentant dia a dia amb noves aportacions i constitueix el conjunt més important de premsa badalonina de què es disposa, de manera que és una eina imprescindible per a tota investigació sobre la història de Badalona des del segle passat.

A continuació relacionem, per ordre alfabètic, els títols de premsa local recollits a l'hemeroteca. Al costat hi figuren les dates extremes, que corresponen a l'any d'inici i fi de les publicacions que tenim. Amb les fletxes s'indica que es tracta d'un títol que continua apareixent.

Año I.

LIBERTAD Y ÓRDEN.

Núm. 1

EL ECO DE BADALONA.

PERIÓDICO SEMANAL, INSTRUCTIVO, SATÍRICO Y DE INTERESES MORALES Y MATERIALES.

PRECIOS DE SUSCRICION.

Por cada tres meses, llevado a domicilio.. . . .	6 Rs.
Fuera de la poblacion id. id.	8 "
Un número suelto.	4 Ctos.

AVISOS Y COMUNICADOS.

A los suscritores, la linea.	25 cénts.
A los no suscritores, la linea.	50 "
Remitidos y comunicados a 50 cénts. linea, con la rebaja de 50 por 100 a los suscritores.	

Domingo 6 de Diciembre de 1868.

• Abella d'Or, L'	1927-1931	• Alerta	1936
• Acció	1910-1934	• Alhora	1990
• Acció Monàrquica	1920-1924	• Alianza	1931
• Actividades Culturales y Recreativas	1951-1952	• Amistad	1969-1981
• Activitats	1934-1936	• Amunt	1932-1936
• Agrupació Excursionista de Badalona	1931-1937	• Annals de l'Orfeó Badaloní	1934
• Agrupación Ciclista Artigas	1953-1956	• Antorcha del Progreso, La	1894
• Agrupación de Antiguos Alumnos del Colegio Niño Jesús de Praga	1952-1960	• Apolo	1919
• Agrupación de Canaricultores de Badalona y su comarca	1960-1971	• Artigas Club de Ajedrez y Excursionismo	1948-1955
• Albada	1955-1966	• Asociación de Antiguos Alumnos del Colegio del Sagrado Corazón de Jesús	1950-1952

PERIÒDICH CATALANISTA

*

SORTIRÀ CADA DISSAPTE

ANY IX

BADALONA 23 DE MARS 1907

NÚM. 279

Redacció y Administració: Lluch, 51, 53 y 55 y Sant Francesch, 58 y 60.-Badalona

PREUS DE SUSCRIPCIÓ: Badalona, al mes 50 céntims. Fora, trimestre 1'50 pessetes. Número solt 10 céntims
Tots los treballs se publican baix la exclussiva responsabilitat de sos autors

Vergonya eterna á aquells que, despreciant son idioma alaban lo dels altres. - DANTE

• Asociación de Antiguos		• Atlètica	1921
Alumnos del Colegio del Sagrado Corazón		• Aubada	1920-1936
de los Hermanos Maristas	1949	• Badalona	1968
• Asociación de Antiguos		• Badalona. Boletín	
Alumnos del Sagrado Corazón	1953-1957	falangista de información	1956
• Asociación de Antiguos		• Badalona. Resultados Deportivos	1949-1950
Alumnos Maristas de Badalona	1958-1964	• Badalona Artística	1913
• Asociación de Vecinos		• Badalona Cine Amateur	1972
Joaquín Ruyra	1983	• Badalona 2000	1989
• Asociación de Vecinos Pomar	1978	• Badalona en diversiones	1947
• Associació de Pares		• Badalona Federal	1900
d'Alumnes del C.P. Pere de Tera	1985	• Badalona Sardanista	1948-1954
• Associació de Veïns Dalt la Vila	1979-1984	• Badalona Sportiva	1919-1924
• Associació de Veïns de Can Cabanyes	1981	• Badalona Sportiva	1986-1988
• Associació Pares d'Alumnes		• Badalonés, El	1894-1899
de l'Escola Artur Martorell	1983-1984	• Badaocupació	1990-1991
• Astres, Pluges, Fums i		• Badiu, El	1979-1992
moltes coses més	1985-1992	• Besòs, El	1978-1983
• Ateneo Obrero de Badalona	1888-1935	• Betula mensajera	1952
• Ateneu	1921	• Boletín de información Municipal	1955-1966

REPÚBLICA

PERIÓDICO AUTONOMISTA, ÓRGANO DEL PARTIDO REPUBLICANO RADICAL

Suscripción mensual: 75 cénts.

REDACCIÓN Y ADMINISTRACIÓN:
CENTRO REPUBLICANO (Prim, 207 - Teléfono 234)

Número suelto, 20 céntimos

AÑO IV

BADALONA, 10 DE ENERO DE 1935

NÚM. 100

• Boletín de la Cámara Oficial de la Propiedad Urbana de Badalona	1928-1931	• Casino Nuevo Apolo	1910
• Boletín F.C. Artiguense	1925	• Cataluña textil	1906-1936
• Boletín Parroquial. Parroquia de San Jaime	1959	• Cavernas	1973-1979
• Bombeta, La	1992	• Centinela badalonés, El	1894
• Butlletí de l'Associaió		• Centre Sant Josep	1983-1984
• Protectora de l'Ensenyança Catalana	1931-1935	• Centro Aragonés de Badalona	1956
• Butlletí de l'Orfeó Badaloní	1931	• Centro Excursionista de Badalona	1952-1991
• Butlletí de la Biblioteca	1927	• Circular de Informació	1952-1954
• Butlletí del Temple de Sant Josep	1929	• Circular Informativa	1988
• Butlletí Informatiu Esport Ciclista Betulo	1990	• Círculo Artístico Español	1952
• Butlletí Oficial de l'Ajuntament de Badalona	1935-1936	• Círculo Católico	1953-1955
• CC.OO.torra, La	1990-1991	• Ciudadà	1985-1990
• Canyadó	1990	• Clamor, El	1930-1934
• Carrer dels Arbres	1979	• Clip	1979-1992
• Cascabel	1921-1922	• Clip al Dia	1988-1992
		• Club de Futbol Badalona	1947-1957

Any III

Badalona 20 de Janer de 1912

N.º 98

SETMANARI D'UNIO FEDERAL NACIONALISTA REPUBLICANA

REDACCIÓ I ADMINISTRACIÓ: CARRER REIAL, 21

PREUS DE SUSCRIPCIÓ.—Badalona: 0'50 ptes. al mes.—Fora: 2'00 ptes. trimestre.—Número solt: 0'10 ptes.

Els treballs se publiquen baix l'exclusiva responsabilitat dels seus autors.

• Club Joventut de Badalona	1952	• Diari Escola d'Estiu Badalona	1984
• Colmena Obrera, La	1916-1932	• Diari Escola d'Estiu Marcel·lí Antich	1980
• Comarca Exprés	1976-1977	• Diari Oficial del Comitè Antifeixista i de Salut Pública de Badalona	1936
• Combate, El	1904-1905	• Diari 2a. Escola d'Estiu Pau Vila	1981
• Consell Local de la Joventut	1981	• Diari 3a. Escola d'Estiu Bori Fontestà	1982
• Cotorra, La	1916-1931	• Domingo	1914
• Crit d'Espanya, El	1920-1921	• Eco Badalonés	1963
• Crit de Pàtria	1921	• Eco de Badalona, El	1868-1936
• Cronista, El	1894	• Entre Totes	1986-1991
• Cruz Roja, La	1929	• Era, L'	1935-1936
• Cruz Roja Española	1938	• Escoba Badalonesa, La	1891
• Cultura	1915-1916	• Escombria, L'	1930
• Cuña, La	1907-1909	• Estela, L'	1931
• Deber, El	1936-1938	• Estelada, L'	1991
• Democracia	1910-1911	• Ets i Uts	1981-1984
• Democràcia	1919-1920	• Expreso, El	1993
• Diari de Badalona	1923	• F.J.C. Federació de Joves Cristians	1932
• Diari de Barcelona. Espacial Badalona	1972-1975		

AVBADA

SETMANARI

CATÒLIC

• Família Marista	1980	• Heraldo de Badalona	1923-1928
• Farándula	1924-1926	• Hoja Informativa de la U.D. Artiguense	1950-1957
• Fomento Industrial	1897-1936	• Humorisme	1918
• Font	1935-1936	• Ideal	1917-1918
• Full Oficial Badalona	1936-1937	• Independent, El	1921-1924
• Gaceta de Economía	1930-1935	• Industria del Género de Punto, La	1931-1932
• Garrot, El	1904-1906	• Iniciativa de Badalona	1991
• Gatzara	1912	• Iniciativa per Catalunya	1989-1992
• Gent Jove d'Ahir	1983-1990	• Intransigente, El	1921-1924
• Gent Nova	1899-1921	• Isaura	1919
• Germanor	1919	• Iter	1981
• Gordo, El	1948	• Joia	1928
• Grumet	1980-1981	• Jovent d'Ara	1927-1930
• Grup, El	1991	• Joventut	1918-1937
• Grup Municipal Comunista	1984	• Joventut Carmelitana	1976-1977
• Guía Comercial, La	1987-1988	• Joventut Escolar	1933-1934
• Guía Prestige	1988-1989	• Juventud Rebelde	1909-1918
• Guión	1948-1952	• Liga Española de las Regiones Foráneas	1916-1917

ANY II

Portantveu del Centre Regionalista

Núm. 20

Redacció i Administració: Passeig Pi i Margall, 3— Número solt: 20 cts. — Subscripció: DUES ptes. trimestre

• Lluita	1930-1932	• Platea	1969-1972
• Lucha, La	1905-1907	• Poble, El	1933-1934
• Lux	1907	• Pomar	1968-1978
• Marinada	1930-1931	• Portaveu, El	1988-1989
• Matices	1952-1963	• Proa	1984-1989
• Metròpoli	1988-1989	• Pueblo de Badalona, El	1903-1904
• Monarquía Cristiana	1919-1923	• Pum-Baf!	1925-1926
• Moral, La	1933-1979	• Punt, El	1994
• Mosquito, El	1925	• Rambla, La	1980-1992
• Mutua Badalonesa de Previsión Social de		• Rebost	1981-1986
Peluqueros	1956	• Reforma de Badalona	1976-1977
• Mutualitat	1934-1935	• Regeneración, La	1899
• Nostra Dansa	1930-1935	• Renovació	1930-1933
• Nota Trimestral, La	1914-1923	• República, La	1891-1935
• Nuestro Barrio	1982	• Revista Apolo	1918-1926
• Ocio Badalonés	1990-1991	• Revista de Badalona	1941-1994
• Opinión de Badalona, La	1894	• Revista para Pintores	1906
• Orfeo Badaloní	1950	• Revista UGD	1954-1974
• Orquesta de Cámara de Badalona	1946-1958	• Rialla, La	1922-1926
• Padre Crospis	1930	• Rosa-Cruz	1927
• Pandora	1991	• Rossinyol, El	1903-1905
• Parroquia de Santa María	1989-1992	• Ruta	1932-1936
• Patria y Libertad	1906-1907	• Safareig, El	1985-1989
• Pienso	1984-1985	• Safari Urbano	1992
• Pineda, La	1989	• San José de Badalona	1953-1956

Cataluña Textil

REVISTA MENSUAL HISPANO - AMERICANA

Fundador y Editor: D. P. Rodón y Amigó

Director: D. Camilo Rodón y Font

TOMO XXIV

Badalona, Enero 1930

NUM. 280

• Santa Maria	1946-1948	• Urbs	1925-1926
• Sección Excursionista Bufalá	1967-1968	• Verd i Negre	1965-1984
• Setmana Cultural dels Instituts de FP i BUP de Badalona	1984-1985	• Verdad	1903-1904
• SIC Informatiu	1980-1991	• Vía Libre. CNT-FAI	1936-1938
• Societat Coral La Badalonense	1970-1992	• Victòria, La	1935-1936
• Sol Ixent	1911-1936	• Vida de les Entitats Badalonines	1953-1964
• Sor Francesca de les Llagues de Jesús	1991	• Vida del Círcol	1973-1991
• Telas y Trajes	1931-1932	• Vidrio, El	1916-1917
• Tenis Club Badalona	1976-1978	• Voz de Badalona, La. Defensor de los intereses de Badalona	1927
• Terra i Ànima	1979	• Voz de Badalona, La	1957-1974
• Tierra Baja	1927-28	• Voz de los Vecinos, La	1992
• Tot, El	1983	• Voz de Pomar, La	1978-1981
• Trinchera, La	1920	• Voz del Barrio, La	1926
• Trompeta	1886-1887	• Voz del Pueblo, La	1903-1904
• UD Artiguense	1951-1959	• Voz Pública, La	1907-1908
• UGD	1948-1954	• 8 Hores	1986-1992
• Unió Gimnàstica i Esportiva de Badalona	1985	• Xerraires	1989
• Unión de Badalona, La	1928		

NOTES

1. Aquest fons ha estat catalogat per Enrique Zamorano Cañada, alumne de l'Escola de F.P. Joan Maragall, durant un període de pràctiques al Museu de Badalona.

REVISTA DE BADALONA

SEMANARIO DE VIDA LOCAL

Editado por la Delegación Local de Prensa y Propaganda de F. E. T. y de las J. O. N. S.

20 Septiembre 1941

REDACCIÓN Y
ADMINISTRACIÓN

San Miguel, 34

Teléfono 162

Año I

Núm. 1

L'ESPORT A BADALONA: INICIS

JOSEP GUAL LLOBERAS

Si anéssim a cercar l'inici de l'activitat esportiva en la llunyania del temps, segur que ens perdríem en l'intent. D'una manera o d'una altra, des que el món és món, ja sigui com a forma de supervivència, la guerra o la caça, hi ha hagut facetes que han incidit en una mena de promoció esportiva. També l'oci ha contemplat manifestacions que podríem considerar com a mostres atlètiques. Tant a l'antic Egipte com a les civilitzacions maies o asteques del Nou Continent, hi apareixen signes que s'associen a la idea de l'esport.

Deixarem la prehistòria i ens limitarem a reportar allò que coneixem d'aquests inicis a la nostra ciutat, que és el que hem pogut constatar en els documents escrits que constitueixen les escasses notícies que reflectia la premsa badalonina a partir de finals del segle passat.

A continuació n'exposarem quatre mostres: el joc de la pilota, l'espardenya, la vara i l'ascensió a la corda. La primera també era coneguda com a trinquet o «saco». Les dues següents tenen una certa semblança amb allò que es denomina lluites marcial, encara que en aquestes versions nostrades siguin molt d'estar per casa. I, finalment, l'ascensió a la corda fou una especialitat inclosa en l'Olimpiada del 1900 i perdurà fins a la de l'any 1920.

EL JOC DE LA PILOTA

Aquest és el primer capítol perquè la notícia més antiga que hem aconseguit sobre una pràctica esportiva a la nostra ciutat és, precisa-

ment, d'aquest Joc de la Pilota. La data correspon a principis de l'any 1700.

Seguint el fil de la història trobem que l'any 1697, Badalona va ser saquejada per les tropes franceses comandades pel duc de Vendôme. El doctor Blanch, pròcer badaloní, lliurà una instància a la Cúria del Veguer de Barcelona el 14 de desembre de 1698, demanant una indemnització pels danys que havia causat l'exèrcit invasor a les seves propietats que, segons que diu, pujaven unes 200 lliures.

Així tenim que, a començaments de l'any 1700, el doctor va fer construir dues cases al carrer que llavors s'anomenava del Joc de la Pilota, avui de les Eres. Es veu que els nostres avantpassats eren molt aficionats a aquest joc, puix que anys després, trobem que hi havia un trinquet al carrer de l'Ullal (avui Fluvià) i més tard al carrer de Barcelona i al carrer del Joc de la Pilota (de les Eres). Tres camps dedicats al joc de la pilota donen una bona mostra de l'afecció dels badalonins de llavors a aquesta especialitat esportiva.

El Trinquet

Ara, posats en matèria, hem de manifestar la nostra total ignorància —la que teníem— de la denominació del mot «trinquet», ja que ens pensàvem que l'etimologia venia del «tri» (tres), que corresponia als llocs on botava la pilota: la paret frontal, la lateral esquerra i el sòl.

La Costa del Mecu, avui carrer de Fluvià (Museu de Badalona. Arxiu d'Imatges. Fons Josep Cortinas)

Però no és pas aquesta la derivació correcta. «Trinquet» prové del mot «trincar», que es refereix a botar, fer botre la pilota.

Sembla que les primeres pilotes, que eren fabricades per sabaters, una vegada confeccionades i abans de ser usades, eren boterudes, és a dir que, de nou en nou, no tenien la forma esfèrica adient per jugar-hi, i era quan ja havien estat prou botades o trincades que esdevenien ben arrodonides i quedaven a punt per jugar al trinquet.

Aquest joc també s'anomenava «palamall», una denominació que tenia reminiscències anglo-saxones i s'hi jugava a mà i a pala.

De la primitiva denominació «trinquet» en ve l'expressió «nou de trinca»: una cosa per estrenar, no trincada.

La pilota basca és una variant més d'aquest joc, i la denominació de «palamall» va quedar obsoleta i entre nosaltres es va convertir en jugar a «saco», joc que en la nostra infantesa encara havíem practicat en els temps escolars d'aquells que ja hem tombat la setantena.

Ara a Catalunya, i no val a dir a Badalona, aquest esport ja ha passat avall. En canvi a València és encara ben vigent.

El trinquet, que es juga en un espai rectangular d'uns 18 o 20 metres de llargada, al País Valencià, està de plena actualitat, i es juguen campionats i es fan apostes o travesses en partits que juguen professionals. A la ciutat de València actualment funcionen els de Cavallers, Siurana, Mossèn Corts, Mascons, l'Hospital i Pelayo. Aquest darrer és el més antic, ja que va inaugurar-se l'any 1868. És el més gran d'Espanya i no té res a envejar als més famosos del País Basc.

A la resta del País Valencià encara es practica a les poblacions d'Almassora, la Vila-real, Borriana, Moncofar, Massamagrell, la Pobra de Vallbona, Llíria, Vilamarxant, Bétera, Torrent de l'Horta, Alginet, Carlet, Alberic, Alzira, Algemesí, Carcaixent, Castelló de la Ribera, Tavernes de Valldigna, Gandia, Oliva, Benissa, Ondara i Pedreguer.

En tots ells s'hi practiquen les modalitats d'escala-corda, rebot, «respall» i «respallot».

Si avui ja no es practica el joc de la pilota a Badalona, podem dir amb tota satisfacció que l'any 1870 ja sabíem de què anava i que els nostres avantpassats, abans de la Guerra de la Independència, ja jugaven al trinquet.

L'ESPARDENYETA

L'espardenyeta o espardenyot, ja que amb qualsevol d'aquestes denominacions es coneixia la pràctica d'aquesta modalitat d'atac i de defensa, era una de les arts marcials en sentit casolà, que havia fet tronar i ploure en aquella època.

Mai no s'ha pogut escatir d'una manera certa quins van ser els inicis de la seva aparició. Sembla, però, probable que comencés a usar-se aquesta modalitat agressiva a partir del Decret de Nova Planta després de l'ensulsiada del 1714, quan va prohibir-se la tinença d'armes als ciutadans del Principat.

Segons aquesta versió, hauríem d'entendre que trobant-se la població civil, sobretot en les zones rurals, sota l'amenaça dels saltejadors de camí ral i altres facinerosos, s'adoptés aquesta arma per a la salvaguarda de la seva persona física i dels seus béns amenaçats pels brivalls. És de suposar que no en sabrem mai de la missa la meitat, però sí que tenim referències que aquesta modalitat de lluita va ser regulada per unes normes que establiren una sèrie d'accions, diguem-ne pedagògiques, que coadjuvaven a l'ensinistrament de tots aquells que s'hi dedicaven.

Com si es tractés d'una associació gremial de les que aleshores funcionaven en el teixit organitzatiu de la societat, eixiren mestres o professors que ensenyaven l'aprenentatge d'aquest exercici de la violència. També és una pràctica violenta la boxa i les altres «arts marcial» i és per això que, si avui encara són considerades com a esports, no

ens sembla fora de lloc la inclusió de l'espardenyeta com a tal. Ens ha semblat avinent parlar-ne i fer-li un lloc en aquest article.

Hem tingut la sort de trobar-ne unes referències en un dels exemplars de *El Eco de Badalona* i ens permetem la llicència de presentar-ne una manifestació que creiem interessant i suggestiva. Si la narració és essencialment una crònica de successos més que no pas una gesta esportiva, resulta una opinió aleatòria, però en el terreny purament esportiu també a vegades es produeixen fets que donen lloc a ser considerats en l'apartat d'actes delictuosos. I ara, anem a contar la nostra història.

A principis del segle XIX a la barberia de can Jaume, situada al Camí de Mar, cantonada amb el carrer d'en Lluç (Cueta), on avui hi ha la Selecta Vidal, hi treballava en el seu ofici de barber un «mestre en gai saber» en les tres especialitat de lluita: l'espardenya, la vara i el ganyet (aquesta darrera totalment prohibida). En Jaume havia establert escola d'aquestes tres matèries tan poc poètiques.

Els dimecres i els dissabtes de cada setmana era quan l'establiment es trobava més concorregut per la clientela habitual, ja que rasurar-se el pèl de la cara acostumava a fer-se un parell de vegades a la setmana —això els que més— i la majoria només el dissabte.

La història comença un cap de setmana d'entrada d'hivern, a principis del segle XIX, com ja hem dit. El camí de Mar o carrer de Mar, com avui s'anomena, consistia com a màxim en un trist camí, vorejat per no més de set o vuit edificacions. Davant per davant de la barberia de mestre Jaume, on ara es troba la farmàcia Surroca, hi havia emplaçada la masia de can Gatxó, més o menys a l'indret on avui es troba el jardí. L'edifici estava acarat al mar i s'hi accedia per un camí noi vorejat d'atzavares.

Aquell vespre la barberia estava plena com un ou i els parroquians parlaven com sempre, però aquella vegada el que portava la veu cantant era el mestre Jaume, que anava cantant les excel·lències del seu deixeble més destacat, que no era altre que en Misses d'en Verigut.

Amb anterioritat ja havia explicat les proeses i gestes de tota una rècula de practicants de la seva escola. Gairebé tots eren del gremi dels carreters o dels pescadors. Mentre anava descrivint les fetes més destacades d'en Misses d'en Verigut, el va interrompre un client que no era pas gaire assidu a l'establiment. Era el Noi Xic d'en Feina, ni més ni menys que un conegut pinxo de la Barceloneta. Conegut i reconegut com un mala ànima i busca-raons de set soles, havia recalat a Badalona no se sabia ben bé per què.

El Noi Xic d'en Feina va aixecar-se de la cadira de boga on estava assegut esperant tanda, i amb gest altiu i paraula abrivada es dirigí al barber, tot dient-li:

—Doncs dieu que teniu una bona *prenda*, en aquesta vila. Ja m'agradaria conèixer-lo a aquest *portento*.

Mestre Jaume va respondre-li:

—Si vós no n'aneu prest, ja en tindreu ocasió. Ja fa uns dies que va fer-se en mar en una nau de cabotatge fins a Sevilla.

De llavors ençà, cada dissabte sorgia una veu mofeta que repetia la pregunta:

—I doncs, que encara no ha arribat aquell gran Misses?— Fins que un dia en Jaume digué:

—Aquí el teniu!

En Misses es presentà seriós i l'altre el rebé irònicament. El xoc fou inevitable i sortiren al defora. Els cremallots oscil·lants que enlluminaven el local jugaren amb les ombres i estraferen les cares dels clients de la barberia que, astorats, contemplaven l'escena.

Els dos rivals travessaren el Camí de Mar i s'endinsaren en el Clos de can Gatxó fins a prop de la masia. El garbuix vegetal de les atzavares, gatoes i fonolls, tapaven la visió dels que s'havien apropiat a les ven-

talles i finestres de l'establiment, mentre la fosca de la nit embolcallava encara més l'escenari de la lluita que estava a punt de començar.

Les darreres paraules que s'havien sentit abans de sortir els dos lluitadors foren les que mestre Jaume va adreçar a en Misses:

—Misses, et toca la tanda per afaitar-te.

En Misses, per tota resposta, va etzibar:

—De seguida torno!

Davant per davant els dos contendents, el foraster va treure's de la faixa una ganiveta que feia feredat. En Misses, amb tota la parsimònia, es llevà una espardenya i, agafant-la per les vetes, va fer-la giravoltar a tall de salutació. Començà el combat sense cap més testimoni que la fosca de la nit.

No havien passat deu minuts quan en Misses tornava a entrar a la barberia per afaitar-se. Anava calçat i a l'espardenya dreta hi havia una gran taca xopa de sang. Ningú no va fer cap comentari. En Misses va asseure's i mestre Jaume, després de posar-li un plec blanc al voltant del coll, olorós de bugada, començà a ensabonar-li les galtes. Tots muts i a la gàbia!

L'endemà, tan bon punt clarejava, un carro de trabuc s'enfilava Costa d'en Reial amunt i, embolcallat amb una flassada, hi anava estès el cadàver del Noi Xic de can Feina. Al cementiri del Clos de la Torre Vella, l'enterramorts ja havia cavat una fossa on fou sebol·lit el pinxo de la Barceloneta.

Si aquest fet l'explicuem en termes esportius actuals, de fans o xovinisme casolà i fanàtic, podríem resumir-ho així: Badalona, 1; Barceloneta, 0.

El carrer de les Eres (Museu de Badalona, Arxiu d'Imatges. Fons Josep Cortinas)

LA VARA

Si el lector ha llegit el capítol precedent, deu haver vist que en presentar l'espardenyeta com un remot antecedent esportiu, tant pel que fa referència a la seva antiguitat com també per definir-lo com una aproximació esportiva, a la vegada hi posàvem al costat la pràctica de la modalitat de la «vara».

Tots dos exercicis semblen més o menys tallats pel mateix patró, i tots dos si fa no fa, devien prendre volada en èpoques apropiades i semblants. Ens referim a la seva difusió emanant de l'establiment d'unes normes que, de forma més o menys reglamentada, intentessin posar ordre i concert al seu desenvolupament i la seva pràctica.

Sospito que si anéssim a poar més enllà del temps, és probable que els nostres atàvics antecessors, en primer lloc dirimissin les seves divergències a garrotades i no a fum d'espardenyots, ja que abans que s'inventés l'ús del calçat ja es devien atonyinar amb suc de bastó.

El cert és, però, que no volem endinsar-nos tan amunt —o tan avall— de la Història —o de la Prehistòria— i ens limitarem només a allò que sabem que, malauradament, és ben poca cosa.

Repetirem, doncs, el que ja apuntàvem en el capítol anterior, i és que la irrupció d'aquestes pràctiques de «samurai» comencen a tenir vigència documentada al nostre país a partir, com consignàvem, de la implantació del Decret de Nova Planta a començaments del segle XVIII.

Si per il·lustrar la narració de «l'espardenyeta» comentàvem la versió d'un fet ocorregut a les primeries del segle passat, ara obrarem idènticament referint-nos a un succés de cap a finals de la mateixa centúria.

L'escola d'aquestes «arts marcial» possiblement hauria tingut d'altres ramificacions a partir de les que impartia el barber Mestre Jau-

me, el que regentava la botiga de l'antic camí de Mar, cantonada amb el carrer d'en Lluc i davant per davant de la masia de can Gtxó.

Els darrers anys del segle passat, al carrer de Quintana Alta, que era el camí de sortida del Pas de la Guineu per anar al barri de Canyet, hi habitava en Marcenc. Aquest personatge badaloní era una mena de factòtum de la política municipal. Havia intervingut en diverses accions, algunes resoltes a patacades i fins i tot amb una que acabà amb la mort d'un guàrdia municipal. No ens allargarem en aquesta història, però sí que direm que a Marcenc, l'any 1936 de trista memòria, i quan ja era molt vell, varen anar-lo a buscar al seu domicili els components d'una d'aquelles patrulles d'assassins coneguts com a «incontrolats» i el mataren ignominiosament.

I ara anem a fer el relat de l'acció «esportiva» i de les conseqüències del joc de la vara.

Una matinada en Marcenc es dirigia amb el seu carro, com feia regularment, cap a Barcelona. En passar el gual del riu Besòs, varen sortir-li de trascantó dos individus armats amb ganivets per robar-lo. En Marcenc saltà del carro amb la vara ben engrapada i va plantar-los cara.

Un dels malfactors rebé al primer envit una garrotada entre cap i coll que el va fer rodolar per terra. Tingué prou ànim i una dosi suficient de por, per incorporar-se ben prest i fugir rebent, cames ajudeu-me. L'altre volgué aguantar el punt i, pinxescament, avançà amb la ganiveta esmolada, buscant el cos del carreter. La resposta d'en Marcenc esdevingué contundent i va ser joc de poques taules deixar el seu adversari panxa enlaire. En acostar-s'hi constatà que li havia esberlat el cap. La cara del facinerós era una taca sangonosa que mostrava uns ulls immòbils i esbatanats. El cos, estirat com un sac, va fer el darrer estremiment i a la vegada l'últim badall. Era mort com tots els morts.

Pausadament, sense immutar-se, el «vencedor» del matx va contemplar el rival caigut. Donà mitja volta i s'enfilà al carro. Cercà en el cul-de-sac de la plataforma, un manyoc de cordes i se'n va anar altra vegada fins on jeia el lladre de camins. Després d'assegurar-se una

vegada més que el desgraciats ja havia fet atots, l'engrapà d'una bursada i se'l carregà a coll fins a situar-se davant d'una de les rodes. Va fixar el cos enravenat a la roda, cames i braços en creu. Va lligar-lo crucificat, i sense pensar-s'hi més botà dalt del carro, fent petar les xurriaques a les anques del cavall i emprengué el camí de Barcelona.

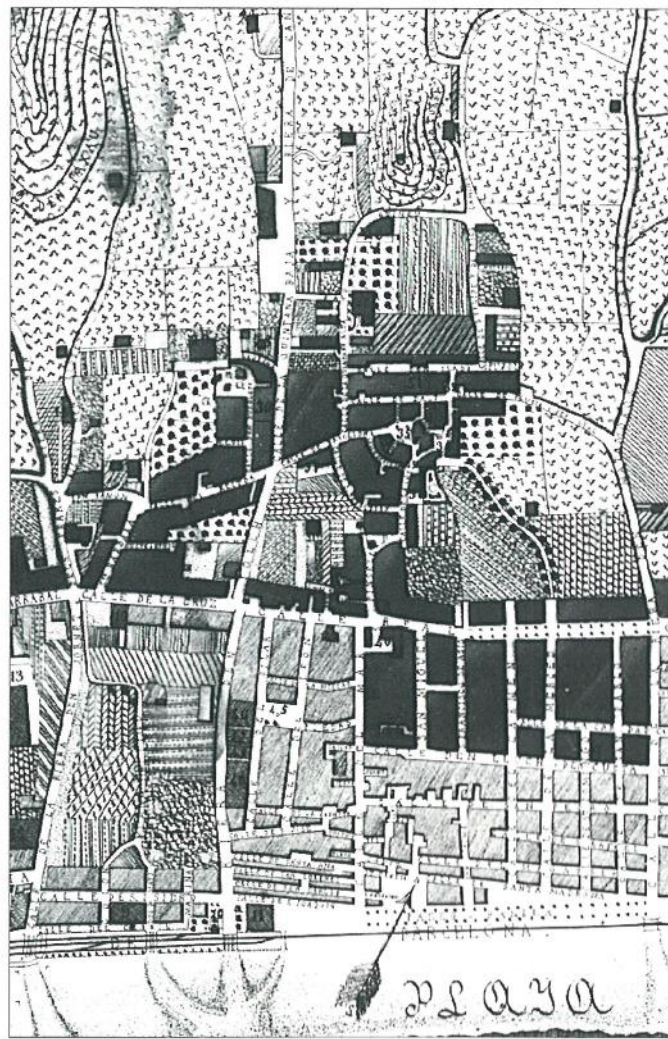
Pel camí ral de l'antiga carretera de València, el fúnebre transport va fer l'entrada als ravals de la ciutat comtal. Els picarols de la guarnició sonaven com si una munió de campanetes anunciés el pas d'un combrigar laic i terrible, trencant els silencis de la matinada que anava aixecant-se tràgicament.

Lentament el cos anava giravoltant i deixant un rastre de sang que s'escolava degotant peresosament pels raigs de la roda guarnida amb la despulla d'aquell desgraciats.

Els pocs vianants que circulaven en aquelles hores matineres es quedaven corçats en adonar-se de l'espectacle, però ningú no badava boca. Arribà fins al nou Palau de Justícia que s'havia aixecat durant l'Exposició del 1888, va baixar del carro i va entrar per una de les portes principals del gran edifici. Digué el que fos del cas i les autoritats varen sortir per veure el tèntric esdeveniment.

En Marcenc quedà detingut i els encarregats de la justícia se'n varen fer càrrec. I mireu com anaven les coses que, al cap de tres dies, el deixaren lliure i va tornar-se'n cap a casa. Els jutges havien comprovat que el difunt tenia molts antecedents com a malfactor, i per aquest motiu la gesta d'en Marcenc no va tenir més conseqüències.

No sabem fins a quin punt aquest fet pot considerar-se com una acció «esportiva», però la violència en l'esport, que també es dona avui, es veu que no és cosa de quatre dies.

Fragment del plànol de Badalona del 1878 realitzat per Mn. Solà i Seriol (A.H.C.B.)

Campionat d'ascensió a la corda (arxiu de l'autor)

ASCENSÍO A LA CORDA

Aquest exercici cal considerar-lo com una especialitat més de les compreses en la denominació general de Gimnàstica. De la gimnàstica com s'entenia en els seus inicis, o sigui, com una disciplina estructurada i de preparació de la cultura física.

Si considerem la gimnàstica sueca com la iniciadora d'aquesta activitat física en la seva vessant esportiva, cal tenir present que, ben aviat o gairebé a l'uníson, sorgeix la gimnàstica d'aparell. Les paral·leles, els cavalls, les anelles, la barra, etc són els més coneguts. La corda o l'ascensió a la corda, si en ella mateixa no constitueix exactament un aparell, no per això deixa de ser un estri o un mitjà que, fent costat als ja indicats, entra en la dinàmica de la gimnàstica d'aparells.

Des d'un principi, la corda es troba present en qualsevol sala de gimnàs i és un dels espais preferits pels atletes, els quals hi dediquen una entranyable afeció. Ben segur que no trobaríem un sol assistent a una aula de gimnàstica de les d'abans, que més d'una vegada no hagi grimpat corda amunt, encara que sigui de la manera menys ortodoxa, ajudant-se amb les cames o intentant figures i posicions extravagants.

En les competicions, l'ascensió a la corda consistia primordialment en això, a pujar corda amunt exclusivament amb la força de braç, mantenint el cos rígid, els peus junts i sense ajudar-se de res més que de les mans per efectuar l'escalada. N'era el guanyador el que pujava més metres. Naturalment, la dimensió de la corda estesa no era superior als cinc o sis metres. Per tant, una vegada arribats a dalt, calia efectuar el descens i, una vegada arribats a baix, tornar a emprendre l'ascensió. Normalment cada metre de corda tenia com a referència una veta nuada i així l'atleta sabia la distància recorreguda.

També es feien exhibicions, efectuant l'ascensió mantenint les cames formant angle recte amb el tronc: mitja planxa. Un exercici ben corrent era, també, pujar i baixar al «ralentí», pausadament i cada vegada que el braç es despenia de la corda per efectuar l'engrapada se-

güent, fer-ho amb tota parsimònia i obrir-lo en forma d'aspa o de creu.

Hi havia també la modalitat —no gaire prodigada— de situar dues cordes l'una al costat de l'altra i fer l'ascensió a sotracs, és a dir, desprenent a l'uníson les dues mans i aferrant-se un pam més amunt. Aquesta disciplina quedava reservada a l'abast de ben pocs, ja que es necessitava una potència i una energia muscular extraordinàries per aconseguir-ho. Podríem comparar l'esforç, tot i que és més gran, amb el que s'esmerça per a l'estil de papallona en natació. Amb aquestes dues cordes, es podien efectuar una sèrie de figures plàstiques, que de vegades oferien tres o quatre participants a la vegada, com un exercici més de gimnàstica de conjunt o artística.

Un dels exercicis a la corda més espectaculars era la bandera, que consistia a situar mig cos en forma de tal, és a dir, com si la corda fos l'asta, i les cames i la cintura el drap onejant a l'aire.

Ja hem indicat abans en què consistien les competicions: en la simple ascensió. I a això ens referirem d'ara endavant.

Competicions

A la sala de gimnàstica de l'Ateneu Obrer se'n celebraren sovint a partir de l'any 1915, però no és fins al 17 de desembre de l'any 1922 que a l'aire lliure del Velòdrom ciclista, recentment inaugurat, hi ha una competició que enfronta els dos «ateneuistes», Sánchez i Torrens. En surt vencedor Domingo Sánchez, el futur olímpic en lluita greco-romana.

No és fins a l'any 1930, el 17 d'agost en el mateix velòdrom, ara ja desmantellat com a recinte ciclista, que la Societat Gimnàstica presenta una competició i una exhibició de figures ornamentals a càrrec dels seus atletes Garcia, Lozar i Leonart. En la prova d'ascensió van classificar-se de la manera següent: Garcia, 20 metres; Lozar, 18 metres i Leonart, 15 metres.

Una competició internacional

L'Exposició Universal de Barcelona, inaugurada l'any 1929, durant l'any 1930 encara rutllava i les manifestacions culturals i esportives, a més de les comercials o industrials, havien fet —i feien— forrolla. Un esdeveniment d'aquesta índole és sempre un motor que activa el pols de la societat. En aquest cas la ciutat de Barcelona havia assolit una projecció i una empenta que passarien anys abans que no es pogués emular. L'esport no havia quedat al marge d'aquesta progressió general i en tots els seus aspectes avançava d'una manera incontenible. L'arribada a la ciutat comtal de formacions esportives estrangeres era constant, i d'aquesta exhibició i confrontació, en sortia beneficiat tot l'esport autòcton.

Una mostra d'aquestes confrontacions o contactes internacionals és la que expiquem a continuació.

Al port de Barcelona hi havia ancorada una formació de l'esquadra anglesa, i varen celebrar-se diversos actes esportius entre els atletes d'aquí i els mariners anglesos. Partits de rugbi i futbol sobretot; però anem a allò que ens interessa en el nostre cas. A l'estadi de Montjuïc va efectuar-se una competició d'ascensió a la corda, entre els millors especialistes de Catalunya i la representació de la dotació del vaixell Eagle.

Ens permetrem de fer-ne una crònica, que és fruit de les notes de premsa que hem pogut aconseguir i de la versió que ens va facilitar l'any 1954, Miquel Garriga.

Entre la pista d'atletisme i el lateral del camp de futbol, va situar-se la instal·lació de pals de cordam per efectuar la prova. Va sortejar-se l'ordre de participació dels actuant i començà el torneig. A Miquel Garriga va tocar-li efectuar la darrera ascensió. Quan va arribar-li el torn, l'ordre de classificació situava tres anglesos en els primers llocs. El capdavanter havia fet una marca de 30 metres d'ascensió, cinc més que els altres dos compatriotes seus. Va entrar en acció Garriga, el representant de la Societat Gimnàstica de Badalona i amb el seu estil

fàcil i distès emprengué l'ascensió. L'alçada de la corda era de cinc metres. Efectuà com aquell qui res les sis cordades —30 metres— que era la marca assolida pel líder britànic i, sense pensar-s'hi, s'enfilà fins als 35 metres. En arribar a dalt, exultant per la seva victòria, va marcar-se una mitja planxa que no deixà de mantenir en tota la davallada fins a arribar al sòl, assegut i fresc com una rosa. Però havia sofert la badada o negligència de no tocar amb la mà el pal horitzontal del capdamunt com especificava el reglament. Per tant, la victòria seria atorgada al mariner anglès que havia pujat 30 metres. En Garriga quedava empatat amb els altres dos britànics, però després d'un niu de raons i discussions, va concedir-se-li el segon lloc. El nostre concitadà, però, havia demostrat la seva superioritat inqüestionable. Després dels dos anglesos es van classificar els components del Gimnàs Brical, seguits dels del Cos de Bombers de Barcelona.

Com era Miquel Garriga

Un gimnasta amb tots els ets i uts, un dels primers practicants de l'atletisme a Badalona, un excel·lent especialista a les paral·leles i les anelles, però sobretot un superdotat en l'ascensió a la corda. Potser hauria pogut ser superat per Domingo Sánchez, si aquest s'ho hagués pres amb més constància, però Miquel Garriga tenia unes qualitats simiesques que el feien invencible en aquesta disciplina gimnàstica.

Una instal·lació exemplar a l'aire lliure

Hem dit que la majoria de sales de gimnàstica comptaven amb una instal·lació adient, però com la que va muntar la Societat Gimnàstica de manera permanent al seu camp d'esports del Velòdrom no n'hi havia cap més. Aquesta instal·lació havia estat inaugurada al mes de gener d'aquest any 1930, en el curs d'un festival gimnàstic esportiu.

Pere Capeta, el president de la Societat Gimnàstica, que sempre vetllava pels interessos socials procurant, sobretot, que no s'hagués de

desprendre un ral ja que l'economia no era pas folgada, va adonar-se que prop del recinte del camp d'esports, hi havia una sèrie de pals de fusta de la Companyia d'Electricitat que es trobaven en desús de feia temps. Va iniciar les gestions pertinents encaminades a aconseguir-ne la cessió gratuïta. Perseverant i tossut de mena, va abastar l'objectiu que s'havia proposat. A partir d'aleshores només va ser qüestió que un grup de socis voluntaris esmercés els seus esforços a deixar enllestida l'obra. Es varen plantar els dos pals verticalment i l'altre horitzontal i, una vegada enllestida l'estructura, varen penjar-s'hi dues cordes —que, com sempre, havia facilitat gratuïtament l'industrial corder senyor March— i quedà plantat tot l'aparell idoni per practicar l'ascensió a la corda. Val a dir que aquesta instal·lació permanent a l'aire lliure, era la millor que mai s'hagués enlairat en tot l'àmbit del nostre País. Aprofitem per dir que fins a l'any 1939 restà en peu, o sigui mentre el Velòdrom va existir com a camp d'esports.

Miquel Garriga, campió de Catalunya

Hem començat a parlar de les actuacions efectuades l'any 1930, però hem deixat per ara fer el relat d'un esdeveniment anterior a tots els que hem consignat abans. Es tracta de la convocatòria del Campionat de Catalunya d'aquesta especialitat que va celebrar-se al mes d'abril d'aquest any 1930. Si repassem el seguit de competicions realitzades, ens adonarem que va ser precisament en aquest període quan la disciplina gimnàstica de l'ascensió a la corda va tenir a Badalona una projecció com mai no havia assolit. La novetat de la instal·lació que hem descrit abans —la que va muntar-se al Velòdrom— creiem que va ésser-ne la causa principal, ja que la facilitat de què disposaven els atletes en tenir a l'abast aquell muntatge, feia que fossin innombrables aquells que hi participaven, prenent la decisió de convertir-se en practicants. És ben possible, per no aventurar-nos a dir segur, que si s'hagués convocat un campionat per equips, la Societat Gimnàstica se n'hauria proclamat vencedora; perquè la quantitat de grimpadors era extraordinària. Els Lozar, Jodar, Coll, Crestoni, Gol, Casajoana, Schilt, Muñoz, Provinciales, Gironès, Benages, Maimó, Montiel, Agudo, Herèdia, Portas, Garcia, Lleonart, Alterats, Serna, Montaner,

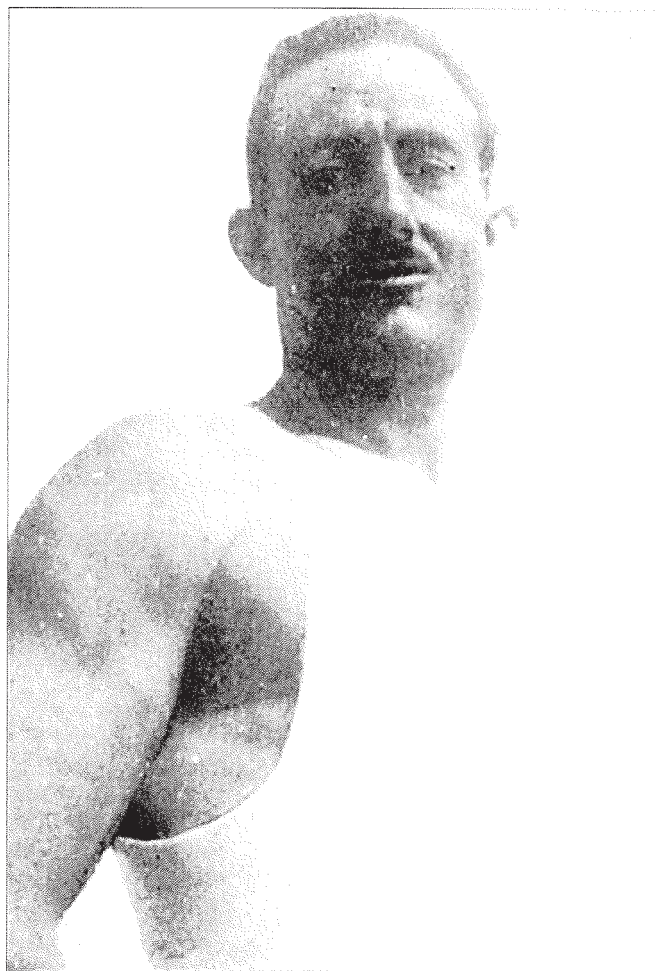
Campoy, Spada, Tena, Farré i tants d'altres gimnastes, basquetbolistes, atletes, tots n'eren assidus i bons practicants.

Al mes d'abril va anunciar-se, doncs, la disputa del campionat de Catalunya, organitzat pel Centre Autonomista de Dependents del Comerç i de la Indústria (CADCI) a celebrar a la ciutat de Vic.

Ja hem dit en algun altre lloc que la convocatòria de campionats s'esdevenia d'una manera prou informal i que moltes vegades la difusió quedava diluïda i se n'assabentava qui se n'assabentava. Aquesta vegada, Miquel Garriga, que era indiscutiblement el badaloní més preparat va assabentar-se'n, i decidí de presentar-s'hi. Va inscriure's al certamen i el dia assenyalat s'hi va presentar com si es tractés de fer una excursió amb els seus amics Rodrigo, Garcia i Mora. I ja els teniu a tots quatre agafant el tren cap a Vic fins a situar-se a la seva magnífica plaça Major, escenari de la competició pel campionat de Catalunya. Prèviament Garriga havia pagat els drets d'inscripció pel seu compte, que pujaven la quantitat de dues pessetes. Hi van prendre part atletes de les entitats següents: Cadci, Ateneu Enciclopèdic Popular, Centre Excursionista de Gràcia, Futbol Club Europa, Gimnàs Bricall, Centre Excursionista de Catalunya, Centre Excursionista de Vic i la nostra Societat Gimnàstica de Badalona, amb el seu únic representant, Miquel Garriga.

Garriga va quedar proclamat campió amb la marca de 20 metres d'ascensió que, així, a primera vista, pot semblar curta, sobretot si tenim en compte que el seu rècord personal era de 37 metres, però apremem-nos a dir que aquella vegada els reglaments del campionat exigien a tots els participants que anessin equipats amb una motxilla de 5 quilos. Com es pot constatar, els reglaments s'adaptaven al caprici dels organitzadors. Quedà en segon lloc un atleta de l'Ateneu Enciclopèdic Popular i tercer un del Centre Excursionista de Catalunya.

Garriga, a més del diploma que l'acreditava com a campió de Catalunya, va endur-se també com a premi, una cistella amb tots els atuells de cuina apropiats per a un excursionista i un regal especial dels vigatans consistent en una típica i monumental llonganissa de 80

Miquel Garriga, campió de Catalunya d'ascensió a la corda el 1930 (arxiu de l'autor)

centímetres de llargada i d'un diàmetre equivalent al d'un garrot de braç de qualsevol dels cepats atletes participants.

Podem donar fe d'aquest campionat perquè hem tingut a les mans el diploma-certificat acreditatiu. Fem aquesta asseveració perquè també ens han arribat notícies orals d'un campionat de Catalunya de l'especialitat d'anelles a càrrec de Josep Portas. Tant de bo fos cert, però la realitat és que no n'hem pogut tenir cap mena de constància. És per això que celebrem que Miquel Garriga tingués aquest campionat, del qual podem certificar la certesa.

Darrers resultats

En la commemoració del IV aniversari de la fundació de la Societat Gimnàstica i al recinte del Velòdrom, entre altres activitats esportives, va efectuar-se una exhibició d'ascensió a la corda. Va aprofitar-se l'ocasió com a homenatge a Miquel Garriga per haver aconseguit el campionat de Catalunya. L'exhibició fou efectivament això: una exhibició del campió que va resultar el guanyador del concurs, efectuant l'ascensió mantenint sempre la mitja planxa. Una vegada més va demostrar que era indiscutiblement el millor.

L'any següent, el dia 18 d'octubre i també en commemoració de l'aniversari —aquesta vegada el V—, tornem a tenir notícia d'una competició social entre Garriga, Lozar i Lleonart, que es classifiquen per aquest mateix ordre.

Després ja no tenim cap més referència fins a l'any 1935, en què es convoca un campionat de Badalona, on només participen atletes de la Unió Gimnàstica i Esportiva. El certamen s'efectua al recinte del Velòdrom com tantes vegades i dona el resultat següent: primer, Adolf Casajoana; segon, Juli Cardona i tercer, Silvano Gómez. Aquesta és la darrera notícia que hem pogut constatar fins a l'any 1939. Després de la guerra civil, l'atleta més destacat serà Josep Reverter, però aquesta ja és una altra història.